

K 963

610060962

COBISS

ВЗДУШНИЦА I

Sp.: 20

ПОВЕЗАНО

КОД

ОБЕ СТЕВАНОВИЋА.

0

ny 25 125367

ПОКЛОН
УНИВЕРСИТЕТСКОЈ БИБЛИОТЕЦИ
ОД
Г. Милана Анђура

К 963
—
12

УНИВ. БИБ
Бр. 60962

БЕЗДУШНИЦИ

УНИВ. БИБЛИОТЕКА
Бр. _____

РОМАН

НАПИСАО

М. КОМАРЧИЋ

ПРВА СВЕСКА

ПОНЕД

УНИВЕРСИТЕТСКОЈ БИБЛИОТЕЦИ

ОД

БЕОГРАД

ШТАМПАНО У ШТАМПARIJI КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

1889

Добростворима ове криво
опетим Василијана Губаву
и Николе за са њима
ад
Мкопајте

ОНОМЕ УЗВИШЕНОМ НАЧЕЛУ, ПРЕД
КОЈИМ СЕ ЉУЦКА СРЦА ПИТОМЕ И ОБЛА-
ГОРОЂАВАЈУ, А ДУШЕ УЗНОСЕ КА ВЕЛИ-
КОМ ТВОРЦУ ВАСИОНЕ; ОНИМ ТИХИМ, НЕ-
ЧУЈНИМ, АЛИ И НЕУМОРНИМ РАБОТНИЦИМА,
ШТО СВОЈИМ СВЕТЛИМ ДЕЛИМА, СВОЈИМ
ЧИСТИМ ЖИВОТОМ, СВОЈОМ ГВОЗДЕНОМ
ВОЉОМ, СВОЈОМ ВЕЧИТОМ СЛУЖБОМ НА
ОЛТАРУ ОПШТЕГА МИЛОСРЂА И ЧОВЕЧ-
НОСТИ — КАМЕН ПО КАМЕН УЗИЋУЈУ У
ВЕЛИЧАНСТВЕНИ ХРАМ ПРАВОГ ЧОВЕКОВОГ
ОПРЕДЕЉЕЊА — И ОВДЕ НА ЗЕМЉИ И ГОРЕ
НА НЕБУ, — ПИСАЦ ПОСВЕЋУЈЕ ОВО ДЕЛО.

Б Е З Д У Ш Н И Ц И

I

Сви за једног, један за све

«Сиротињо! и селу си тешка,
А камо ли кући у којој си!»

Веху настали злоћуди дани хладнога марта. Час сув снег, час лапавица, час киша, а час опет сунце, — показиваху зло доба бабиних козлића. Ветар је дувао — како Бог хоће. Небом су јурили бесни и мутни облаци. Сурова зима с пролећем вођаше страховиту борбу — криво јој беше, што јој се примичу последњи дани њене владавине — знак, да се и елементи отимљу о силу и власт!..

Путови су и онако били до зла Бога искварени, а ова несретна лаужа и мочар учинише, да се човек није могао никуда из куће маћи.

Па и опет газда Симо Ђато — кмет општине црнобарске — беше сазвао село на састанак. И, чудо божје, народ би, у другој прилици, гунђао и викао што се по оваком злом времену зивка и мучи; али сад је некако сваки једва чекао, да на састанак судници дође. Имао се свршити неки врло важан посао. Због тога су посла многи људи одлазили кметовој кући, те га молили и преклињали, да једном већ сазове село. Кмет се из почетка нешто устезао; али пошто се поче гуцкати, да неки по селу муте и купе потписе да се кмет тужи, — онда газда Симо Ђато посла чича Ранка бирова, да по селу закаже, да људи изађу на састанак на Младенце.

Село је било за дуго без своје суднице. Па кад се оно продава целокупно имање Радована чича Пејиног, његову лепу кућу шиндралију купи газда Симо Ђато за дванаест и по дуката. Још тог истог дана Пура Гаушић давао му је — пред толиким људма — десет дуката ћара; али је газда Симо Ђато не даде, говорећи:

«Село не може остати и даље без своје суднице. Ова је кућа таман како треба за тај посао. Ја селу нећу тражити Бог зна колико ћара. Рад сам, док ово још кметујем, да и ту ствар уредим; а и господин капетан ми проби главу — оволика општина па нема суднице — то није лепо.»

И заиста одбор је у првој својој седници усвојио предлог Јове Гачића одборника, да се ова кућа од газда Симе Ђате купи за судницу. Погодба је била готова. Газда Симо Ђато није ни тражио више ћара но колико му је давао Пура Гаушић. И тако се та ствар сврши. Кмет после нареди те јакоснији људи на својим воловима превуку кућу под «Јабуре.» Ово је место где се село састаје још од Турака. Мајстори још узму пет дуката, те кућу наместе и оправе. И све се ово разреза на село, новац се покупи и кућа плати. Сад је село мирно. Оно има своју судницу. То је заслуга газда Симе Ђате...

Ова је кућа била негда једна од најлепших кућа у селу. Градио је чувени

мајстор Стево Осаћанин. Он је за саме руке узео 30 дуката. Сем овога добио је дара, кад је слеме диг'о до пет дуката. А вала јес' је и начинио мајсторски! Кров јој је висок и шиндром покривен. Озго на сред слемена начињена је, на кубе налик, дивна баца да дим излази. Ова је баца покривена ситним клисом с лепо изрецканим доњим крајцима. Шиљак је на баци окован белим лимом, а на врху његову намештена је, налик на барјаче, лимова вртѣшка.

Кад човек иде оним путем, што води на Карантин-Рачу, он из далека угледа ову лимом ишарану бацу, како према сунцу лепо одсејаује, и тада му се учини да види кубе од какве старе црквице ил' звоник од сеоске школе; а кад већ у село дође, онда му људи кажу, да је то њихна судница и да у Црној-Бари нема ни школе ни цркве.

Унутрашњи распоред сеоске суднице остао је онај исти као и у куће Радована чича Пејиног. Од собе је начињена судница где се суди; а где су некад редуше ложиле ватру и готовиле

радницима ручак и вечеру, — ту и сад чича Ранко биров ложи ватру, те се људи зими греју. Шта више, кмет није дао да се поквари ни долап у кући где су жене Радованове куће држале опране сѹде. У њему се сад чува судничка архива.

Још пре ручаница већ је све село било на окупу. Газда Симо Ђато засео је с одбором и још неким главнијим људима у судницу. Неки су ушли у кућу и поседали око ватре; а остали су морали стајати пред судницом... Лаужа и ветар баш овог јутра беху се чисто по-мамили. Кровови од кућа, плотови, тарабе и друге ограде, бељаху се од суснежице. Стрехе су капале као на највећој југовини. Куд се год човек макне, угази до колена у блато — тако се било раскаљало. Они људи што су на пољу, сваки су час стресали са себе снег. Многи су већ дрктали од зиме. Та на њима и није било Бог зна какво одело. Ни десети није имао чакшира. Мокрина им беше прошла до саме коже...

Па и онима, што су у кући, није било боље. Чича Ранко, биров, постарао се

још за рана, те је добру ватру наложио. Али која вајда од те ватре —, кад су дрва сирова — врбова и тополова — па пиште и пуше се, да се човек прикучити не може. Многи су волели да им и време иде за врат, но да се гуше у оном диму, од ког лепо хоће очи да искапљу....

Растове шуме врло је мало у околини црнобарској; па и оно мало, што је има, све је заграђено у «особине.»¹ Некад је Мачва била богата са растовом шумом. Чувени мачвански лугови још ће се дуго помињати. У оно доба, кад путник пође од Шапца у Лозницу, или поред Саве у Митровицу, или средом Мачве поред Штитара, Белотића и Богатића у Бадовинце, — могао је ићи све ладом. Китог је био тако густ, да ниси могао гују за реп извући. Данас се само виде, овде онде, развалине од оних непроходних мачванских лугова.

Да данас Црнобарцима није дринских и савских прудова и окука, по којима,

¹ Самовласно заузете општинске шуме.

као из воде, расте тополова и врбова шума, они би зими лепо скапавали од студени. Да боме — боља је ватра и од сирове врбовине и тополовине но никаква. Ако се човек на њој не може како ваља огрејати, а оно има бар чим лулу запалити; а човек с лулом у зубима некако лакше сноси бриге и невоље, нарочито оне и онакве, какве беху, у доба наше приче, снашле чувену и «богату» Мачву. Јес; овај је крај наше отаџбине гонила невоља за невољом. У две године — јадни људи нису могли са својих њива ни толико сабрати хране, колико су семена у њих бацили. У другој години још пре Божића, у првим кућама, нестало је са свим хране; а шта да се рекне за сиротињу, која у најбољој години не може да састави храну с храном? — Њу је већ одавно притисла и морила љута и тешка глад!... За помоћ се викало и викало; али ње не би ни с које стране.

И баш онда, кад је невоља хтела да пређе сваку меру, — пуче по целој Мачви глас — да је чувени и богати газда Бојо

Бељуш из Л... јавио свима кнезовима по Мачви, да ће он из својих кошева дати народу храну на зајам. Овоме се гласу сва Мачва обрадовала; услови су били, како кажу, по народ врло добри. Ко узме на зајам сто петнаест ока кукуруза у клипу, вратиће у јесен сто четрдесет сирових, или ће дати оку шенице за оку кукуруза. Коме буде лакше може и новцем платити — за сваку оку по један грош¹; а примаће се и стока по цени која тада буде. За ово га народ већ почео био благосиљати, али, по несрећи, беше се увукао у ту обзнану још један врло тежак услов. Он је гласио:

«Храна се неће давати једном лицу или једној кући. Најмање пет кућа ваља да се саставе, па да начине списак, колико којој треба хране. За тим да се напише за свих пет кућа — или колико их буде било — једна признаница; да ову признаницу потпишу кућне старешине; да се признаница овери општинском и среском влашћу; да власти у по-

¹ У време оне глади — кукуруз је био по 70 пар., а пшеница по 2 гроша.

тврђењу кажу: да су на признаници потписани дужници заиста старешине поменутих кућа и задруга и да ће сви за једног а један за све узету количину хране или вратити или по означеним условима исплатити.»

Ето овај је услов стао многог муке и труда. За имућније куће и задруге било је и којекако. Оне су се одмах договориле и начиниле признанице. Њима је било лако рећи «*Ми плаћамо један за све а сви за једнога*»... Сиротиња је остала без друштва. За њу нико није хтео да јемчи. У она зла времена, мучно су се плаћали и своји дугови, а камо ли туђи. Сиротиње је опет, на несрећу, свуд више но имућнијих. Та њој је и требала скоро и брза помоћ, њој је требала највећа количина хране..... И она је остала без признаница — без хране!...

«Сиротиња» — то је тешка работа. Она се и у нас кад и кад јавља. У време оне двогодишње глади, она се у Мачви јавила у грозном облику.

Сиротиња је једно питање.

О њему има два мишљења.

Једни веле :

«Сиротиња је паразит на друштвеном телу. Њу друштво о свом врату носи — и у државним и у општинским теретима... Ко би могао да погоди, какву мисију она има да изврши на овом свету? — Да удара намет и на живе, и на мртве, и на здраве, и на болесне!...

Ако нам какав благ дан дође, она нам га не да мирно провести. Њена чеда — просјаци — не даду нам с миром ни у цркву ући да се Богу помолимо. Сиротиња је дрска. Она нам иште у име самога Бога. Сиротиња је монополисала нерад. Она лиферује друштву — нерадине, лупеже, разбојнике, паликуће; она производи пролетаријат и проституцију. Сиротиња је гладница. Њу нико не може да захрани. Она се гладна роди, а гладна умире. Она је мати свију оних ругоба, што се зову наличје друштвено. Сиротиња је подма пред јачим и силним, а свирепа кад се најмање дочепа власти. Она је још нешто страшније: Она је крвни непријатељ данашњем «реду» и «поретку».... Да сиротиње није, данас

би цело друштво имало са свим други облик!....

Други опет кажу :

«Сиротиња је наш талисман. Она је роб наших страсти и наших прохтева. Она је наша полу-нага слушкиња — за кору хлеба и који дроњак хаљина!»....

Ко се оно завлачи до у дубину утробе наше земље, те отуд вади — драго камење, платину, злато, сребро, бакар, гвожђе, олово и безбројне друге метале и минерале — ове богате изворе нашег сјаја и нашег богатства — ко оно преврће црну земљу — ко оре, копа, сеје, сади, гаји?... ко жње, коси, дене, врше, меље?... ко прибира силне сировине и свлачи у наше радионице?... ко лије, кује — ко израђује свилу и кадифу, и друге украсе наших богатих дворова? ко оно броди сиња мора, те нам доноси силну прекоморску робу? ко проваљује брда и планине, а ко ли уравњује долове и провалије, куда погвозденој шини јури брза локомотива, носећи у широки свет богате путнике и свакојаку робу нашу? — Ко нам зида куће — ко носи

циглу, малтер до на пети спрат наших палата? ко нам оно равна и посипа шареним шљунком наше друмове; ко чисти наше улице? ко нам сече дрва, а ко воду носи? ко нам оно свако јутро на ноге доноси — млеко, сир, скоруп, путер, земичке, хлеб, поврће и хиљаду других домаћих потреба и посластица? Ко чува нашу децу, а ко наш ма́л и нашу стоку? ко оно стражари по дугој и хладној зимњој ноћи по угловима наших улица — да нам се наша имовина, кад мирно спавамо, не похара? — ко врши оне милијуне тешких работа, за које се никад не прихватају наше нежне руке'...

Боже мој, још питате — ко?...

Сиротиња!....

Па и опет нам је сиротиња тешка.

За то се за њу и каже:

«Сиротињо! и селу си тешка,

А камо ли кући у којој си!»

II

Господин сељак

Тешко стаду

Кад му је курјак чобанин!..

У оно доба слабо је по селима било писмених људи. У Црној-Бари нарочито. За газда Симу Ђату не треба ни говорити. Он је већ и онако у свачему изузетак. За њ кажу, да се у «законима» разуме — ако не боље од капетана, а оно му бар он ни у чем не уступа. И, зајста, нек се нико с овим човеком не шали — награбусиће. Његово се презиме давно заборавило. Сад треба само

рећи «Ђато» — па већ сваки зна да је то газда Симо Ђато — син старог кнеза Шурице. Он је ово презиме добио, кад му још није било ни пуних петнаест година. А кад већ кога на селу прозову «Ђато,» онда је само то доста, па да се зна, да се он разуме у «законама.» Његов отац науми, да свог сина школује и да га спреми, да у своје време може заузети како важно место у државној служби. Он га да најпре у школу код неког Марка Сремца, учитеља глоговачког. Разуме се, Сремац се прими и Бог зна како настане да кнежевога сина научи књизи. Али се, на несрећу, а можда и на чију срећу — одмах још у почетку опазило, да детету не иде како ваља књига од руке. Не прође ни пун месец дана, а већ Симици — тако су га онда у кући звали — изађе књига на нос и он пирну у Парашницу чобанима. Овако је радио неколико пута. Једном га сâм кнез Шурица одведе учитељу.

— Је си чуо учитељу, рече кнез, кад му у школу уђе и седе, ево мог сина!....

Он ми се зарек'о, да више неће бегати... Ти сад гледај — Бог ти а душа ти — твоје месо, а моје кости!... Ја само хоћу, да не остане ћорав — код очију!...

Сремац одведе Симицу у школу — на његово место. За тим се врати да с кнезом још коју проговори — шта он мисли да предузме, па да се детету књига омили. Кад је већ разговор свршен и кнез устаде да пође кући, он оде школи, отвори врата — ваљада да види чита ли му што син. Кад тамо, а њега не беше на свом месту. Деца рекоше, да је мало пре изишао на двор. На двору га није било. Учитељ посла ђаке на све стране — јес, нашег Симице нигде — као да је у земљу пропао.

— Ништа, ништа — немојте га више тражити, рече кнез јетко и удари дреновачом по земљи. Сад видим све шта је и како је. Мој је син паметнији од мене. Он зна, да и ја књиге не знам, а овамо сам кнез над Мачвом. Он је довео оца у школу — па отишао кући... Сад морам и ја побећи — стар сам; ни-

сам више за књиге... Збогом учитељу
— опрости!...

*

На неколико месеци по том — кнез Шурица одведе сина у Шабац и преда га учитељу Столу.

«Морам и ово покушати, рекао је кнез, кад је од куће пошао. Нек није мајци на очима. Глоговац је под носом. Ласно му је било из школе шумурнути у кукурузе на отлен полако преко потеса — те кући. Из Шапца неће ићи тако!» —

Код Стола је дете остало читаву годину. Радост Шуричину нико није могао описати. Он је свуд причао, да му син добро учи... Мило му беше, што се већ једном смирио.

«Да оће дати Бог, да још коју годину поживим — док њега на пут изведем, па онда, не бих марио одмах да умрем!» — рекао би кнез и дубоко уздахнуо.

Али како се запрепасти, кад му неки људи казаше, да су Симицу видели где

шврља по Парашници и чим кога опази, а он те у шибље?! Тог истог дана стиже му порука и од учитеља Стола — да је дете побегло — има шест дана, да су га ђаци по свој околини шабачкој тражили, па га нигде нису могли наћи; да је ово четврта порука кнежевој кући — е да ли дете није тамо одбегло? —

Гњев кнежев није у стању нико описати. Ни с ким није хтео ни речи да прозбори. Само је испред куће одао тамо и амо; а с часа би на час застајао, куцакао дреновачом по земљи и јетко звиждукао. Ово је био знак одвећ велике срџбе његове. Ко га је познавао — не би му смео рећи у овој прилици за живу главу ни — помози Бог, ни како си, ни шта радиш.

У то баш доба беху по свој земљи предузете строге мере против лопова и других неваљалих људи. Кметовима беше заказано, да ће све село одговарати за крађу, која се у њему учини, а лопови не пронађу. Да би јавна сигурност била што видљивија — кнез Шурица изда по свој Мачви наредбу, да ће сваког оног

казнити, који, бојећи се допова, свој плуг ил' ма какву другу пољску алатъику у вече с њиве кући донесе.

«Коме се ма шта украде, вељаше он, нек дође мени, — ја ћу му платити. И, Бога ми, крађе се пресекоше на све стране. Могоа си оставити кесу с парама на сред пута — па је нико дарнути није смео.

И баш оног јутра, кад је кнез Шурица онако љутит испред куће одао и звиждукао — ето ти кнеза глоговачког и још неколико сељана, где пред собом гоне два везана младића. На први поглед видело се, да су несрећници из Босне. На једном беху нове новците гаће и кошуља од дебелог сеоског платна; а на другом се једва држаху на концима и закрпама. Онај беше бос, а овај обувен. На оном беше јечерма од зеленкасте чохе с црвеним гајтаном и калајним дугметима, а на овоме сукнен издрпан џамадан. Оба су имали кратка гуњчета без рукава с плавим гајтанима и малим колчацима. Онај први имађаше леп силавчић са калајним пулијама; а

други се беше опасао неком старом црвеном појасином. И један и други имађаху познате бошњачке капе црвеним гајтаном ишаране. — — —

Кад дођоше до кнежевих вратница и смотрише, како кнез хода и звиждуће, они стадоше — као укопани. Кнез њих није опазио. Он је једнако одао и звиждукао. На једаред нешто застаде, лупи неколико пута дреновачом по земљи, па викну

— Коња!....

У тај исти мах отрча Гале пандур, да коња оседла и спреми.

— Хоћу баш собом да идем да га ухватим и својом руком удавим, мрмљаше кнез, а очи му севаху као у гладна вука.

Ово је све гледала мајка Симичина из куће, а није смела ни жива да се јави. Знала је она, да онај главом плаћа, који се у тај мах изложи гњеву кнежеву. За то је кукавица и зебла за злосретно дете своје.

У тај се мах неко накашља на вратницама. Кнез се трже, погледа и виде

ону гомилу људи и она два везана Бошњачета.

— Ха, у добри-час!... Што си стао с тим људма. Томаше?.. дај-дер их амо!... повика кнез, а преко лица му прелети нека врста зверскога гњева.

Сељаци поскидаше капе. Отворише вратнице и уђоше. Онај, што се звао Томаш, био је кмет глоговачки. Он изађе нешто напред.

Кнез Шурица мераше од главе до пете ону двојицу што су везани.

— Шта су учинили? упита кнез и не скидајући очију с њих.

— Украли су, кнеже, плуг и плужна гвожђа с њиве Миљка Радуловог, одговори кмет, чепајући земљу под собом — видело се, да се и он био веома препо.

— Па што ниси псе побрио још тамо на месту.

— Ето, вала, кнеже, ови нам људи из Босне баш додијаше!... Због њих лепо хоћемо да пострадамо!... Чим се смркне и свет притаири — а они преко Дрине преишти амо — укради овде

крме, онде овцу, ја јање; тамо прасе, онамо ћуре; а де могни, ту насрни и на кућу, вајат, зграду — дочепај трубу платна, који ћилим, нешто од рува, а ако се која пара где нађе — и то не оставе, па онда беж' још пре зоре на траг у Босну... Сутра дан не зна се, ил' је горе ономе што је похаран, ил' селу, од кога се тражи све — и ако коме пи лета нестане!...

— А где сте их ухватили? упита кнез, а још не скидаше очију са оних јадника.

— Ухватили смо их, кнеже, у Миљкову пруду. Беху се сакрили — шума густа, жива згода... а опет вода опала — што никад. Нашли смо где су и прешли...

— А где је плуг? — упита кнез и већ беше почео куцкати дреновачом по земљи и звиждукати. Ружни знаци!...

— Претурили смо све живо, завиривали смо у сваки шибљачић, под сваку кладицу; растурали смо сваки у Бога крш, па све узалуд. Али људи су добро «увидили» — познаје се, кнеже, траг како

је плуг одвучен у врбак... Степане! —
камо то парче «цимера»¹ —

Један од људи изађе мало напред.
Он је држао одломљено парче плужног
гвожђа.

— Ево, кнеже, ово смо нашли у оном
истом врбаку, где смо и њих ухватили
и повезали. Парче је ово од «цимера.»
Оно се морало одломити, кад су плуг
вукли кроз шибље; и најпосле, ето и
Миљка, па нек он каже, је ли ово гвожђе
с његова плуга....

— Јес — кнеже, заклећу се у сто
манастира!... како не би мог'о познати
парче од мог рођеног цимера?! — а баш
се и био већ на једном месту тако утањио,
да сам погледао, кад ће се пребити —
па ето где му суђено би — одговори
један из гомиле људи... Они су, кнеже,
— баш нико други; а ово им није си-
гурно првина... Они нас лепо затрше!..

— Казујте, копилани, где сте плуг
оставили?! загрми кнез Шурица тако
страховито, да се сви људи за два корака

¹ „Цимер“ је гвожђе на плугу што стоји одмах
над прталом.

измакоше ; а она два Бошњачета стајаху као две студене стене.

Ово кнеза још више разјари.

Он приђе, диже ону дреновачу и још страховитије повика.

— Казујте, ил' ћу вам сад овом тојагом главе разлупати!

Онај у подераним рубинама подиже главу, погледа кнеза, па дркћућим гласом проговори :

— Беда је кнеже — тако свог крсног имена никад не славили!

— Ха, беда — је ли?!... још се кунеш у крсно име своје!... Стан' дер да видимо, је л' ти прѡва клетва?!... Видиш ова два сребрњака што су ми за појасом?... Од њих два један је пун, а други празан ; а који баш, душе ми, не знам... Ево узеху од реда ... Ако ти је прѡва клетва — крсно име твоје нек ти помогне!

То рече па трже пиштољ. Запе га, — нанишани... пуче пушка пуста — као гром. — Сирото Бошњаче посрну и колико је дуго паде на земљу. Преко његова лица просу се самртно бледило.

Погодио га је по сред леве сисе. Он издахну; али на његовим уснама оста чудан осмејак. Осмејак тај беше пун анђеоске благости и доброте; осмејак је тај, рекао би, свима хтео рећи:

«Људи, људи — ал' се о ме тешко огрешисте!...

— А сад ево и теби, босанско копиле, ове празне! повика кнез запенушено.... И пушка плану.... О чуда Божјега — На самом чанку пушчани прах чудно запишта. — Кнежева рука клону, а пушка паде у траву. До самог табана цев се беше као божур расцветала. Рука кнежева изгледаше као да је истропана на касапском пању....

Кмет и сељани стајаху као скамењени; а оно Бошњаче у новим рубинама звераше зачуђено и забезекнуто, а две крупне сузе скотрљаше му се низ његово запрепашћено лице....

*

Трећи дан по оном чудном догађају — некако се запале сламе неког Обре Мираждића из Глоговца. Ветар је, за

пакост, дувао као бесан. Све село полети да ватру угуши. Али што сламу више гасиш — тим је још већма распаљујеш. —

— Не гас'те људи, ако Бога знате! викао је Обро Миражцић...

— Гас'те људи, ако Бога знате! викао је кмет Томаш. Ако се ово не погаси, ухватиће ватра и моје гумно — па онда оде све село!

И Бога ми људи навалише са свију страна, те сву сламу растурише и погасише. У овом се послу кмет са својим укућанима најбоље показао; а, душа ваља, није много умак'о ни Миљко Радолов. Он је, тако рећи, гасио и рукама и ногама. Он се беше нагн'о чак до стожера, те једним позамашним вилама растурао на све стране запаљену сламу...

— Ух људи, шта је ово?! повика Миљко и баци виле па поче, рамајући, излазити из сламе. Он беше о нешто грдно ногу расек'о. Људи се сви стекосе да виде шта је, — кад тамо — имају шта и видети. У сред сламе, баш до самог стожера, беше затрпан плуг

и плужна гвожђа. Кад Миљко чу, да је плуг — њега умину нога. Он оде да и сâм види и гле — плуг је његов. И док су се људи чудили — дотлен Обро Миражцић штуче некуд — као да у земљу пропаде.

Сад је било свима јасно, ко је украо с њиве плуг Миљка Радуловог...

— Хе, људи, једна штета а сто грехова! повика кмет Томаш.... Ко ово сад сме кнезу Шурици казати?

— Ако имаш девет глава на рамену — а ти иди те му кажи, повика неко од сељака.

Тако је и било. Кнезу није нико смео о том ни речи прозборити — кмет Томаш нарочито. Та он је баш највише и крив, што је кнез оно јадно Бошњаче — ни криво ни дужно — убио. Миљко Радулов није смео такође ни писнути — та он се кнезу клео у сто манастира, да су они Бошњаци украли његов плуг, а нико други. Сем овога, њима се чинило, да су они криви и што се кнез Шурица у руку ранио; а богме је због њих и њихове даве и кнежев сребрњак.

прск'о... Еле много се којешта стекло — што је било узрок, да се прави крадљивац Миљковог плуга прикрије.

*

Кнез је од руке лежао пуних девет недеља. Симица је одмах сутра дан дош'о из Парашнице — наравно, пошто је чуо да му је отац тешко рањен баш у ону руку, у којој је обично носио дреновачу. И — срећа је велика и за Симицу и за многог другог — што је кнез Шурица остао у десну руку кљаст до смрти. Њом више никог није ударио.

*

Кад се кнез мало придиг'о, прва му је брига била — да Симицу одведе још даље од куће.

«Кад је у Шапцу одрж'о годину код Стола учитеља, — онда ће у Београду остати бар док се не опамети» — мишљаше кнез у себи, кад се крете на пут за Београд. —

Симица остаде у Београду пуне две године; а можда би остао још и дуже,

да му не стиже књига од куће, да му је отац на самрти. Кад је кући дошао, оца су му већ били сахранили.

Кад је кнез Шурица умр'о, оставио је у задрузи два рођена брата и три синовице од браће и стричева. У овој задрузи остане и Симица са својом мајком. Имање им је било осредње. Кнез Шурица, и ако је био човек строг и прек, и ако је, овда-онда, учинио штошта, што је за осуду, — он је ипак по срцу био добар, праведан и некористољубив. Он је чувао општинске шуме и земље, као своје рођено имање. Он би при каквим зборовима ил' скупштинама рекао :

«Људи, чувајте ово мало шуме што имате као очи у глави. Ви још не знате, шта вам оне вреде! Да их, да Бог сачува, упропастите, онда би тек вид'ли, да је сељак без шуме — нико и ништа.»

Он би казнио не само оне, који без нужде осеку сирово дрво у општинској шуми, но и оне, који своју шуму секу и сатиру тек онако ни за шта.

«Ко хоће да сече што му се сече — будак у шаке, па ено му трња — нек' крчи и гради добре орнице!» — рекао би у тим приликама.

Таки беше отац. Сад идемо да видимо, каки је син.

*

Симица је још оне године, кад му је отац умр'о, постао у општини црнобарској — најпре «ћатица», после мало по мало и читав «ћато». Са оно мало «способности», коју је добио од Марка Сремца, од учитеља Стбла и у Београду — он се у оно још доба разгласи не само у околним селима, већ и у читавој Мачви, и, Бога ми, како причају, мало и по даље.

Он би, у последње доба, кад је добре воље, рекао:

«Био сам ћато 9 година, члан у општинском суду 10 година, председник 12 година... Бират сам за «скупштинара» 9 пута; био сам судија у изабраним судовима 45 пута, а председник 64

пута; а сем овога био сам још у 36 разних комесија. За то време променило се осам «попечитељстава», 12 министарстава, у којима се изменило 29 попечитеља и 36 министара... У овом само округу изменило се 14 начелника, 16 капетана и 48 писара »

Тај дуги низ година, разни односи, које је он имао с многим личностима и од утицаја и од положаја, све политичке промене, које су се за његово доба у земљи извршиле — но у којима је он вазда умео да одигра улогу оног лукавог лица, што је с курјаком оглед о заплата гвожђа, — све те, велимо, прилике кристалисале су нашег газда Симу Ђату, те је он онакав постао, какав се јавља у нашој приповеци. Он је, дакле, производ оног времена и оних људи.

Тако је. Он није био никад чист сељак. Он је свакад од пете до главе био «званичан.» Званичан је кад је у суду, у селу, на састанку, на путу, у механици и у цркви. Он није сељак; јер никад у животу није прихватио за тешки сеоски

рад; а своје је комшије — гледао оним очима, као што их гледају и сви остали «званични» људи.

Ово би се могло још јасније казати: Време и људи начинише, да је мали Си-мица постао — *Господин сељак*.

III

По мало ђумрука од свашта

Овце су за то —
Да се стригу!

Има једна врста људи у сваком друштву, па и међу нама — која се може праведно назвати: *друштвени метиљ*. Њега има свуд — и у сеоској у варошком свету; њега има и у тако званим вишим круговима. Јест, јест — он се јавља и у опанцима и у гуњу, и у мантији и униформи — и у капуту и у фраку... Од њега друштво вене — кржља, онако исто, као и овца од свог метиља.

А који су то људи? —

Они — који су од колевке навикли да ништа не раде а много да уживају; они — који туђ зној и туђу зараду сматрају за своју својину. Њих је лако познати. Они имају своју философију. Прва им је реч на језику:

«Мудрост царује, а снага кладе ваља.. Магаре је за то — да товар носи... Да овци не острижеш руно — потпарило би се... Народу скини девет кожа, па ћеш тек онда видети, како се и десета подмлађује... Мој је рај овај свет — онај остављам просјацима... Шта ће ми душа? — нећу њом у гајде свирати!...»

Философи те врсте — то су дѣпѢ који друштву лиферује каишаре, зеленаше, изелице, подлаце, буџачке протуве, бургијаше, чанколизе — жбире и све остале креатуре што се зову: талог друштвени. Они су црв, који подгриза народни углед и пред светом и пред историјом. Они су отров — на језику сладак к о мед; ал' кад кане само кап на људско тело, онда се онде начини жива рана.

Чувајмо бар нашу децу од кужног
задаха тих гадних амфибија!

*

Баш у очи онога дана, када ће чича
Ранко биров заказати по селу људма, да
дођу на састанак сеоској судници, —
Пура Гаушић беше крстио свог сина, па
пошао да сам собом зовне неколико сво-
јих љубавника и пријатеља, да му тог
дана дођу на вечеру. Кад је био спрам
суднице, ту се срете с господином по-
пом. Господин попа беше метнуо под па-
зухо петрахињ и требник и пошао да не-
ком чита молитву.

Пура се маши за капу, малко се по-
клони па рече :

— Благослови оче!

— Бог да благослови брат Пура;
ако Бог да? —

— Ама, ето, господин попо — добро
те се не размимоиђосмо! — ја бејаш
пош'о мало до тебе.... Дођи, вере ти, до-
вече, да коју попијемо — адета ради —
а постараћемо се и за друго што — ко-
лико је Бог дао!..... Нећемо бити сами

— биће кум, бићеш ти, биће Ђато и зовнућу још ког пријатеља — мало да повечерамо и да се прочастимо....

— Бог е тобом био, Пура! повика г. попа зачуђено, — каква те вечера наша сад у ово оскудно доба — кад се хлеба у кући нема?!.. Немој ми, брате примити за зло! а ја би ти рек'о да се ти махнеш и вечере и части и свега... Сина си крстио, истина је — па лепо: учинио си све што божји закон иште — па шта ћеш више?! Ето сам видиш, године издале: нема у кошу, нема у амбару, нема у наћвама, а нема у бурету; а кад ту у сељака нема — онда му је свуд пресушило!... Ако ћеш да дочекаш само једног ил' два пријатеља, онда се мораш, хоћеш нећеш, задужити ил' код механције ил' код дућанције; а они су препапрени — да те Бог сачува!... Да могу, кожу би човеку одерали... Ништа није горе, но кад сељак падне у њихове руке — не може се курталисати док је жив!...

Пура беше оборио главу, па гледаше преда се. Очеvidно — било га је стид

од г. попе, који је знао како је коме на кући и колико која кућа у ово гладно доба може понети, а колико не може. За то није умео ни речи да прозбори.... Окуњи се па оде — право Ђатиној кући, а г. попа опет својим путем на други крај села.

*

У очи овога дана, догађало се нешто у дућану газда Вула Брбе, што има везе с нашом причом. Па како ће из овог дућана потећи и многи други црвени конци, који ће се, овде онде, кроз нашу причу провлачити, — то неће бити сувишно, да своје читаоце упознамо с нашим газда Вулом Брбом, дућанцијом из Црне Баре.

То је човек од својих 35—40 година. Стаса је осредњег. Главу има вижљасту, а лице абрашасто, с тога су га неки звали и «Абрашом». Очи су му светлиме неком подмуклом ватром. У горњим капцима имао је нешто трепавица, а у доњим баш ни длачице. С тога је ваљада онако непрестано очима и жмиркао. Нос

му је мали и нешто затубаст. Био је прићос. Оно неколико риђих дугих и чекињастих длака што му штрчаху на самим крајевима горње усне — више су личиле на бркове у мачка но у човека. Ретко га је ко видео да се насмеје; а кад би се то кад и десило, онда и тај сам осмејак личаше на онај у мачка кад миша шчепа. Па и сам израз његова лица беше мачји. Да су га нешто прозвали — газда Вуле Мачак — ово би му презиме најлепше доликовало. Али и што су га звали «Брбом» — имало је свога узрока. Његова горња усна била је много дебља од доње, с тога је изгледало као да непрестано држи доњу усну подвијену. И — кад би год отворио уста да што рекне, морао је најпре учинити «бр..!» —

Кад би му ко, на прилику, ушао у дућан и назв'о Бога, — он би му одговорио: «Бр... Бог ти помог'о!»

Дућан му је био одмах спрам механе Иза дућана имао је велику ардију — собу. Она је изгледала више на кавану но на ардији. Свуд у наокоლობиле су понаместане клупе, а по дуваровима обе-

шене разне слике. На сред ардије беше намештен велики сто на четири ћошка, а у сваком углу по један округло. Поред сваког стола беше по две-три сламне столице. Ардија је била циглом патосана. Зими се овде намештала и плехана фуруна.

На ардији су троја врата једна из дућана, друга из момачке собе, а трећа из авлије. Још ваља поменути и гвозден капак, који у једном углу ардије поклапа улаз у подрум.

У авлији су два велика коша за кукуруз један амбар са осам окана за стрмнину и један с четири за пшенично и пројино брашно. Један кош беше са свим празан, а у једном се виђаше још нешто кукуруза у клипу.

С друге стране авлије пружа се грдна магаза на среди преграђена дебелим растовим даскама. У једном је одељењу држао газда Вуле ракију — меку и љуту, а и по које буре добре старе комовице; у другом — сланину, маст, лој, коже и многе друге ствари што купује од света и продаје свету.

Газда Вуле Брба — то је и трговац и ситничар, и бакалин и спекулант, и терзија и абација, и папуџија и чизмар... Он је сваштар трговац — он је «сеоски дућанџија.» — — — — —

Кад мери оно што купује — онда је његово око кантар; а кад мери оно што продаје, онда је његов кантар његово око. Он не гледа у дилчик од кантара већ у вреће; а кад дару одбија, онда одбија не само тежину врећа, већ и тепсију од кантара. Он никад не губи, па ни онда, кад прода јевтиније но што је купио.

У дилчику његова кантара лежао је талисман његових добитака и његове тековине! — — — — —

*

То беше рано. Још није ни сунце огрејало. Газда Вуле је био устао, молио се Богу, попио у соби кафу и ракију и пзишао у дућан...

— Добро ти јутро, газда Вуле!... здраво свануо! — повика Пура кад у дућан уђе и виде газда Брбу, где за тезгом седи, а момак му нешто по рафо-

вима намешта — да лепше изгледа, кад муштерија у дућан уђе, да што пазари.

— Бр... Бог ти добро дао, газда Пуро! одговори газда Вуле. — Види се — ко је добар домаћин и кућаник!... сога ти — кад си ти то поранио, кад Би мог'о пре сунца чак од твоје куће до мене доћи!? упита газда Брба жмиркајући очима и мислећи: «Што ли је ова, у пола оперутана, тичица, сабаиле, до мене долетела?...»

— Хе, газда Вуле — ти знаш, ми смо људи рабације¹... Мора се ранити, ја шта ће се?... Рад је, заграда је, стока је; — ваља све обићи и видети... А сем тога, простићеш, рад сам сутра да крстим оно детешце што ми се нашло — па ето дођох до тебе.... Требало би ми нешто да узмем.... Шта ћу — године издале; а што се мора, мора — дете, простићеш, не може остати некрштено... А ако Бог да, те година понесе и пође трговина — платићемо поштено — и оно «старо» и ово «ново»....

¹ Значи: тежаци.

— Бр... газда Пуро, шта говориш то?! — Ја помислих кад те видох, да си ми донео оно мало што ми имаш давати — да ми севте учиниш; а ти си дошао да ми пре сунца вересијом севтеишеш!... Бр... ја се то од тебе, као мог човека, не бих надао, рече газда Вуле, пола у шали а пола озбиље.

Пура се мало застиде, па стаде гледати преда се и трљати опанком по цигљама.

Пура је био млад човек — од својих 26—28 година. Стаса је био омалена, а у лицу жољав и жутињав. По оделу гледајући, изгледао је као какав сеоски трговчић. На њему беху извечале чохане чакшире, још лепа каришик-везом извезена јечерма, а озго чохани копоран. На глави је имао нешто олињалу астраганску шубару; а беше се опасао, већ жутнулим белим вуненим појасом, с мрким и црвенкастим бобицама. —

Да нешто из гроба устане покојни чича Јевто, Пурин отац, па да види како је његов син оборио главу пред сеоским дућанцијом — пред ненаситом тицом

грабљивицом, чекајући од ње, да му она да, чим ће дочекати свога кума и своје пријатеље, — он би се згрозио и опет побег'о у хладни гроб свој, да не гледа бруку и срамоту, што су се на његов поштен дом свалиле.

Кад је сиромах чича Јевто склопио очи и умр'о, свом је сину оставио пуну кућу као сат меда. Оставио му је осам ватаћих волова, пет крава музара, петнаесторо јунади; двадесет и пет брава оваца; тридесет маторих вепова; осамнаест крмача; педесет и пет назимади и тридесет и шесторо прасаца; оставио му је пун кош кукуруза, пун амбар пшенице, зоби, јечма; два ока пуна пшенична брашна и једно пројина; оставио му је пуну качару ракије — и меке и љуте, и старе и нове, и јабуковаче од три године; оставио му је три грдна забрана — два под растовом а један под јасеновом, брестовом, кленовом и другом белом шумом; оставио му је саме орнице на сто и више плуга; оставио му је две велике ливаде од шесет коса траве и један пашњак од 30 плуга земље,

оставио му је две нове новците воде-нице — једну на Дрини а другу на Сави; оставио му је двоја кола — једна воловска а једна коњска; оставио му је окован воз што се сено и храна на њему свлачи; оставио му је ветрењачу, казан и пуно којекаких других домаћих потреба и алатљика. И то је било пре ци-гло пет година. И само је овај одсек времена довољан био, па да чича Јефтин син дочека, да тражи који бардак ракије, коју литру кафе и шећера, чашу слатког, па можда и који оканик хлеба — од кога! — Од оног истог дућанције, што је за живота чича Јевтина од овога узимао на аков ракију на исток...

*

Газда Вуле Брба дуго се устезао да Пури да једно половаче вина, десетаче ракије, пола оке кафе, оку шећера, чашу слатког и још неких ситница на вересију. Највише је сметало то, што се Пура ту пре неки дан, споречко с механцијом Тошом око неког рачуна механског, па је ваљало и од овог узети

неколико оканика хлеба, па све ставити у један рачун. И газда Вуле је једва најпосле пристао, само под тим условом: да се стари рачун споји с новим, па да се све метне у облигацију...

Пури истина није било право; али шта ће? — дотерала орла зла година... Кад није хтео да пристане газда Вуле онако како је хтео Пура, — онда је Пура морао да пристане како је газда Вуле хтео!

— Па де најпосле, газда Вуле, нека буде како ти велиш!... Само, молим те, шта ћеш да ћеш — похитај!... Морам још отићи до г. попе, до Ђате и још неких мојих пријатеља... Био сам и ја код њих на њихну весељу — дошло је да им се врати.

— Бр... деде, дијете — наточи мало ракије! — оне знаш!... да коју попијемо с газда Пуром, рече газда Брбо и очима поче необично да жмира. То му тако буде увек, кад му какав посао испадне за руком.

Момак донесе једно црно шише с ракијом и метну чашу поред њих, па оде на свој посао.

Газда Брбо наточи чашу па пружи Пури :

— Бр... дè здрави!

Пура узе чашу и поче :

— Хвала газда.... а помози Боже.... намножи, а не украти!... Здрав си газда Вуле! — — — — —

— Хе, видиш, молим те, рећи ће Пуро, пошто се по једном по два чашом обредише, ја у мал' што не заборавих!... мени ће требати и која пара... није вајде, газда Вуле — мораш ми и то дати!... па већ, како смо рекли, — све ћемо метнути у облигацију, па макар ти нешто и интереса платио.

Газда Вулу фркну преко уста осмејак.... Мачка је миша ухватила ...

— Бр.... та већ куд је све, нека и то иде!.... Ти си мој човек; да је ко други, не бих га на тај рачун ни у дућан пустио; а овако — тежи хатар од силе!.... Него знаш шта, газда Пуро? — ти ниси писован — облигација се мора потврдити код г. капетана.... шта ћеш? — таки је ред... Само сад да видимо рачун колико ћеш пара, шта ћеш

од еспапа да узмеш, а стари се рачун већ зна... Стани дер, Бога ти, баш да видимо, колико ми оно беше?...

То рече, па скочи и донесе протокол. Отвори га — претура лист, по лист — док нађе:

— Бр... ево, газда Пуро! ост'о си ми дужан равно 241 гр. и 10 пара....

— Шта је теби, газда Вуле, данас! какви те нашло двеста четрдесет и један грош и десет пара?!... Види ти то добро! ту не може више бити од сто четрдесет и један грош и десет пара. Ја добро памтим — као да је јуче било — ти си ми, сам знаш каз'о, да је толико било колико ја кажем.

Газда Вуле се опет насмеја. Наточи чашу па пружи Пури:

— Бр... да ми ко други каже, ја бих рекао: хоће да аши; али се теби, газда Пуро, чудим! — ти си то приметио!... Ево видиш, брате, како је онда записано, тако и сад стоји... Ваљда сам ја овде доспео да своју душу за сто гроша грешим, а особито код — «својих људи»!...

Овде је газда Брбо нарочито ударио јачим гласом.

— Е вала, газда, ја не знам, нисам се никад ни за што заклео; а ту би, чини ми се, своју главу заложиио — да није толико било....

— Бр... ето видиш, па ти веруј људма! повика газда Вуле, са свим другим тоном... Ја сам се сто пута клео да ником ни паре не дам на вересију — па ништа, опет ме ђаво носи... Нека, тако мени и треба! — Кад коме нужда дође, он ти се пренемаже — обећава златна брда — док не измами што му треба; а кад измами — онда га чекај по две, по три године, и најпосле, кад човек поиште своје, а он хоће пред светом да те обрука — каже: «није толико» — «надпис'о си ми!...» Знаш шта, газда Пура — од овог нашег посла не може ништа бити!... Плати ти мени оно старо! па онда ни ја теби крив, ни ти мени дужан. — — — — — — — — —

Сиромах Пура! шта је имао муке, док је мало ублажио газда Вула Брбу.

Морао је на све пристати, што је тражила ова сеоска пијавица. А шта је знао друго да чини? — Био је, по несрећи, још узгред позвао неке своје љубавнике да му к'о сутра на вечеру дођу; а овамо није му се десило у кући ни чаша ракије, ни трунка кафе, ни груменчић шећера, ни кашичица слатког, а о другом да се и не говори, без чега се не дочекују знанци и пријатељи... Његова је опет кућа одавно чувена с добра дочека у свачему. —

Истина имао је још нешто стоке; али за њу нико и не пита. А да је даје онако цаба — ни то није право... Шта би комшије рекле? Рекли би: Пура поче баш са свим да раскућава и да упропашћује! — «Боље се мало и задужити, но да ми то људи рекну» — мислио је.

Еле, он саже врат и закрсти облигацију, однесе је у Богатић капетану и потврди. — — — — —

Рачун је изнео на шест стотина и деведесет гр. чар. Од толико је и облигација начињена. Ево тог рачуна:

Од старог дуга	241 гр. и 10 п.
Двадесет ока вина	80 «
Десет ока ракије	50 «
Ока шећера	10 «
По оке кафе	12 «
Моруне ¹	15 «
Пет оканика хлеба	15 «
По оке зејтина	8 «
Пириња за	5 «
Четири сапунчића	4 «
Једно срче — оканица	6 «
Две чаше винске	3 «
Две ракиске	2 «
Две мараме	12 «
Паприке	1 «
Бибера	1 «
Тамњана	— 30 п.
Две луле	2 «
Дувана крижанца	4 «
Готових пара	58 «
Сума	530 «
На ову суму интереса	160 «
Свега	690 «

¹ Моруну је мор'о Пура купити за Бату, и ако је часни пост.

Интерес је рачунат као обично — два гроша на дукат месечно. Истина да није било потпуно осам месеци од 8-ог марта па до 26 октобра, али је газда Вуле, округлине ради, израчунао колико долази интереса за осам месеци, па је ставио у главно; а рачунао је на равно десет дуката и ако је рачун износио девет и по. Дабоме: лакше му је било ухватити рачун: на десет дуката по два гроша на дукат, то чини двадесет гр. месечно, а за осам месеци чини равно сто шездесет гроша. И он је толико и метнуо у главно, а ни пару више. Само, душа ваља, у облигацији је означен и закони интерес, дванаест на сто годишње, или један на сто месечно од дана писања облигације па до наплате; али то је тако морало да буде. «Така му је сад ова проклета ворма!», рекао је газда Вуле Брба.

Облигација је гласила од готових новаца.

*

Кад се Пура вратио из Богатића и донео потврђену облигацију, било је већ

доцкан. С тога сутра дан порани и оде газда Вулу Брби и преда му је, а уз то му се сит најада: како је муку имао док му потврдише облигацију. Били су му најпре рекли да је рано и да ваља чекати док дође «канцеларијско време.» после му рекоше, да дође сутра — е белаја његова!.... «Да се не деси оно пара, што си ми у готову дао, нити би ти добио потврђену облигацију, нити би довече моји гости попили и чашу ракије» — причаше ојађени Пура.

Кад је газда Вуле стрпао Пурину облигацију у гомилу других, онда викну момку:

— Бр... де одмах одвој све ово што је забележено за газда Пуру. Само ћеш пазити на меру — нека је чиста!... Пура је наш човек.

Ово је већ момак добро разумео. Сад је дошао ред, да и он свој ајлук истера!

Пошто је већ све свршено и Пура дао једном свом комшији торбу са стварима да однесе кући — да жене још за рана почну спремати шта треба, он се опрости с газда Вулом и пође право по-

пиној кући. Кад би спрам суднице, а поп те преда њ. Чули смо да га је позвао на вечеру, а чули смо шта му је на то одговорио г. попа.

Сад је на реду да чујемо шта ће му рећи газда Симо Бато.

*

Кад је Пура замакнуо за ћоше, онда се газда Вуле врати у дућан, насмеја се, па у себи рече:

«Бр... по мало ђумрука од свашта... Овце су за то, да се стригу!»

IV

Орлушине стрвину увек нађу

«Много звани —
Мало изабрани!...»

Кућа Пуре Гаушића једна је по једна — некад била.

Ено је на самом савијутку шора, којим се иде за Баново Поље и Митровицу. Она је велика и белим митровачким црепом покривена; а начињена је по старом сремачком кроју, те изгледа као да је на два боја, — као и све новије мацванске куће. На доњем су боју две собе — једна велика за госте, а друга

омања за кућну чељад. Пред овим је собама велика пространа оцаклија. С лица куће је отворен трем с округлим сводовима што се држе на зелено обојеним и мајсторски ишараним растовим дирецима. На горњем боју, под самим кровом, имају две собе — једна повећа за спавање, а друга омања за успрем. Из трема воде горе стрми, но лепо начињени, степени. На целој су кући стаклени прозори, а с поља зелени шалони. Авлија је с три стране ограђена лепо отесаном и озго под конач подрезаном тарабом, а с лица зеленим филаретама. С улице је начињена велика капија за кола, а до ове капицик за обичан улаз у авлију.

У авлији су свуд унаоколо поређани вајати, амбари, кошеви за кукуруз и друге омање зградице. У самом зачељу начињена је и као од сира срезана грдна качара од самих граничевих брвана; а иза ове вири висок кров од коњушнице. Све су ове зграде, рекао бих, у једно доба и једном руком подигнуте и црепом покривене.

На сред авлије још стоји велика и стара кућа шиндралија са високим кровом, ниском стрехом и малим прозорчићима — стоји као она кошница, из које су се изројили сви остали ројеви овог богатог кованлука.... Дуге године — киша, снег, ветар, и друге непогоде дубоко су урезали свој траг у ову стару осаћанску грађевину. По крову је свуд избила маховина, те се из далека зелени као травом обрасла ледина. На самој стреси високо штрче неколико чувљакућа, те причају да је и у овој кући с вољом чувано име дома и брижљиво негована љубав задруге, која никад није дала да се ватра на огњишту угаси и глас међу браћом и далеким пријатељима умали.

Јес — ал' то је само некад било. Напредак и берићет овој су кући давно и давно окренули леђа: Мâl је преполовљен — па и оно што га има окржљавио је. Зграде су опале, забрани отворени, ограде разнесене, тараба на авлији посрнула, филарете изоткиване, капија се нагла, кушаци попустили, на капи-

цику отпала горња шарка, прозори полупани и подлепљени жутом и чађавом пенџерлијом.... У авлији нигде ништа видети — сем што се под стрехом старе куће шћућурило неколико кокошију, а на вратима чучи стари Зељов, — мршав, да му се свако ребро могло пребројити... вид'ло се, да је и њему дошла зла година и да му је давно украћена вечерња омама... Све ама баш све изгледаше сетно и невесело... Оно живо и весело марвинче, што се негда играло по зеленим ливадама, — лежи данас мртво на отвореној јалији!... Око њега се куле златице мухе, а грабљиве орлушине напале, те и оне свој пир пирују!! — —

*

Пурина домаћица беше зовнула Јелу Гачићеву, да јој тога дана помогне вечеру зготовити; а Јела је баш и била вична у готовљењу; њу би обично звали да готови, кад би ко кога женио ил' давао коме подушје.

У старој Пуриној кући наложена је велика ватра. Она се разгорела и лонци

су у велико крчкали. Било их је пет. У једном се кувао посан пасуљ — без запршке, у другом са зејтином, у трећем пребранад, у четвртом посна сарма и у петом проколе с белим луком. С друге стране ватре крчкаше пуна пунцита тенџера пилава с моруном.

Од некуд беше Пура набавио и «тазе» рибе: два-три шаранчета, три-четири кесежице, два смуђа и једно сомче од три литре. Ову је рибу Јела Гачићева лепо очистила, испорила, исекла на комађе, одвојила главе и репове за киселу чорбу, а остало уваљала у пројино брашно, па почела да пржи на зејтину. И док је она ово радила, непрестано су две мачке око ње преле и увијале репом око њене сукње. —

Ко је тога дана пред вече прошао поред Пурине куће, морао је осетити и мирис од запрженог пребранца и пржене рибе на зејтину. Понеки су одмахнули главом и прошаптали:

«Међер зна Бог шта ради!... Ето за што нас мори две године глад!... Часни

је пост — па још чиста недеља... а ови прже рибу на зејтину и крвљају?...»

Али то није било за Пурину кућу ни какво чудо. Колико се пута десило, да се у његовој кући уз божићни а покатишто и уз часни пост пекли прасци и готовила мрсна јела кад су каква господа с газда Симом Ђатом долазила Пури на ручак ил' вечеру?!... «Није грех у јелу већ у злу делу!» рекао би газда Симо Ђато, кад би се о посту повела реч. У осталом он је више волео рибу но месо. Нарочито је радо јео пржену рибу на зејтину. Он не би ручак рачунао ни у што, на ком не би појео бар једну суву кесегу; а кад би чуо да је који алас уловио у Дрини ма и најмању младицу, он би, с места, послао чича Ранка бирову ил' ма кога другог — да се риба у село њему донесе. И док би риба дошла, он би се постарао, где да се зготови. Обично би одлазио газда Вулу Брби, у кога је, поред остале згоде, увек било и добра стара вина.... Газда Симо Ђато био је доброг бата: увек би се нашло, ко ће за њ ревену платити... Сад нам

је већ јасно, за што се у Пуриној кући спремао пилав с моруном, готовила кисела рибља чорба и пржила риба на зејтину.

Па како је сав комшилук знао да се у Пуриној кући спрема голема вечера, то се и од деце није могло сакрити. Беше их се око десетак искупило и навешкало на капији Пуриној. Међу њима беху и два синчића Радована чича Пејиног, оног истог злосретника, чију је кућу газда Симо Ђато купио на јавној лицитацији и препродао је општини за сеоску судницу. Деца ова жељно гледаху у авлију Пурину. Она би можда и у кућу ушла, али су се бојали од проклетог Зељова, који од врата не одмицаше. И њега је очарао мирис јела, па се необично провреднио: Већ се неколико пута налетао на децу и жестоко лајао; а кад би деца побегла, онда би се он, машући репом, вратио и опет чучнуо пред кућна врата, те њушкао мирис пржене рибе, који је из куће долазио, и с часа би на час тужно заскичао — баш као да их је хтео подсетити да и њега не забораве.

С Јелом Гачићевом бејаху дошла и њена деца; њен најстарији синчић беше и несташан и пакосан. Он је неколико пута натуткавао Зељова на децу, што су се на капију пела и у авлију вирила и чисто завидели деци Јелиној, што онако слободно трчкарају час у стару кућу, где се готови, а час у нову, где се трпеза за госте поставља — а и Зељов им ништа неће.

Деци Радована чича Пејиног не даде белај да оду кући онда, кад их је Зељов с капије отерао. Она се опет вратише и попеше на капију.

То онај Јелин несташко опази и истрча на улицу а за собом остави капицик отворен.... Кад хоће несрећа да буде — хоће! Он се злобно поднесе малом Станисаву, млађем синчићу Радованову, — под сам нос, па му заједљиво стаде пркосити:

— Ја имам пржене рибе, а ти немаш!.. Ја ћу да вечерам с мајком... теби не дам, не дам — да цркнеш!...

Станисаву се даде на жао, — он бризну у плач. Али у тај исти мах Зе-

љов јурну као помаман на капију, па кад смотри, да је капиџик отворен, он излети на улицу... Деце стаде вриска. Хтедоше да беже. Било је доцкан. Зелов их у два-три скока стиже на сред улице и као бесан скочи на малог Станисава. Дете писну и — паде.

У тај исти мах на несрећу искрснуше једна кола с два добра коња. Ишла су од прнобарске механе — сигурно за Митровицу. Шта би нико не знаде. Само се могло опазити да коњи мало гурнуше у страну. Кочијаш — држ' држ'. Одржа их. Окрете се нешто, и — ошину коње колико игда може. Они полетеше као две ластавице. У колима су седела у закошарку два господина.

На писку остале деце, излетеше жене из оближњих кућа. Истрча и Селена Станисављева мајка. Онај старији стао поред ње, зинуо па гледа час у мајку, а час онамо куд она кола одјурише. Дете је дрктало као прут...

— Куку мене несрећници, где ми је дете?!..

Једна од жена, која је прва долетела, врисну као да је на гују стала. Долети и Селена. Врисну и она. Страшан призор! Дете се једва видело из блата. Било је све у крви. Није мицало ни ногом ни руком... Мати га дочепа. Диже га. Глава му клонула. Дрма га несрећна мајка, зове га:

«Станисаве! ресо моја!..» Залуду јој!.. Оно је било мртво.... Једна од оних жена смотри баш на потиљку грдну рану... кост размрскана. Крв ударила и на нос и на уста, и на уши и на ону рану на потиљку.

И Зељов беше излетео. Он је још лајао. Ама није ни он смео више да налеће. Као да је знао да у овој несрећи има и његове кривице.

Несрећна Селена беше као скамењена. Она је укочено гледала у нагрђено лице свог мртвог сина!...

Оне друге жене једва се сетише да дете однесу кући — јадној кући — коју је Радован чича Пејин на двоје на троје склепао ...

У Пуриној кући нико ни опазио није шта се на сокаку догодило. Наравно, сви су се били забунили око спремања вечере. Само што се онај Јелин несташко беше забио у један буцак, па се ућутао — рек'о би да и не дише....

*

Од прилике у ово исто доба седео је газда Симо Ћато за једним столом у ардији газда Вула Брбе. Био је нешто до капетана у Богатићу, па се вратио и узгред свратио у дућан газда Брбин. За столом је седео и газда Вуле. Пред Ћатом је стајало пиштољче црног вина и мала винска чашица. Ћато никад није хтео из другог срчета да пије. Он би имао обичај да рекне «Дајде ми једно буре вина!», и онда би му се донело његово пиштољче и његова чашица. То су већ знале све мачванске механције. Газда Симо Ћато није пушио; али опет он није био човек без свог «ћепфа» — Он је бурмутисао. Имао је лепу црну бурмутицу од некакве црне смесе и с два лица. Озго на бурмутици беше као

неко фреско слика, која представљаше старца, који је повук'о добар вучљај бурмута, па се спремио да иза раменица кине. На другој страни беше та иста слика — престављена после кијања. Лице у старца изгледаше весело, а две крупне сузе потекле му низ образе. Видело се, да се старац добро искијао, па се чисто смеши — што се имало приписати изредном дејству добра бурмута. Неки, који се у вештини сликарства добро разумеју, тврдили су, да су слике на бурмутици, вештачки изведене. У осталом, ово се могло и веровати, кад се узме, да је газда Симо Ђато ову бурмутицу добио на поклон од неке одвећ уважене личности на скупштини баш оне године, кад је усвојен «закон о сеоским дућанима.»

Газда Симо Ђато је од некуд мрзио на варошане, па за то, ваљада, и на варошко одело. Он би обично рекао:

«Гуњ и опанак — то је народ, униформа, то је народна власт.»

Па и опет он није хтео понети ни гуња ни опанка. Њему се чинило, да

је он увек нешто више од сељака. Ту је разлику хтео да покаже и својим ношивом. Чакшире од fine зејтуни чохе с малим пачалуцима од свиленог скадарског гајтана; горе копоран од праве турске ћитабије, извезен мајсторским каришик-везом, а по врх копорана кратко верменче од праве бринске четворне чохе, опет с дуплим скадарским арчом — то су аљетци, које је газда Симо Ћато носио и зими и лети, и свечаником и 'нако — у радне дане. Сва разлика у Ћатину руву ова је: лети је носио сламни шешир, а на ногама плитке ципеле од «викс-ледера» и чарапе од вуне исплетене и куповном вуницом лепо нашаране; а зими астраханску шубару и чизме до преко колена. Од сеоске рукотворине волео је тканице и крмезом обојене подвезице с малим кићанчицама, поткићеним ситним шљокицама. Он се вазда носио чисто као мачка. Ни на једном његовом аљетку ниси могао видети ни најмање мрљице. У неку руку може се казати да је био «кицош,» само што му сав његов кицошлук није могао

дати лепшег изгледа његовом стасу и његовом лицу, а да и не говоримо, што је био претурнио педесет година.... Он беше омален и дежмекаст. Коса му је црвено риђа, а очи мале и нешто буљаве, које су летиле као на зејтину. Вредно је поменути црвене пирге, којима беше попрскана зеленкаста периферија око зенице и кукаст нос, на коме беху израсле три повелике модро црвене брадавице, те изгледаше више на ћурју главу с малом крестицом, но на нос у писана. Бркови су му били повелики, — налик на отобољена врапчија крила. Они су му, душа ваља заклањали несразмерно велика уста с дебелим и модрим уснама. Црте његова лица, на први поглед, биле су без икаква особита израза; али ко би га изближе стао посматрати, ко би завирио у дубину његових пиргавих и немирних очију, — тај би у овоме човеку опазио злобну, подмуклу и грабљиву душу. — — —

— Дакле риба је уловљена? упитаће газда Симо Ђато и куцну с два прста по отвореној бурмутици, — да се бур-

мут боље стресе, како би могао узети међу прсте погоднији вучљај.

— Бр... миш је улетео у мишоловку... кад из ње изађе, пашће у — мачкове шапе; а онда? — шта му Бог да!... За кога нису чизме — нек' носи опанке, а ко ни опанака нема — нек' иде бос! одговори Брбо и необично жмирну очима.

— Ваљада је већ и облигацију начинио? упита Ђато и повуче два вучљаја, па чекајући одговор, спремаше се да кине.

— Бр... она је већ и потврђена — друкчије не би вредила ни марјаша..., Такви је закон — ти то већ боље знаш. одговори газда Вуле и саже се да допуни чашу Ђатину.

— Ај, ај, онда је она прешла преко пет стотина, кад се морала у Богатићу потврђивати?! додаде Ђато тоном неког тајанственог задовољства.

— Бр... богме прешла је и преко шест стотина — 'сем онога што ми има «газда Пуро» давати обашка.... Облигација гласи «од готових новаца»; а што

«моји људи» код мене пазаре у еспапу, ја то бележим у «потврђене» протоколе.

— Ене, ене!... да л' си ти то нанишанио на онај забран у «Бресју» под растовом гором, да л' на онај јасеник... у «Алузи». И један и други твога нишана вреде... Покојни чича Јевто вељаше: да не би ни погледао на три оке дуката... Како се времена мењају?!... Данас могу да оду за два осредња ручка!... а... пих!... истина је!... рече газда Симо Ђато, пошто је баш добро кинуо.

— Бр... гледај само да мени моје не пропадне; а теби цаба и забрани и ливаде и њиве и пашњаци — то је за тебе... доста ми је да очувам и ово мало *сиротиње*... Дућан... то је моја и њива и ливада!...

— А... пих!... а... пих... ха, баш добар бурмут ... послао ми га је из Београда г. Јово Ружић... А, шта велиш?... По мало је онаквих старешина... Ако не знаш који је кмет, који је капетан — добар, а ти питај на кога букачи вичу, па ћеш знати. Тако је и с г. Ружићем било. Беше се дигла читава хајка

против њега. Хиљаду је тужаба послато у Београд.

— Бр... па шта су се хаснили?... Они су мислили, господин ће министар обесити г. Ружића... преварили су се! У место Богатића, он доби Београд, па још и класу.

— Зна власт шта ради... Да видим у коју ће мишију рупу сад они букачи?! Овај је капетан како треба... Ваког до сад имали нисмо Већ је расписао по свој капетанији, да се пази на сумњиве људе, на којекакве смутљивце и пискараче, што завађају и наводе народ на парнице. Препоручио је најстрожије да се сумњиви међу под надзор, и да се у свему «строго по закону поступа,» иначе ће за све сами кметови одговарати... Једва већ једном!... Ја сам то одавно погледао. Сад ћу и нашим букачима сабити рокове у главу! Одавно они много по селу муте. Чујем, да су ово дана купили и потписе, да ме туже што нисам сазв'о село, кад је њима воља, због ових признаница... Не зна нико Боју Бељуша!... И он се нађе да по-

могне народу. Знам ја све чаршинлије. Они гледају само свој џеп. Кад је хтео народу помоћи — шта ће му признанице? Знам ја што ће му. Да нам после за неколико ока кукуруза продаје бакраче и поњаве из кућа.

— Бр... шта два не мисле?!... Истина је што говориш. Од куд се баш он — чак из другог округа — нађе, да даје народу храну на исхрану?! Па још хоће да веже све једне за друге!... Бр... ту има неки ђаво. Зар не видиш да је бачена ватра у сву Мачву? Полетели људи — хоће џабалука. Скупо ће их то стати!.. Ти добро чиниш, што не даш да се људи сарањују.... То је за њихно добро. Они то не знаду. Доцније ће тек видети шта им вреди. Сад само џаба вичу. Да си ономад слушао Радована чича Пејиног — би се зачудио! Развалио вилице — чак се овде чује — као да му је Бељуш платио да за њ виче и адвоцира. Њему је крив и кмет и капетан и начелник и сви. Не уме да гледа своју кућу — жену, ситну децу и оног старог оца — да му од глади не помру, већ тражи врага, онде, где га није оставио!..

— Ха, он, је ли?! повика газда Симо Бато, а очи му сенуше неком сатанском ватром. Знам ја, шта он тражи! — Наћи ће — не бој се! Он хоће да је најпа-метнији у селу: хоће да зна шта ради кмет, шта капетан, шта начелник, па чак и они у Београду. Нема чорбе у којој он није био мирођија. За то је остао без куће и кућишта... Мој је отац био кнез над свом Мачвом, па ме опет није могао до краја школовати; а он, једна проста сељачина, хоће да му син учи философију, права и шта ти ја знам! Ето куд му је имање. Сад су му криве власти; оговара њихове поступке, рође на закон. То ће му присести ако ја будем жив. Али шта ћеш — ко га је само родило?!... од шта пало поштапало! Зар ти мислиш да је она матора Пејина боља? — Боже сачувај. Не зна се — или је гори отац, ил' син. Њих би ваљало прогнати из овога села — да ми не трују народ.... Ја сам се старао да их поучим — па ништа. Награбусио сам. Пре неког времена рекнем оном старом: «Пазидер ти на своју кућу и на свог сина!..» Он плану :

«Шта велиш?!» повика ми, као да је са мном свише чувао: «зар ја да пазим на своју кућу и на свога сина? — Какву ли им то махну нађе?... хоћу да ми је кажеш! иначе ћеш ми платити, што ми срамоту на моје име и на моју кућу наносиш. Ја мислим да је моја кућа од како је — била часна и поштена. Нек' изађе на среду сваки коме је она, ма за длаку, натрунцла!..»

«Твој је син немиран.» рекох му; «он много мути и буши по селу. Ти си му отац. Ја ћу и тебе и њега за врат.»

«Шта велиш — мој син мути и буши по селу?!» цикну он као помаман. «То је твој посао и био и остаје!.. Гледајдер ти шта се за тобом вуче; помисли де ти на твог оца — како би му било да нешто спромах из гроба устане. — Образ би му попрвенео од стида, кад би видео, каквог је душманина родио овом селу!..»

— Ја сам онда ућутао, али нисам заборавио. Ја за такве ствари никоме нисам остао дужан — па ни њему. И њима опет не да ђаво да мирују; још нису

ни старо потпуно измирили, а већ товаре ново. Нека! Ко како оре, онако ће и да влаци.

Овде је газда Симо Ђато застао и јетко лушио прстима по бурмутици, те захватио међу прсте позамашан вучљај бурмута и шмркнуо и у десну и у леву ноздрву. И покрет његове руке, и начин како је шмрк'о, и израз његова лица, показивали су неку, само њему својствену подмуклост, која је кадра много више да учини но што и мисли.

— А ко је чуо, кад је Радован «опорочавао» поступак власти на јавном месту? упитаће газда Симо, пошто је мало дошао к себи од љутине. Мени требају само два «сигурна» сведока. То је по закону доста. Ја мобе не тражим.

— Бр.... била је пуна механа света. То би могло све село осведочити; али кад велиш да је доста два сведока онда, запиши чича Обру Миразџића — то је човек стар, има му преко седамдесет година — њему ће се боље веровати но другој двојници; а после, сам знаш, на њ се човек може слободно поуздати. За

другога ја ти не умем казати. Чудан је овај свет. На њ се нико ослонити не може. Сваки ће повући страну Радованову. Ја не знам од куд је то — што год Радован рекне, а они сви у глас: «Тако је!...» као да им сваки дан колаче меси — док овамо нема чим ни децу да храни.... Најпосле запиши мог момка. Миле је добар. Он ће сведочити — он се тада баш тамо десно. На њ се мо'ш ослонити као на себе самог. Он је и мени — десна рука у свачему. Нек иде он — за таку ствар, не марим, макар се нешто и издангубило. У осталом и ти си мени ваљао, а и ваљаћеш ми. Дрво се на дрво наслања, а човек на човека.

Газда Симо Ђато извади свој «нотес» — тако је звао књижицу, у коју овако којешта прибележава — те забележи и чича Обру Миражцића и Мила момка Брбиног, па устаде да пође..

— Довече ћемо заједно вечерати код нашег газда Шуре Гаушића, рече он.

— Бр.. Ја богме не могу. Није ме ни звао. Толика наша љубав — па баш ни да се нашали. Ето какав је данашњи

свет! Учини му Бог зна шта — он ти не признаје.

— Зар ти чекаш да се зовеш у Пурину кућу? Тамо су ти врата отворена у подне и у по ноћи. Али кад већ хоћеш да си зват — ја ћу «*наредити*» неке те зовне. Вечере ће бити. Чуо сам да је добио и «тазе» рибе. То је добро. Казаше ми да поп неће доћи. Ако И није за њега; ко неће с народом — неће ни народ с њим. —

И тако се газда Симо Ђато и газда Вуле Брбо растадоше. Ђато оде механи, где га је чекао чича Ранко биров, да с њим, кад буде време, оде Пуриној кући — ко зна, може му што и потребати — кмет није на миру ни дању ни ноћу, ни боговетником ни свечаником. Газда Вуле опет оде у дућан да нешто момку каже, да уради што је требало извршити још пре подне, ал' се није могао оставити сам дућан. — — — —

*

Одавно у Црној Бари није било онаке части и пијанке, као што беше у Пуриној кући у очи Младенаца.

У великој соби домаћиновој совра је с краја у крај била постављена.

Кум, што је крстио Пурино дете, беше некакво момче из Бановог Поља. Он беше, како је већ ред, сео у горње чело. Њему с десна газда Симо Ђато, а с лева газда Вуле Брба. Остали беху поседали редом, где је коме место по годинама и по виђености. На дну совре беше сео Машан син старог чича Обре Миражџића, а побратим Пуре Гаушића, а до њега Јово Ђушак.

Домаћин је служио око совре, и жене су приносиле кад је чему ред био.

До прве здравице све је ћутало. Сваки је чуо за несрећу, која се данас десила пред кућом домаћиновом. Није шала — дете је погинуло! а опет нико није знао шта може отуд произаћи; Ђато је сигурно знао, али је и он ћутао. И то је већ био знак, да по Пуру неће бити најбоље, а нарочито што по селу беше пошао глас, да је Пурин зелољов наклао дете, а већ се и онако знало да он хоће да налети и наједе... Домаћница се нарочито била препала. Није

смела сама ни преко авлије да пређе. Она је стрепила, кад ће Радован чича Пејин банути на врата, да их упита — шта учинише од сина његова; она је знала да је он хала човек, да је своју децу више волео но и живот свој и да су му она још једино благо, које му зли људи не могоше отети. У осталом, Смиља је била добра и жалостива срца. И она је имала мушке деце, па су јој помрла. А како јој је опет било, кад у авлију изађе и чу, како се по мрачној и тихој ноћи тужно разлеже запевка и нарицање несретне матере малог Станисава? — казати се не може. И она је плакала и јецала, — суза је сузу стизала.

*

Прву је здравицу, обичаја ради, морао да наздрави кум свом малом кумчету. За тим су се, мало по мало, осуле и остале здравице: прва, друга, трећа, за здравље домаћиново, његове чељади, његових кумова и пријатеља, за кућански примак — у пољу, у тору, у амбару, и сваком другом добру његову;

за гостинско здравље и далеке знанце и пријатеље. Па и газда Симо Ћато није заборавио да напије у здравље г. капетана, начелника и све остале госпoде и народних поглавица. Еле, вино и ракија учинили су своје: оне првашње суморности нестало је са свим; а на место ње оживи весели жагор и певанија. Само што домаћин беше још једнако сетан и невесео — док ће му рећи газда Вуле Брба

— Бр... газда Пуро — шта је теби вечерас?!... де реци и ти коју! Ти знаш кад домаћин није весео — онда ни гости не могу бити весели...

— Тако је, прихвати Машан, ја не знам шта то значи, побратиме? — Зовнуо си госте на весеље, и они су миловали и дошли, а ти си се сад скуњио и сневеселио...

— Право вели Машан, додаће Јова Ћушак, — твоји стари нису тако госте дочекивали... Шта си се смрз'о... Оди овамо да запевамо:

«Шта то везеш Маро?!..»

— Хе, људи, није то тако, рећи ће газда Симо Ћато, и стаде куцкати прстима по бурмутици, — оставите ви њега. Кад човека каква несрећа снађе, не може се лако од ње одкрљепити. Он мора да брине. Ето човек ни крив ни дужан и, што но веле, ни ту био ни очима видео — па опет може да страда!..

То рече и два пут шмркну бурмута, а очи му сташе играти као у миша кад ма́чка угледа.

— Бр... а ја опет велим: нек' наш газда Пура савије теби руке око врата, па нека се ништа не боји! А и право је, да се човек спасе од напасти...

— Вала и ми тако велимо, повикаше сви у глас... Ако газда Ћато не помогне — нико други. Он најбоље зна где треба коју прозборити.... Зар је Пура крив, што Радован не уме да пази на своју чељад и своју децу?... Шта ће његова деца на Пуриној капији?... Што не мирују од пашчади?.... Пашче је пашче — хоће да налаје и наједе, оно није инсан да зна. Добро би било говорити и господину попи. Он добро живи с Ра-

дованом, па нека гледа да та ствар легне, Радован је сиромах човек.... Заувар му је ишта но ништа, а «мртву главу не диже из гроба, па да му паша да све своје имање... рећи ће Среја Шуваковић пашеног домаћинов.

— Каквом господину попи, повика газда Симо Тато, — зар он зна, како те ствари иду?!.. Ако се ико у то умеша, ја ћу — да дигнем руке, па нек' иде куд је пошло!

— Бр... не, не, о том попу не треба ништа говорити. Он може ствар још горе да поквари, прихватиће газда Вуле, жмиркајући очима.

— Вала ни ја га не бих молио за то, да бих знао, да ћу и главом и имањем платити, прихвати домаћин и мало слободније дану душом. Ја и онако жалим на њега, што се та несрећа пред мојом кућом догодила... Да сам јутрос ногу сломио волео бих, но што сам пошао његовој кући да и њега, злеудно, зовнем на вечеру...

— А шта је то било с тобом и нашим попом? упиташе сви као из једног грла.

— Хе, шта је било, питате? Кад вам кажем, ни ви нећете веровати. Ја пођох јутрос, као што вам казах, право његовој кући. Сретнем га баш пред нашом судницом. Скинем капу и поздравим га. Он ме упита: «Ако Бог да?» — Ја му рекох: «Ја пош'о до тебе г. попо»; а он: «Којим добром?» — И ја га позвах, к'о свог попу — да и он дође да коју попијемо — к'о људи; кад јес — ја ударих на сијасет:

«Каква те вечера нашла, Бог с тобом!» викну ми; «сад, кад се нема ни у кошу, ни у амбару, ни у наћвама, ни у бурету — зар си наш'о да се частиш и да вечере дајеш?!..» И још ми је којешта прочитао, што вам ни казати не умем. Не знате, људи, како ми је било — као да ме човек поли врућом водом... Окренем леђа и одем...

— А што се он стара о твојем дому и о твојој чељади?... Неће му она пасти на врат — па да се прибојава твога трошка — повика Јово Ђушак... Твоји су стари још боље своје госте дочекивали, па су ти — нек' Бог не украти

— доста оставили... Да ништа не радиш, опет мо'ш као бег живети...

— Бр... да се није господин попа поплашио, да га нећеш моћи дочекати и прочастити, како је он научио; нек' се не боји ... Бр... овоме дому не могу доћи гладне године, рече газда Вуле Брба и жмирну очима на газда Симу Ћату.

— И наши су се стари призивали и један к другом, о благим данима долазили — на им је добро ишло, приметиће Машан Обрин. — Људи, никад више село неће имати свог попу, к'о што беше покојни отац Иван!... Зар би он мог'о човеку тако што рећи?! Боже сачувај. Бог да му душу прости! — Он је с народом лепо живео. Хтео је се стиса сваким, попити чашу ракије, вина, јабуковаче; појести залогај хлеба или — што је Бог дао... Ово је сад пошло све наопако. За то нам је Бог и посла'о гладне године.

— Јесам ли ти данас рек'о, окрене се газда Симо Ћато газда Вулу Брби, — да ми овај поп и сувише мудрује. Знам ја о њему и других ствари.. Ја-

дан ти је он!.... Добро би било да он побоље припази свој требник — но што забада нокте у сеоска посла и мој рад. Нико није добро прош'о, који је забиљежен у мој «нотес»!... Он је запопљен да учи народ вери, а не да навраћа људе на парнице и да «омаловажава» власти у очима народа. У оној тужби на коју су купљени потписи, да се тужим што не сазивам села због ових признаница, — све ми се чини да има и поповог масла. Нека! Ући ћу ја, ако будем жив, свему у траг, па ће се неко чешкати иза ушију, ал' му помоћи неће... Ене — шта је оно људи?!... Каква је оно светлост?... Да се није шта упалило? — повика Ђато зачуђено.

Сви погледаше на прозоре. На њима је необично играла некаква зрака од светлости, која је из домаћинове авлије долазила. Сви поскакаше да виде шта је. У том улети Јела Гачићева с поља — задувана и преплашена. Она повика дркћућим гласом:

— Људи бојжји, шта сте стали?... Изгоре ар домаћиниов!...

И док су људи изметели у авлију — пламен је већ био обузео целу ону страну од ара, од куд се сено убацује и скида.

Сви су се били скаменили. Пура поче да се грува у груди, а Смиља да запева. Нико није умео да каже шта да се ради, те да се ватра спречи, да друге зграде не дохвати. Само што се газда Симо Ђато саже на ухо газда Вулу Брби и полако му рече :

— Ово је освета Радованова. Он је — нико други.

То рече па се окрете осталима.

— Људи, можете ли знати, ко ово човека запали?

— Бр... душман газда Пурин. — ко би други, одговори газда Вуле.

— Душман; али који душман, запиташе неки

— Пура има данас само једног душмана у селу... њега знамо сви, одговори газда Симо Ђато...

У тај мах се зачу запевка Селенина. Она се тужно разлегаше по тихој и немој ноћи :

«Куку мени до вијека, —
 Станисаве
 Што глад црна не учини,
 Ресо моја!
 То душмани учинише, —
 Бог их клео!
 Без крова нас оставише —
 Куће наше ...
 Срамоту нам нанијеше —
 Пред свијетом.
 Па им и то не би доста —
 Душманима:
 Већ ми тебе поједоше —
 Проклетници,
 Мајци срце ишчупаше —
 Шта ће више?!...»

Ћато плану :

— И ја велим, да је он и нико други.

— Бр... то је јасно као сунце, до-
 даде газда Вуле Брба.

— Вала и ја тако мислим, прихвати
 Машан Обрин.

— А да ко би други ноћас запалио
 човека до — пакост и освета, рећи ће
 Јово Ћушак.

— Камо мој биров?...>

— Ево ме газда Симо, одговори чича Ранко, који је већ одавна стао, па слуша шта се говори.

— Ти Машане и ти Јово, и ти Срејо — да сте овог часа са Ранком отишли кући Радовановој, изазовите га на лепо... а ако се и најмање успротиви, ви га тврдо вежите и доведите сеоској судници. Тамо ћу и ја бити — да напишем известије господину капетану... Гвожђе се кује док је вруће. «Основи подозрења» — ту су. Сутра је и онако село сазвато. Најпре ћу наредити — «јемчење...» Закон нек' чини своје. Ко му се противи, пућ'е му ребра.

Батина је заповест и оног вечера тачно извршена.

У

Сеоско Јемчење

„Сачувај те Боже
Беде невидовне!...”

Бво нас једном пред сеоском судницом. Давно смо је оставили. Али нека. Тако је морало да буде.... Прича је у неку руку, што и свилена преља. Она мора да се завлачи и у најтамније кутиће, где станују њени работници — да покупи и уједно спреде све раштркане конце, који састављају целокупно ткиво његовог тајанственог и живописног рува.

У општини црно-барској, у доба наше приче, било је 258 кућа, 485 пореских глава, а — 996 душа — и мушка и жен-

ска и стара и млада. Од свију само се шест кућа није јавило, да ће тражити од Боје Бељуша храну на исхрану. Сви остали поделише се на 44 признанице: двадесет и осам признаница по пет, а шеснаест по осам кућа, свака имућнија кућа узела је по коју сиротнију. Овакав распоред удесио је с људма г. попа. У томе га је помагао и г. учитељ из Глоговца. Они су људима начинили и признанице. Сами су људи причали, да за то ни од ког нису хтели ни паре узети. Најлепша страна овог распореда та је, што ни најсиромашнија колебица није остала, а да није примљена ма у коју од поменутих признаница. И да је ово овако остало — можда ни ове приче не би било. Газда Симо Ђато нађе у свакој признаници понекакву махну. За то није хтео ни једну да потврди. Кад га неки упиташе: «Шта вали признаницама?» — он им у кратко и шмрчући бурмут одговори: «Нису начињене како закон прописује.» На понеког би се и осекао: «Иди и подај ову признаницу ономе који ти је градио, па му кажи: да би боље

за њ било да се не плеће у послове, које он не разуме, и да људе не навраћа на већу дангубу и трошкове!.... Сваки нек' гледа само свој посао — поп свој требник и петрахиљ, учитељ своје ђаке и своју школу!... Тако овде у овој плавој књизи пише!!»

И тако јадни људи морадоше све признанице да изнова прерађују. Али како да их начине, ко да их пише, то још нису знали. За то је управ и сазвато село.

У први мах беше речено, да су за тај посао нужне све кућне старешине; али ево белаја — чича Ранко биров — оног дана — у сам расвитак — викну по ново по селу, да на састанак морају доћи и све млађешине које плаћају порез. «И ко не дође», вељаше чича Ранко, «нек' препише себи, што ће га по закону снаћи!» —

Па и ово је доста људе бунило —
— Шта ли оно јутрос зваше и млађешине из кућа да морају на састанак доћи? упитаће Марко Совронић Јову Ђушака, који беше приш'о да лулу на огњишту запали.

Марко Совронић и Јово Ђушак по одавна су постали праве кардашине. Они би један другом казали да су мајку ујели за сису. Јово је опет добро «стајао» код газда Симе Ђате. Имао је два добра коња и оковане кочије... И — кад би год Ђато имао да иде на какву «суђају» ил' у «комесију» ил' до господин капетана — Јово би га возио на својим колима. Једном га је возио и до у Београд и два пут у Крагујевац на скупштину. Али, душа ваља, и њему је газда Симо Ђато у многом које чему био на руци. Шта му само вреди оно, што му је израдио у општини и код господина капетана, те је заградио ону своју «старину» у Парашници, за коју је, кад оно једном село збаци Ђату с кметовања, био неколико пута у Богатићу тужен да је општинску земљу захватио!... Душмани су му израдили, те је за то два пут лежао апса — први пут петнаест а други пут тридесет дана, и ако све село зна, да су још његови стари ону земљу «убрањивали», да су на њој имали своје свињце, своје котаре, и да нису ником дали да се у то «кварта.»

Марко је све ово знао, па је за то и упитао свог кардашину — зашто је биров звао и млађешине, да на саста-
нак дођу.

Јова му ништа не одговори. Он се само саже преко људи, извуче из ватре један угарчић, те запали лулу, а на Марка махну главом да пође за њим. У авлији је било толико сељана, да нису имали где на само стати. Ветар је опет с часа на час све више и више дувао, а киша и суснежица хтела је очи да избије. Оно мало сувоте што је било под сеоским кошевима, заузели су тако људи, да се ниси могао ни прикучити. Неки су хтели да се склоне макар и у «брвнару,» али је на њеним вратима стајао један народни војник с пушком, те чувао, да се апсеници не би с ким договарали и осујетили «трагове подозрења,» којима је газда Симо Ћато ушао у траг.

Еле Јово и Марко нису могли нигде да нађу згоде, да се на само прораз-
говоре. Да оду механи, бојали су се да их кмет што не потражи; да оду у ду-

Ћан газда Вулу Брби, некако и тамо не би били рахат. И тамо је сад пуно света. Они, шта ће, куд ће — изађу на улицу, па се онако крајем ушуте донекле и стану разговарати:

— Зар ти болан ниси ништа чуо? ушитаће Јово Ћушак свог кардашину и погледа га као ишчуђавајући се.

— Од куд ћу, брате, да чујем, кад јуче нисам ваздан ни кући долазио, а нек'мо ли у село излазио. Најпре сам отишао на Дрину, те ухватио оно мало рибе, те пошљем Пури — молио ме бо' зна како — због Ћате знаш — а нисам мог'о друкчије, мор'о сам... учиниће и он мени — Боже само здравље! После одем на Рачу, не би л' коју цркавицу зарадио, да оној деци који залогат хлеба денесем. Не'ш ми веровати — ово је два дана како ништа окусили нису, па лепо не смем да одем кући због њихове пи-ске и превијања!.... Ова ће се храна ваљда добити пошто пола народа помре од глади. Ја не знам шта се то ради?! Знаш, међу нама речено, ја држим да је свему опет газда Ћато крив.

Мени су људи казивали, да им је тражио, ком два косца, ком три копача, ком нешто друго — па да им одмах признанице напише и потврди... За то ли он вели, да оне признанице не ваљају, што их је г. попа бадава градио?!

— Шут' — несретниче!.. Тако је говорио и Радован чича Пејин, па га сад ено свезана у сеоској брвнари.

— Какав Радован... свезан — да од Бога нађеш?! Радован чича Пејин у сеоској брвнари — зар и то може да буде?!

— Бог ме, мој Марко, јес — он баш главом а нико други... Јуче, на његову несрећу, изађу његова деца на улицу и враг их донесе пред Пурину кућу. Чељад Пурина беху заборавила да метну у жежељ проклетог зељова — а ти већ знаш да је он гори од сваког курјака... Зељов смотри туђу децу, излети на улицу, и кажу као јагње закоље оног млађег синчића Радованова; а ноћас баш око по ноћи, Радован тури угарак у коњушницу Пурину. Пламен обузе целу једну страну. Срећа што не беше оваког ветра и што се комшије у часу сте-

коше, те удри гаси, разваљуј, обарај док не погасише — а Пурине зграде све би отишле у дим... Зар ти то ниси чуо? То већ и деца по селу знају. Зато ће бити сеоско јемчење... Оде ти Радован као под лед! —

Док је ово Јово причао — Марко је у њ само бленуо. Није му умео ни једне да одговори. — — — —

Овако су се ишчуђавали сви, који су за то чули. Мало је људи у селу било, који нису Радована од срца пожалили. Његова је кућа била до пре неког времена међу првим. А сад — шта је сирома дочекао?!.. Најпре се на њ опизми газда Симо Ђато, а после и друге веће власти. И човек управ с главе пропаде, а нико не знаде — ни како ни за што. — Доста је кад се каже, да му ни кућа не оста над главом — све му се продало. Сад је доп'о и апса; Бог зна — тамо ће и иструлити... Ко се сме заузети за човека кога власти гоне? Нико. Нек проба ко сме! — може проћи горе; ко дира у стршљенак, нека гледа куд ће.

— Погле, погле, рећи ће један младић, што је ту скоро пуштен из војске, па се, чим је дошао, оженио и постао пореска глава, — од кад наша брвнара доби «чест» да пред њом «шиљбок» ода?

— Од ноћас, одговори неко други, што се беше наслонио на соху од сeosког коша. Ноћас је неко запалио âр Пуре Гаушића. Причају да се Пурини гости још нису били ни разишли, кад је пламен обузео коњушницу. Срећа је Пурина што се тамо десио и газда Симо Ђато. Он је паликућу и ухватио, везао и стрпао у брвнару. Сад га чувају, да не умакне. —

Док су се ова два разговарала, до-тлен се искупи још људи да чују како је то било.

— Је ли несретник из нашег села? упитаће опет онај ислужени војник.

— Ја одаклен би био — одговори неко други из гомиле. Пура слабо има душмана и овде, а камо ли по другим селима.

— Он не ваља себи и својој кући, а другом не може ни наудити ни што помоћи, рећи ће трећи.

— Па ја ко га запали за име милога Бога? упитаће један чичица, што ту стајаше.

— Упало га његов први комшија — Радован чича Пејин, одговори један дугајија у подераним рубинама и окрзалом старом гуњу с рукавима.

— Шта велиш — Радован чича Пејин?! — Бог с тобом био!.. То не може бити. Ја би мојом главом јемчио — да то он није учинио, повика зачуђено онај исти чичица.

— Ако не верујеш, а ти отиди и завири кроз пенџерчић у брвнару, па ћеш видети — само ако те пусти Максим. Он не да ником — ама ни да се прикучи. Оно ни ја не бих веровао, настави он даље, али кад сам јутрос чуо од чича Ранка бирова, како је то било, онда, није вајде, нико није други но он. Јуче око ињиндије Зељов Пурин залети се на дете Радованово, обори га и накоље. Дете умре. Радован се није

десио код куће. Био је отишао чак на Митровицу, не би л' тамо на скели што зарадио, да деци хлеба донесе. Он се, на несрећу, врати у неко доба ноћи. Кад дође кући, жена га дочека са запевком. Он улети у кућу да види шта је, кад тамо — има шта и видети. Код детета је седио сирома чича Пеја. Он је сигурно и испричао своме сину, шта је и како је било. Радован излети на поље. И после кратког времена избије пламен из Пурине коњушнице. Тако ми је причао чича Ранко биров, који је с Машаном Обриним, побратимом Пуриним, Јовом Ћушаком и Срејом Шувачковићем пашеногом Пуриним, — и отишао Радовановој кући, изазвао га и позвао судници. Он се успротиви. Људи скоче, вежу га и дотерају јутрос пред саму зору, те га стрпају у брвнару.... Тако је то било.

— Хе, људи, ја грдне несреће што се догодила. Не зна се коме је горе — Радовану ил' Пури? Онај изгубио дете, овом запаљено имање. Кога чо-

век пре да жали, а кога ли више да криви? рећи ће жалостиво онај чичица.

— Па ти не реци да на обе те куће не лежи нека проклетиња!... На Радована се поодавна изузела власт. Он оде сав у стромор. На Пурину кућу напала нека чамотиња — поред ког му год имања прођеш — рекао би опустило је, вељаше онај што се наслонио уз соху сеоског коша. —

— Вала, људи, нек говори ко шта хоће, а ја не би рекао, да је то могао учинити Радован, рече Вељо Смиљин, који је досле само слушао што људи говоре. Пре би он дочепео пушку, па улетео у Пурину кућу, те га на место убио за своје дете, но што би узео угарак да му кућу запали. Није то тај човек, људи, — шта вам је?... аја — Боже сачувај!... Њега су толике несреће сналазиле, и то да су биле од Бога ајде, ајде, — већ од људи, па тај човек нит' попусти памећу, ја л' да се пропи од дерта!... Јесте га слушали, кад стане да говори — има се, браћо, шта чути од њега! Оно, истина, отац је, — мо-

рало га је срце заболети за својим дететом, али и каку би му вајду то учинило, што би запалио имање Пурино?... да л' би утолио бол срца свога?.. Не, не, ја опет велим, то није Радован учинио... Сачувај вас, браћо, Боже беде невидовне!...

— Добро говори Вељо, повикаше многи, који су ту били, данас може човека наћи беда — ни крива ни дужна.

*

— Шта се ово ради од нас, људи?! Докле ће нас држати у овом блату и на овој несретној лаужи? повика Павле Агић, који се у два маха нагонио, да се кроз људе провуче, те да лулу запали и мало се огреје, па никако није могао проћи. Ово је баш да те Бог сачува!.... Оволики народ кисне од како је свануло па нико ни абера. Док су кметови у механи и тамо се напуни толико света да човек нема где сести, нит' добити полић ракије; а кад овде дођу, они увек уђу у судницу па тамо неког ђавола ћућоре, а народ на пољу

7*

да изгине од зла времена... Ласно је њима тамо у сувоти.. Овај народ нико ни у што не верма, сем онда, кад се од њега потражи порез, прирез, кулук ја ли друга кака работа... Од кад се само мучимо за ову зло-худну храну — те данас ће се начинити признанице, те сутра, те у ову недељу, те оног онамо свечаника, па опет никад ништа, и да Бог да да и данас од тога посла шта буде; а, Бога ми, како ја видим, шта се ради — мучно!...

— Бог ме, ако још и то буде — онда слободно да идемо још сад кући на да помлатимо ону веселу децу, да је више не гледамо како се отеже од глади — рећи ће један који беше узео на ум, што је Агић у љутини говорио.

У тај се мах отворише врата на судничком заседању. Газда Симо Ђато, његови чланови, одборници, и још неки отменији сељани изађоше за њим. Нај-после Пура Гаушић. Њега је звао сам газда Симо Ђато, да да тужбу, што му је прошле ноћи запаљен ар. Ђато је одмах одредио људе и два мајстора, те

су штету извидели и оценили. Кажу да је нађено, да је било штете 60 дук. ц. а увиђено је и то, да би све зграде изгореле да људи нису скочили и ватру пресекли. Пура је у својој тужби означаио да он сумња, да му је то учинио из пизме Радован чича Пејин, па је тражио, да се над њим «строга истрага» учини и даље што треба по закону поступи.

Чим газда Симо Ђато изађе пред судницу, он рече Ранку бирову сасвим «званично:»

— Кажи људма да уђуте и да се сви примакну ближе!

Ранко викну:

— Чујте људи!... ајте сви амо; ни један ништа да не говори!... Чујте заповест од суда.¹

— Отиди у механу и у дућан газда Вумов, па види да и тамо нема ког од људи!... Сваки ће «најстрожије» бити кажњен, ко не дође да чује наредбе, које су дошле од веће власти, рече газда

¹ Газда Симо Ђато био је установио, да се увек каже: «Чујте заповест од суда ил' од власти!..»

Симо Ђато чича Ранку бирову, па се онда окрете селу :

— Власти је дошло до знања, да међ' вама има букача, бургијаша, којераких пискарача што муте по селу, навраћају људе на парнице, «омаловажавају» власти у очима народа, рођу на закон, вичу на поступак свију власти у земљи, и тако поткопавају «ред» и «поредак», без чега ниједна земља не може да буде, а камо ли наша, за коју су наши стари пролили толику крв, док су овај ред завели и утврдили. С тога вам се налаже, да такве људе не слушате и да сваког смутљивца и букача власти до «знања достављате.» Ко противно учини — сматраће се : да је и он раван њима и да их у свему потпомаже ; а ко то потпомаже — ево шта закон о том вели.

Газда Симо Ђато узне испод пазуха једну од оних плавих књига, отвори је претури неколико листа, нађе шта је тражио, па поче да чита :

«Сваки онај, који иде на руку каквом кривцу, да учини какво казнимо дело и у томе га потпомаже, умно или мате-

ријално, казниће се онако исто, као и главни кривац ...»

— Ето шта закон вели, рече газда Симо Като тоном оштрим и претећим. Па онда настави даље :

— Како су учестале крађе и паљевине, а зликовцима се не може да уђе у траг, то је наређено са «вишег места», да се «предузму све мере», које су законом прописане, како би се том злу стало на пут. На основу оваквог наређења, одбор ове општине донео је свој закључак, да се село јемчи. И ја вам на основу ове одборске одлуке налажем : да сваки од вас нађе за се по два јемца, који се сматрају као часни и поштени и који никад ни зашто нису суђени ни осуђивани. Ово се мора свршити од сад па за по сахата. Ко не нађе за се јемце — сматраће се да је «под сумњом» и с њим ће се по закону поступити... Сад приступите послу, у име Бога!

То рече па узе бурмутицу, отвори је, тресну с два прста по њој, узе међу прсте један вучљај па ширкну и у је-

дну и другу нождрву, а очима стаде разгледати по народу....

А зна ли читаоц — шта је то : «село се јемчи» или «сеоско јемчење»?... Без сумње, има их који знају; али ће их сигурно бити, који и не знају. Овима ће наша прича да каже.

«Сеоско јемчење» то је морална казна, основана на народном обичају. Њу наши закони нису усвојили; али је многа места у нашој отаџбини сматрају као најбоље срество да се неваљали људи изналазе. Сеоско јемчење — то је мати «*полицајског надзора.*» Оно је само страшније од овога. Од те казне сви стрепе — па и најокорелији зликовци? Ни самом селу, у ком се оно врши, није лепо... Ако се које село или општина имају чим да похвале, онда се обично рекне : «Сретно ли је оно село, виђена ли је она општина! — у њих никад није било јемчења...» У ком се, дакле, селу дође до сеоског јемчења, онда је оно самим тим фактом дало о себи доказа, да је његова морална страна попустила, да је болесна.

Газда Симо Ђато стекао је у овом селу ту једину заслугу, што је усрећио своју општину са два сеоска јемчења. Оно, које је заказано за Младенце, било је треће. — — — — —

Кад се у селу већ једном реши, да се људи јемче, онда се сазову све пореске главе на састанак и не казује им се за што се зову. То се објави кад се сви људи скупе. Свака пореска глава мора наћи за се два поштена јемца. Укућани и род до четвртог колена не могу јемчити за своје задругаре и за свој род; али смеју тражити другог да за њих јемчи. Ко остане без јемства, тај се после сматра да је у неку руку стављен изван законске заштите. Он је управ морално — мртав. На њ све село диже прст и виче: ти си сумњив, ти си зликовац — ти ниси достојан да будеш ни на слави, ни на свадби, ни нигде, где часни и поштени људи долазе ради збора и договора... Ово је жиг, који ударају сељани на моралну страну каквог свог житеља —, који се показао да не заслужује да им буде друг ни у каквом

послу њиховом. Жиг тај носи док је год жив. Он га односи са собом и у хладни гроб. За живота његова свак се од њега склања и бежи. Његова је кућа њиме укорна и пред селом и пред људима и пред светом... Сеоско јемчење то је нека врста «анатеме», коју село баца на оног, који је селу утрунио у свачему. Ето шта је сеоско јемчење —

Није прошло ни по сахата, а већ је све село било изјемчено. Сваки је нашао за се по два јемца. Па чак ни стражар Максим, што је брвнару чувао, није остао без својих јемаца. За њ подјемчише газда Симо Ђато и газда Пура Гаушић...

Кад се већ све сврши и газда Симо Ђато пође у судницу — ваљда да стави сеоско јемчење на протокол, онда се кроз људе провуче Вељо Смиљин, стаде пред кметове па рече.

— Станите мало!... јемчење још није готово... ја хоћу да говорим... има један на ш човек, који није могао да тражи за се јемце, а да се други сами намећу — знате како је.

Кметови га погледаше зачуђено, газда Сима Ђато нарочито...

Веља Смиљин био је човек по нарави благ и добар; он никад није, што но кажу, ни мрава згазио. По имању рачунао се у средње људе; али се на кући држао уредније но и најбољи газда у селу. Вељо је био старешина у задрузи. Кућа је ова била чувена са поштења и са правичности. Кажу да нико никад из његове куће није ни зашта на суд потрзан: ако је да се пореза плати — Веља је први; ако је да се на кулук или другу какву сеоску работу изађе. Вељина кућа не изостаје; ако је да се сеоски потес заграђује, његове су деонице и најпре и најбоље заграђене... Вељину стоку нико никад није у штети хватао и у обор догонио; а његови млађи нису хтели ни туђ зелењак убрати, а камо ли што туђе украсти. Таква беше кућа Веље Смиљиног.

Вељу су прозвали «Смиљин» — по његовој мајци — Смиљи. Она му је и сад жива. Отац му је умро у првој колери, а два стрица мало доцније. У кући

осташе ситна деца: Веља од 7 година и три брата од стричева — један од четири а два близнаца у трећој. Па и стрине му некако у скоро помреше. Еле сва кућа и ситна деца остадоше на Смиљи, Вељиној мајци. Она је децу однеговала и очувала, и сина оженила, па му после сву управу кућну предала. Веља и своју браћу изжени, и тако је сад пуна кућа чељади — које људи, које жена, а које деце што им их је Бог поклонио; и није се знало, које је од кога угледније, виђеније и поштеније... Задруга Вељина личила је на оно младо и одрасло дрво ком подземни црв ни једну жилу прогриз'о није, па се за то грана и зелени да га је милина погледати...

«Шта ли то сад хоће ова бубица што никад ни смрди ни мирише?... Ту има нешто... Чекај — видићемо!... ако га ђаво понесе на ону страну — што ја слутим... Хе, неће самлети — нека не мисли... Али опет није. Веља се никад није хтео мешати у моја посла, ја се плести у «званичан» рад какве било власти. Он од свега тога бежи као од

живе ватре.... Па и боље је, свако нек гледа свој посао и своју кућу... Власти знају шта раде. — Ама опет да ми је знати, шта хоће он?...»

Толико је мисли прелетило газда Сими Ђати кроз главу, док је оно неколико пута шмркнуо бурмута и погледао Вељу испод ока с необичном подзривошћу и нестрпљењем.

Али Веља је имао да прозбори озбиљну реч и то пред лицем целе општине, имао је да говори о нечем што ником ни на ум пало није; а и да је коме дошло на памет — ко зна би л' о том смео и беле проглавити. Тако је. Сеоско јемчење беше пало као гром из ведре неба. Свак' се забрину за се и за своју кућу. С Вељом није тако било. Док су људи ражњали и тражили ко ће се за ког подухватити да јемчи, дотле се Веља беше наслонио на једну соху од сеоског коша, оборио главу преда се, па је нешто у себи премишљао: «Од куд сад наједном сеоско јемчење?... Какве су и које су то похаре што су учињене?... а већ сигурно знам да у

селу није било ни једне паљевине — сем што је синоћ запаљен ар Гаушићев.... Какве је нужде било букати село — тек онако ни зашта? Ови су људи наумили, да нам село опрне пред целим светом, те не ћемо смети ни пред ким казати да смо из Црне Баре?...” Овако је размишљао Веља Смиљин, док се село јемчило. И у сред овога размишљања, сину му једна мисао у главу.... «Ха — сад знам све шта је и шта се хоће!... Боже — куд ће му душа?!.. Зна ли он да има Бога и суда божјега? — Не зна!... Да зна не би тако радио.... Па је ли право да човек пропадне — на правди Бога?!... Није и неће, ил' на мени главе бити неће!..» То рече па се кроз људе прогура и стаде пред кметове и — чули смо шта им је казао. —

— А шта је то теби мало, Вељо? упитаће га газда Симо Бато после неког ћутања и повуче још један позамашан вучљај бурмута.

— Мени и мојој кући, хвала Богу, ништа мало није. Све нам је Бог дао; али смо људи — мрети ваља... морамо

по кад-кад и око себе погледати... то рече па се окрете селу:

— Браћо, ви сте сви за се нашли јемце. Треба и ја за се и за своју кућу да нађем... Бог вам а душа вам — кажите право — нек' вам је Богом просто! — а неби ло вам опроштено ни од Бога ни од људи, ако би ишта притајили што би знали за ме и за моју чељад... Нек' изађе ко год хоће па нек' ми каже: Ти си рђав човек, твој тај и тај није како треба; ти си ми тад и тад преорао, прекосио, осекао дрво у мом забрану, — ја који прут за поплета; ти хоћеш туђе; ти хоћеш на другог да на-срнеш, хоћеш да опањкаш код власти, ја онако да наружиш; твоја нам стока досади; ти не пазиш шта твоји у пољу раде... кажите браћо — просто вам било а грех вам на душу који шта знао па притајао!...

И још то Вељо није изговорио, а све село као из једног грла гракну

— Ми сви јемчимо за те и за твоју кућу, да никад ни ком ни у чем утрунили нисте!...

— Хвала вам браћо! рече потре- сено Веља Смиљин и сузе му полетише из очију. Стараћемо се да то име међу браћом сачувамо докле год смо живи; али ја још нисам свршио... Ја вас тако исто заклињем именом божјим да кажете: је ли коме год што накриво учинио Радован чича Пејин? Он је уапшен. Отац му стар. Није дошао на саста- нак... Мртвац му у кући... Кажите шта имате на њ и његову кућу?.... Ја ћу први почети. Све што је коме на жао учинио Радован чича Пејин и његова чељад, ја примам на се и на свој образ!...

И у тај исти мах загрми сво село. «Све што је коме учинио Радован чича Пејин и ми примам на се и на свој образ!» И то се само могло чути — а више ништа.... Граја, вика, претња чи- тавог села стаде ваздух проламати: «Ко је уапсио Радована? ко га је смео ве- зати?... шта је он коме учинио?.... хо- ћемо да се пусти!... Хајдемо ми да га пустимо!.. Он је поштен — казаће све по реду!...» Такви се узвици и питања — могаху разабрати кроз силну вреву

која се међу људма диже... И нико не виде кад једна гомила људи, а пред њима Марко Софронић кардашина Јове Ђушака, — јурну на брвнару.... Врата плануше као да нигда ни била нису и Радован чича Пејин беше — блед као смрт, одрешен и пуштен. — — —

Сретан је био газда Симо Ђато, што је у добри час умакао на капију, претрчао преко пута и шумурнуо се у Брбину авлију... Да тако није учинио — Бог зна, шта би од њега било!... За читав сахат могли су се чути страховити узвици.

— Ђату на среду!... Да га питамо кога је он уапсио!... Шта ће му сеоско јемчење?... Ко ће за њега да јемчи? — Максим Шуманац!... Он је гори од Максима!.. Максим хоће да украде ћурку, прасе, јање.... Ђато похара сву Црну-Бару!... Камо га, дајте га — да се с њим село разрачуна!..

*

У то исто доба излетела су из авлије Брбине два добра мачванска коња,

запрегнута у кочије. Коње је терао Јово Ђушак. У закошарку је седео, блед као крпа, газда Симо Ђато, а до њега газда Буле Брба. Чим су се кола попела на насип, Јово ошину коње, колико игда може, и они полетеше што игда могу. Не зна се кад пре пројурише кроз Глоговац, а кад ли кроз Совљак. И Јова је све жешће и жешће шибао коње; а Ђато би му опет с часа на час повикао:

— Терај брже!...

А за тим би додао:

— Бунт!... прави бунт!... Бунтовници — апсану насилно развалише, зликовца, паликућу ослободише... јес — то је прави бунт!... Коловођа се већ зна... Ха, Вељо!... и ти ми једном долија!... сад ћу да ти видим твој мирни и поштени дом!... Терај!... брже само — терај!!

VI

Под липама

„Не лаје куца села ради —
Већ себе ради!...”

Ево нас на оној живописној међи, где се исток са западом љуби; ево нас у оној дивотној вароши, о коју се бише и отимаше толики силни народи — као о златну јабуку, што је завађене богиње дадоше лепом Пријамовом сину, да им пресуди: која је од њих најлепша и највиђенија; ево нас на поносно раширеним крилима оног гигантског белог лабуда, што се вечно купа у две вилинске реке — у Дунаву и у Сави; ево нас у вароши, у којој су уткани толики не-

8*

бројени историјски догађаји... Ево нас у Београду, у лепој престоници нашој — у Београду, — који нам уме да прича о страшним и крвавим данима својим!..

Јест — с његовог су гребена још стари Римљани гледали дивну панораму равне Паноније и сањали о баснословној сили и величини, о свом вечитом царству, у коме сунце нигда не залазаше; са његовог су «Фићир-Бајира» багдатски философи поносно прегледали небројена минарета и тулбе, што их овде подигоше правоверни у славу свом великом пророку; његове су бедеме негда облетали црни гавранови, те кљували јуначке главе српских мученика; о његове се зидове разби она чудесна од «стакла тепсија,» у коју беху похватане небесне звезде, да кажу страшну судбу исламском господарству; у њему су читане свете књиге инцијеле... у њему је изречено оно судбоносно пророштво:

„Минаре ће попаст' паучина;

Неће имат' ко језан учити!..

.....
Друмови ће пожелет' Турака;

Ал' Турака нигде бити неће!..“

И то се пророштво испунило...

Природа људскога живота не трпи насиље и самовољу. Она се с њим бори на смрт и живот, и, најзад, она мора, а пре а после, да победи...

Београд има нешто што нема свака варош — што нема ни Беч, ни Берлин, ни Лондон, ни Париз... што има само Београд. То је оно страшно место где су негда пировали крвави азијски целати; а сад?... Сад се тамо подигао симбџо мира, напретка и људске културе! То је онај чаробни врт, где све живо проврви у лепе летње вечери, да се на срче чиста и мирисна ваздуха, да се надиви погледу што му се оку даје, где год стане и куд год погледа... то је место сањања и размишљања, то је место суза и уздисаја — то је место љубави.... То је најлепши цвет, то је алем камен у венцу српске престонице.... То је Калемегдан!...

*

Од прилике на десет месеци пре оних призора, што су се збили пред сеоском

судницом у Црној Бари, догађало се нешто под мирисним липама овог чаробног парка. То је било некако у другој половини маја. Вече је било благо и тихо. Месечина као дан. Само је мали поветарац пирушио од стране хладнога Дунава, те расхлађивао загрејане слојеве ваздуха од прошлога топлог дана. Све стазе биле су препуне одабраног београдског света. Па и пред «Круном» беху сви столови заузети — готово није имао човек где сести и попити чашу пива. Тако је исто и код «Краља» — сем што не беху заузета она два велика стола, што су на самом углу гостионице; али и уз њих беху столице услоњене — знак, да их је неко још за раније заузео. Тако је и било. Многи би гости, невични реду, сели за ове празне столове; али би им «келнери» одмах приметили :

«Извините господо!... Ова су места већ заузета.»

Тек око девет часова ево ти г. Јове Ружића и његових гостију, што су ту неки дан дошли из Л... Било их је сед-

моро: г. Ружић и г. Булић, госпођа Ленка Ружићка и њена ћер Мара, госпођа Милка Булићка и њена ћер Дара и млади г. Радоје, брат Дарин.

— Који сте сто за нас задржали? упита г. Радоје главног келнера, који и беше за њима пристао да им место покаже.

— Нека изволе господа сести за крајњи сто, одговори келнер учтиво.

Они поседаше.

Госпођице беху селе на добро место. Могле су гледати по целој публици што се беше стекла код «Краља» да проведе ово пријатно вече — могле су видети и ко долази и ко одлази. —

— Ја велим, најпре да иштемо по чашу пива: да отворимо «иштал» за вечеру? упитаће г. Ружић и гледаше неће ли смотрити ког келнера што пиво разноси.

— Мисао је изредна... Против ње нећемо се жалити... Дара не пије пива; то већ знаш, одговори г. Булић.

— Вечерас га ни ја нећу да пијем, додаде г. Радоје.

— Ни ја, прихвати госпођица Мара; веома сам загрејана. Јуче сам пошла само једну чашу, па ме и данас боли глава.

— Ништа, ништа — немојте ни вечерати, па ћете слађе спавати, одговори г. Ружић као у шали.... Али што ово нема мог паше и сваје?... рекли су и они доћи.... Ха, ево их ... Ми о курјацима, а они те на врата... Е, сад... како ћемо? овај је астал мали... еј, ти, келнер, оди амо!... Дедер привуци тај празан сто амо ближе.... Има нас, хвала Богу више. Овде не можемо сви сести; а ни столица немамо. Де одмах! — нек' смо сви заједно...

— Опростите, господине, овај је сто заузет, као што видите, одговори келнер смешећи се.

— Шта заузет?!.. Зар има неко права да закупуљује механске столове?... примакни тај астал кад ти велим! Ко пре девојци онога је и девојка.... Што се церакаш безобразниче један?!.. Ти не стојиш овде пред чобанима.... Узми се на ум! осече се г. Ружић на једног келнера,

мислећи, ваљада да је негде у Мачви, у својој бившој капетанији — пред каквом сеоском механом.

— Ја се бар могу тешити, господине, што нисам својим понашањем изазвао вашу неуљудност спрема мене, којом сте сами себе изложили подсмеху ове одабране публике ... Ја вас јако сажаљујем, господине! одговори келнер неком необичном иронијом, па се окрете и оде.

Г. Ружић поцрвени до ушију. Овако му што није скоро «пасирало.»

— Хе, видиш ти, молим те, како човек може да награбуси — на правди Бога!... То си ми ти крив, Радоје! Ко слуша децу — гори је од деце. Тако мени треба!... Шта ће ти униформа? велиш ми. Ето шта ће ми!... Њу чиновник не треба да скида, ни кад пође да спава. Јесте видели како се церака — као мајмун? — Ја му лепо рекох, да примакне сто, а он — збија спрдњу са мном!.. А да сам се нешто десио у мојој униформи — видели би ви, како би ми овде играо као по «дроту.»

Угоститељ који је све ово из прикрајка и чуо и видео, заповеди те се изнесоше још две столице. И цела се ствар сврши на томе, што се сви склонише, те начинише места Ружићевом паши и сваји. — — — — —

Никола Магић, пашеног г. Ружићев, био је један од оних трчкара у нашој престоници, за ког су се неки враголани кладили, да су га виђали у једно исто време у свима београдским гостионицама — и код «Крагујевца» и код «Лондона», и код «Краља» и на «Лиману», и код «Тетова» и у «Европи», и код «Париза» и код «Три грозда», и и код «Национала» и код «Две буле», и код «Коларца» и код «Рајића», и код «Круне» и код «Црвеног Петла», и код «Златног Анђела» и код «Бајлона», и код «Ајдук-Вељка» и код «Грчке Краљице», и код «Златног Крста» и код «Три Кључа». Може бити да је свет у овоме као и у многим које-чему прегопно; али, свакојако, била је овејана истина, да је г. Никола Магић имао обичај, да увек сиђе до на Саву, те да се

тамо нађе кад лађе долазе и одлазе; да размотри путнике, који из лађе излазе. па и оне који у лађу улазе. Он је, кажу, имао чак и то у нарави, да пошто по то прокљуби: који су странци и у коју гостионицу одсели: одакле су; чим се занимају; јесу ли дошли по еспап ил' онако да што пазаре, ил' најпослед, другим којим послом; ко к њима долази, с ким се највише друже; јесу ли ишли коме у «визиту» и томе подобно... Он се од некуд познавао са свима келнерима. Било је случајева, да су се угоститељи њему обраћали кад им је потребовао какав вредан и «веран» «цал келнер». У овом се послу г. Магић показивао необично услужан. Није се управо могао ухватити рачун, да ли је он више ишао на руку господару, да ли момку ког је препоручивао, да ли — неком трећем. Кад би год ушао у кафану ил' у гостионицу, он је волео се-сти сам за какав празан сто и одатле би безазлено разгледао по гостима — као да би неког тражио, или би просто слушао шта се људи разговарају.

У осталом знало се као извесно, да је г. Магић волео да слуша кафанске разговоре. Неки тврде, да му је с тога орган слушања био одвећ извежбан: могао је, веле, по издалека да чује и тишћу а нек'мо ли мало живљи разговор. Други су чак дотле прегонили: да је г. Магић могао да позна шта се и о чему говори и по самом мицању уста. Али ми нисмо склони, да и тако што верујемо. У осталом ми смо у стању и да наведемо и неке његове боље стране. Он, на прилику, не би ни пошто устао и отишао а да не плати шта је попио. Том би приликом истина измењао по неке мисле с «цал келнером» — ако не баш о оном разговору, што га је слушао, а оно о оним људма што су тај разговор водили. Дуго се држало, да је ово г. Магић чинио из просте навике или бар по својој урођеној радозналости; али се доцније сазнало, да је то мишљење по све неосновано. — — —

Никола Магић је занимљива личност и са своје раније прошлости. У својој младости био је трговачки калфа. Још

се тада умео удварати код својих господара. Од некуд су га његови другови мрзели. Ми сад управо не би умели казати узрок тој њиховој мржњи. Магић је био «хаузирер.» Он је тај посао вршио с особитим задовољством. Том се приликом упознао с првим госпођама, нарочито с оним које су волеле новину. Његова умешност није остала ни на овом путу неопажена. Он је знао донесену робу да обаспе са толико хвала — да му равна није било... «Погледајте само милостива госпо, овај комад», рекао би : «То је оно парче о ком' сам вам говорио, да ћемо га добити управо из Париза. Тај смо еспап тек синоћ добили. Ја сам баш мојом руком отковао сандук, и чим сам опазио ову реткост од материја, одмах сам помислио : чекајдер, да ја ово склоним на страну... ово је за моју милостиву госпођу... Тако је. Ето, па сами реците.... Погле'те само — како би вам ухаљини дивно стајало » — И Магић би одмотао неколико рифи, убрао би лепо и подигао руком, па би наставио ; «Ал' вид'те ову живу боју!...

од ње се лице чисто зажари... па ове цветиће... није вајде, цео свет треба да се сакрије пред Француском. Ово је земља укуса и лепоте у свачему — у материјама за женске хаљине нарочито!» И ово би Магић често говорио о каквом комаду, који никад није видео ни Француске, ни Париза. Али ништа зато, њега су многе госпе ипак прозвале: «наш Ника»... «наш ћеретало»... «она наша хуљица!...»

Он је једном рекао својим друговима: «Од сад па за годину отворићу галантерију — и ако немам ни својих 50 цесарских дуката. Имаћу муштерија, што их до сад нико имао није. Моја ће се фирма на далеко чути. У мојој ће радњи бити робе из првих мануфактурних фабрика... Ове старудије, ове назови «болтације» тек ће онда да виде, да су ситничари, а ништа више...»

Другом једном приликом рекао је: «Моја ће радња пасти онда, кад сви помисле, да је у најлепшем полету. Тада ће се моји душмани обрадовати; али ће њихово радовање бити кратка века. Ја

ћу се с повериоцима изравнати. И тек ћу онда постати — богат човек.»

И, Бога ми, његово се прорицање у многим испунило. Ко још није слушао за знамениту фирму «Николе Магића»?... И, баш онда, кад је ова галантерија постала предмет разговора у целом Београду; кад је овој фирми отворен кредит не само у Пешти, Бечу, Лајпцигу и Брину, већ и у Лиону, Паризу, Лондону, Манчестру и многим другим мануфактурним варошима, — онда г. Магић предаде кључеве трговачком суду... О овом се «краху» говорило као о неком чуду. Једни су мислили, да је ту несрећу спремила Магићевој кући каква завидљива и душманска рука; други су држали, да је то природна последица оног чисто физичког закона: «ко упрти да понесе оно што понети не може — пашће»; а било их је који су тврдили, да је то проста ујдурма Магићева да своје повериоце опљачка. Што се нас тиче — ми о свему томе нити «мислимо», нити «држимо», а још мање «тврдимо», — ни једно, ни друго, ни треће.... Ко

би узео на се ту одговорност, да на тако виђену фирму износи тако неприличне ствари?!.. У осталом, нама се десило при руци један докуменат, који има тесне везе са падом куће Магићеве. Он ће, по свој прилици, осветлити многа тамна места из неочекиваног пада ове разглашене галантерије. Докуменат тај зове се ни мање ни више до биланс, који је фирма Магићева предала трговачком суду, кад је плаћање обуставила. Ево тог документа :

Биланс трговине Николе Магића.

Примање	СУМА		Давање	СУМА	
	дин.	п.		дин.	п.
У еспапу . . .	64.896	—	По 189 мен.	296.428	—
« стварима . .	9.480	—	« 1 облигац.	42.612	—
« вересцији . .	290.634	20	Момп. ајлук	6.400	—
« готовини . .	123	30	Дућ. крпије	5.930	—
Сума	365.133	50	Сума	351.370	—

Уз овај биланс приложен је и један акт. У томе акту стајаху ове три тачке

а, Еспап је пописиван по фабричној цени с рабатов пет по сто;

б, Овај је биланс изведен из тачно вођених и оверених трговачких књига, и

в, Кад се давање одбије од примања, онда се види, да у радњи има, кад се *сваком своје плати*, још мога капитала 13.764·10 дин.

Већ се по себи разуме, да је трговачки суд морао да отвори стециште над Магићевом радњом, и ако се из биланса видело, да радња није презадужена. Ово је суд учинио тим пре, што је г-ђа Круна Магићка тражила пре предаје кључева забрану на цео еспап свог мужа, а за осигурање облигационог дуга од 42.612 дин., коју је суму она свом мужу као мираз донела. На стецишту је г-ђа Круна поднела и званичне новине, у којима је њен муж, г. Магић, три пута огласио, да је уза своју жену горњу суму узео и исти новац у радњу уложио.

Одбор поверилаца Магићевих нашао је: да су књиге трговине Магићеве оверене и да су вођене тачно по пропису трговачког закона. Мало је, до душе, пало у очи, да је вересија, сразмерно преко сваке мере велика. Приметило се и то, да су по неке Магићеве муштерије почаствоване необично великим поверењем. По неке су приватне куће узимале на вересију у толикој количини разног еспапа — да је изгледало, као да су и саме отварале галантерије, или, у најмању руку, омање филијале. Али то се само приметило, а више ништа.

Кад је стедишни одбор размотрио право стање масе, он је нашао: да се, у случају ликвидације, за сав еспап и дућанске ствари на добош продају, је-два може добити половина суме у билансу означене, и да та сума неће бити довољна да измири г-ђу Круну Магићку, која има право првенства наплате по сили уважене забране; а да се и не говори о момачком ајлуку и дућанској кирiji, што се такође према закону претходно исплатити мора. Осталим повери-

оцима остаје, у најбољем случају једина вересија. Ње има, истина, на 290.634.20 дин. али је она растурена не само по целом Београду и Србији, већ је има и по Босни и по Бугарској... Питање је врло озбиљно — ко да је покупи?.. Па још ако би људи стали да одричу, што у оно доба није било са свим ретка појава... Оно, истина, оверене књиге имају силу полу-доказа; али, ко ће да прибави ону другу половину?... Онај, који има право на «допунителну» клетву, под стециштем је — неће му се веровати. Па и ако би се узело, да ће му се дозволити да се куне за оно што је чинио пре, но што је пао под стециште, — онда опет настаје питање: ко га може да нагна, да иде од вароши до вароши да се куне у корист својих поверилаца?... Према оваком стању ствари беше остао само још један једини излаз, а тај је: да се живо настане на изравнању. Повериоци су се у овој ствари доста мудро држали. Они су се пред г. Магићем показивали, као да су добили уверења, да им ни марјаш пропасти не-

ће. Извесним су путем протурили и једну мисао, која је наговештавала, да се у Магићевим књигама и билансу наша нека ујдурма, коју је сам Магић удесио да себи користи, а своје повериоце оштети. Тим је истим путем протурена и друга мисао. Ова је била озбиљније природе. Она је циљала на то, да Магић може доћи врло лако и с оне стране катанца. Али се г. Магић на све ово само осмешкивао. Ово осмешкивање беше знак, да повериоци Магићеви треба да пођу њему на сусрет са предлогом изравнања, а не он њима. С тога је ваљада један од првих поверилаца Магићевих узео реч: «Ево г. Магићу, ми смо ради да учинимо колико је могуће више олакшица, те да можете продужити вашу радњу... Оставићемо да нам платите од сад па за годину само од сто седамдесет; али то већ знате, за сигурност ове исплате, мораће и ваша г-ђа супруга дати свој потпис.»

Г. Магић је ћутао и смешио се, — нов миг да повериоци Магићеви треба још да попуштају. И они су попуштали

и попуштали. Али, за чудо Божје, — г. Магић је нашао за целисходно, да се још једнако осмејкује. И ко би знао, где би биле границе његова-осмешкивања, да није један од нервознијих поверилаца изашао из стрпљења, те му мало оштријим тоном приметио:

«А колико *ви* држите, благородни господине Магићу, да би било право да нам од стотине платите?....

Магић се мало зарумени — да ли је то био знак стидљивости или чега другог? — то нисмо могли сазнати.

«Господо,» рећи ће он после кратког ћутања, «ја не уем да нађем израза, којим би вам могао преставити непријатности, које муче моја «трговачка» осећања... Мени је много до тога стало да се изнађе пут, који би био сигуран, да моје име и моју фирму изведе на тако земљиште, на ком би могли остати виђенији и угледнији — и моје име и мој рад и моја фирма. Ето то је, господо, узрок што сам дотле ћутао... Ја бих и преко своје воље пре дозволио да се сад ликвидација сврши —

но да примим услове, који би ме после годину дана бацили у нове подобне неприлике.... Ја бих био готов да платим све до паре... Ја до данас ничије нисам закинуо. То не би био рад да и сад чиним. Али ће господа моји повериоци бити толико увиђавни, да познаду мој незгодан положај. Радња ми је изгубила овим падом свој правилан ток. Њој треба опорављења и у времену и у материјалним средствима. С тога узимам слободу да изнесем сâм услове, које сам нашао да могу задовољити обе стране. Њих ево :

1. Да се сви повериоци задовоље, да им од сад за три године платим петнаест од сваке стотине, и

2. За ово да јемчи и моја жена Круна.

Ево ово су услови, господо, које ја, чини ми се, једва могу да примим... Па и опет зебем, да се у времену од три године не догоди каква неприлика, која ме може смести да своје обвезе испуним. И кад бих то знао, отворено вам кажем, ја бих претпоставио ликвидацију оваком изравнању.»

Ово је Магић изговорио тоном пуним збиље.

Повериоци се забезекнуше... Они се томе нису надали...

«Је-ли при себи г. Магић?» упитаће заступник куће «Голдгрубера» из Беча.. «Помислите само, господо,» окрете се он осталим повериоцима, «г. Магић дугује по 189 меница 296.428 дин. и он сад захтева да од ове суме плати само 44.464·20 дин. и то с роком за три године... Нека сви пристану, ја за свог властодавца пристати не могу.»

Г. Магић се опет осмехну.

«Е то је и сувише дрско од вас г. Магићу!» рећи ће заступник куће Ле-Жана из Лиона. Ви мојим властодавцима дугујете 6.000 франака. Ја сам добио упуства, да се придружим оним повериоцима, који вам понуде најбоље услове за изравнање. И то сам учинио; али тај ваш осмејак казује, да ова господа нису имала посла са фирмом једне српске трговачке куће, већ са једном варалицом — већ са убицом српскога кредита на великим трговачким пија-

цама Европе... Ја не остављам ни једне паре. Овој фирми треба да се час пре здере срамна образа арања и отимања. Тим ће се учинити услуга осталом нашем поштенем трговачком свету!...»

Ове речи учинише необичан утисак на остале Магићеве повериоце. Они сви затражише ликвидацију. Магић пребледи као крпа. Његова се маса расправљала за пуне четири године и свршила се тако, да се сва вересија чувене фирме Николе Магића, вересија од 290.634·20 дин. и продала на добош за 1.200 дин. Кад се ова сума поделила на повериоце, разуме се по одбитку добошарије, такса и правозаступничких награда, онда се већ види колико су, путем «гуреме», добили повериоци!...

Ето ко беше паша г. Јове Ружића!

✱

Пошто су се г. Магић и његова госпођа Круна наместили — келнер и њима донесе по чашу пива, коме је г. Магић нашао некакву мнају...

— Овде није вредно да човек дође и што потроши. Све је препапрено; па бар да ваља — хајде, хајде... Ваља отићи код «Коларца» па да видите што је пиво ... До душе што се кујне тиче, ни он се не може мерити с «Паризом,» али опет нигде човек не може добити бољи бифтек, но код «Златног Крста.» Но код овог опет вино не ваља. Ја на вино обично идем код «Три грозда». Ту је негодинац као жеравица — прави рубин.

«Ха, Андро како је?... је си већ отпочео ... дед' нареди да нам се донесе јеловник!.. Хоћемо да вечерамо,» окрете се г. Магић «цалкелнеру» с којим је као што се видело интимније познат био. «Овога сам момчића ја препоручио угоститељу код «Краља». То је добар дечко: знам да ће с њим бити задовољан.»

Андра донесе сам собом јеловник.

— Ја ћу сад редом да читам, прихвати г. Магић, а ви кажите шта ко бегенише!... «Кисела чорба од ситнижа» — сви ћуте —; «телећи гулаш» — сви ћуте —; «млада печена јагњетина»....

— Ја ћу јагњетину! повика г. Јово Ружић....

— И ја ћу, додаде г. Булић....

— «Говеђи језик у сосу» настави г. Магић.

— А, то је баш лепо; ја ћу «говеђи језик у сосу», рече г-ђа Круна Магићка.

— И ја ћу «говеђи језик у сосу,» додаде гђа Лена Ружићка....

— «Винова сарма с' телећим ауфлагом», настави г. Магић....

— Гле, зар има већ винове сарме?! повика гђа Милка Булићка... Ја ћу баш «винову сарму»; а оно друго — нек ми не доноси!...

— «Гарниран краљевски резац» — читаше још једнако г. Магић.

— Ха, ја ћу баш «гарниран краљевски резац», рече госпођица Дара Булићева....

— И ја ћу «гарниран краљевски резац» прихвати госпођица Мара Ружићева....

— «Телећа шницла» продужи г. Магић...

— Ја ћу, «телећу шницлу», рече г. Радоје брат Дарин.

— А ја ћу «бифтек с јајетом», додаде г. Магић; истина, знам, неће бити онакав какав се може добити код «Златног Крста»; али шта ћу? — кад сам дао реч да ћу овде вечерати...

— «Заповедају ли господа вина? — упита келнер што обично вина доноси.

— А каквог вина имате? упитаће г. Ружић опоро.

— Каквог господа заповедају? — «смедеревца бела», «неготинца црна», «карловачког», »мађарата», «силваша»?

— Доста, доста — донесите нам четири сатљика смедеревског белог!...

— Ја ћу сатљик силваша, примети г. Радоје и осмену се.

Г. Булић га само погледа. — —

*

Међу тим беху дошли и они гости за које је био спремљен онај други сто. То беше нека угледна породица. Њих је било шесторо: један просед господин од својих 50 до 55 година; једна госпа

још доста млада, с благим и правилним цртама на лицу. И њој једва да је било 30—32 године. Две девојчице леше као уписане, а веселе као две у лугу тичице — једва ако им је било по 12 а највише по 14 година. Један мушкарчић од својих 8—10 година.... Још ваља поменути и шесто лице. То беше младић од 18—20 година, мушка стаса а озбиљна лица и погледа. Онај мали дечко непрестано је облетао око овог младог господина, те га сваки час запиткивао, час за ово час за оно, а овај би му увек одговарао смешећи се. Цела ова породица изгледаше као једна душа. И одмах се видело да се овим гостима указује особита пажња. Један је момак стављен само њима на расположење. То беше онај исти келнер, који је мало пре имао ону малу аферу с г. Ружићем.

— Познајеш ли их? шануће г. Ружић г. Булићу, а преко уста му прелети подругљив осмејак

— Још питаш, одговори тако исто г. Булић и то тоном, којим је хтео рећи: «требало је да ја тебе уштам — по-

знајеш ли их? а не ти мене».... Ја не познајем само оног младог господина. Види се отресан дечко.... Сигурно је син каквог присног пријатеља г. Марићевог; а да је из добре куће познаје се по њему.... У осталом г. Марић је био вазда обазрив кад је кога примао у круг своје породице....

— Ни једно ни друго мој драги Булићу рећи ће г. Ружић. Код све твоје бистрине и памети, — опет си се овде преварио. Онај млади и, како ти рече, из добре куће господин, није нико други до син једног пропалице из мог бившег среза. Отац му је био до скора имућан... Сад је дотерао до просјачког штапа — отишла му кућа с главе.... Како и зашто? — То је занимљива прича.... Сељак — па хоће да бистри политику.... хоће да исправља криву Дрину!... Да га сад нешто видиш — не би му ора узео из руку; а погледај му сина!... како се налицкао и накинђурио — права покондирена тиква!.. То ти је неки вајни правник. Сигурно мисли, кад сврши, да ће добити државну службу. Нек' се не

умива. Кад је «забиљежен» отац — и на сина се пазити мора... Сврака не леже сокола — већ опет свраку. Али ништа — он може бити адвокат... Онда ћеш имати једног колегу више. Сад је већ обична ствар: кога не миришу у државној служби, тај постаје адвокат. Али и томе има лека... Ваља полагати испите!... Ако се млади господин узда у протекцију г. Марићеву — превариће се. Његова се више не меље.

Док су г. Ружић и г. Булић ово шаптали, г. Магић беше престао јести. Он се беше исправно и као да замишљено гледаше некуд у публику; али ко би му завирио у црте његова лица, познао би, да се беше сав у ухо претворио.

— Чудна ствар!... Оно је, велиш, син једног сељака, који је пропао што се мешао у политику — дакле син политичког «страдалника»?... Сад разумем — како се удостојио, да буде примљен у породични круг г. Марића?... А познајеш ли ону другу девојчицу?... да не мислиш да је и она кћи каквог убожјака? упита г. Булић и замисли се.

— Хм, узми како оћеш. Ја само знам да онај, који изгуби положај у вишим круговима, обично ашикује с народом.... Популарисање је болест, која спопада деградиране државнике. одговори г. Ружић и стаде очима мерити оног проседог господина.

Међу тим се и г. Магић беше окренуо оном другом столу, па мераше час проседог господина, час његову госпођу а час оне две девојчице; али његови би се погледи највише заустављали на оном младом господину, те би га мерио од главе до пете. А после би се окренуо и погледао у г. Ружића, као да је хтео да га упита о нечему, што још разумео није.

— А ја опет велим, настави г. Булић, да не треба заборављати, да су популарни противници обично најопаснији... Јеси што слушао о газда Боји Бељушу? —

— О оном богаташу, што је ту негде пре све општинске кукурузе закупио што су се на лицитацији продавали у

Л... и њеној околини? упита г. Ружић радознало.

— О њему — један је Бојо Бељуш.

— Ја те не разумем. Какве везе има његово име с нашим разговором.? —

— Ако његово име нема везе с нашим разговором, а оно ће, сигурно, имати с противницима данашњег стања у земљи, ако се то јест, г. Ч. Марић одиста рачуна, да је на челу људи, који са свију страна поткопавају земљиште данашњој влади. — одговори г. Булић тоном хладне збиље.

Г. Ружић избечи очи. Његова рука застаде, којом беше понео на виљушци један режањ печене јагњетине да га метне у уста. Он у исто време погледа у свог пашу. Њихови се погледи сусретоше, али се није могло сазнати шта су у тај мах један другог хтели упитати.

— Тако је, — настави г. Булић још хладнијим тоном, — наш честити и мирни газда Бојо Бељуш, онако испод мукла, поодавно шурује с којекаквим сумњивим личностима. Њему долазе и одлазе ноћу људи, које нико не зна ни ко су,

ни отклен су. Он често прелази и у Босну — а којим послом?... коме иде?... с ким се састаје?... шта углављује? — то једини Бог зна. Био је прошлог лета два пут и у П.... И тамо се састајао, кажу, с неким подозривим личностима. Наша влада као да не обраћа довољну пажњу на појаве ове природе. Она не зна колика је одговорност чека, ако нас унутрашњи немири опет изненаде... Ова њена небазривост има, истина, и једну добру страну: наши су противници почели слободније да се крећу. Пре их ниси могао ни живе видети. Сад промаљају главе са свију страна — као миши из рупе у кући, у којој мачака нема.... Она девојчица, што седи с ћерком г. Ч. Марића — знаш ли чија је? — то је једино дете Бељушево, ког он више воли но живот свој. И он је ту своју јединицу, ту зеницу ока свог, поверио бризи и неговању г. Ч. Марића.... Сад сâм цени, у каквом односу стоји овај паланчански богаташ с кућом бившег «разминистра председника»; и с каквом опет сигурношћу овај може рачунати на

оног — кад наступе «евентуални» часи :
«стани пани?!»

Док је ово г. Булић говорио, г. Ружић беше престао да дише.

Он је погледао час у г. Магића, час по публици, а час на сто г. Марићев. Њему се чињаше да се налази у подземним јазбинама, по којима као црви гмижу читаве гомиле мрачних завереника — чињаше му се, да је на вулкану, који тек што није експлодирао....

У тај мах устаде г. Магић па рече :

— Ја сам сметнуо с ума да сам једном мом пријатељу обећао, да се с њим још вечерас састанем — због неког важног посла.... Круна може остати. Ви ћете је допратити до моје куће.... То рече и погледа паши право у очи, па се крете да пође... За њим пође и г. Ружић. Они су донекле ишли заједно. Шта су се разговарали то нико не зна. Г. Ружић врати се после неколико тренутака, седе на своје место, па онда полако рече г. Булићу :

— Знаш шта, драги пријатељу, ти сутра ни пошто не мо'ш ићи. Твој ве-

черашњи разговор одвећ је важан по нашу политичну партију... Још сутра морамо посетити г. Чолића. Ми му то морамо саопштити. Претходне мере никад не могу бити сувишне.

На ове речи преко усана г. Булићевих развуче се необичан осмех. Осмех тај беше страшан, грозан. —

Има људи у свету, које не можемо довољно проучити, па ма их за читав низ година посматрали. Ни њихово понашање, ни њихов говор, па ни оно, што они као бајаги раде, — не могу нам открити њихову унутрашњост — њихову праву душу. Један једини облачак што им, у извесним приликама, преко лица прелети, ил' најмањи осмејак, који им се, кад и кад, на уснама залепрша, — често нам више о њима каже, но што смо ми за толико година тражили и испитивали....

Г. Булић адвокат из Л.... био је један од тих људи.

Па и по спољашњем изгледу г. Булић је био ретка појава. Он је могао имати до близу 58 година, а изгледао

је, као да још није ушао у педесету.... Његов горњи труп, сразмерно према доњем, беше одвећ мали. С тога је изгледао, кад га човек види да иде улицом, као да је на штулама. Глава му беше са свим округла и ћелава, белила се као надувана бешика. Оно мало прамичка косе што се још држало на слепим очима и крајем око потиљка, више личаше на неку врсту «фронцала», но на косу уинсана. Али ове је фронцле г. Булић ревносно шчешљавао са свију страна и нагонио к средини лобање, у циљу, ваљада, да је колико толико косом покрије — да се онако не љашти.... У осталом, његово велико и широко чело, његове живе и ватрене очи показивали су разборита и одвећ енергична човека; а његова на широко разрезана уста с дебелим уснама и увек подсеченим брковима — што су више личили на четкице за зубе но на бркове, — његов мали, нешто затубасти нос, с великим и развращеним ноздрвама, — имале су нечега у себи што је животињско; а све једно с другим — уле-

вало је у сваког неку неразговетну одвратност. — — — — —

Први закон о адвокатима затекао је г. Булића као судију у В... У то баш доба постојале су многе тужбе против њега да — узима мито. Он буде одазват у Београд. Цела се варош обрадује. Свак' је мислио да је г. Булић већ једном долијао. Али док је свет погледао, кад ће стићи глас, да је овај несавесни судија за своја недела стављен под суд. — дотле званичне новине огласише, да је министар правде уважио оставку г. Булићеву с правом да и даље може улагати у удовички фонд и да га је поставио на основу закона о правозаступницима за адвоката за варош Л...

Од то доба настаје каријера богаћења за г. Булића. У време наше приче људи су га рачунали да стоји на својих 30—40 хиљада дуката. Како је он до овог богатства дошао, о томе се свашта говорило. Господин Булић, његово адвоковање, његово богатство ... његови односи и у породичним везама и у приватном животу и у политичким погле-

дима — постали су за сваког читава. загонетка.... Догађаји што иду — ту ће загонетку да разреше.

*

Господин Ч. Марић и његова породица нису само били предмет разговора и посматрања г. Ружића, г. Булића и г. Магића. Још од како су дошли и сели за свој сто, — госпођица Дара Булићева није скидала очију с њих, а нарочито с оне две девојчице и оног младог господина. Она се једном саже свом брату па га упита:

— Који су оно — што им се онолика пошта указује? —

— То је она честита породица, о којој сам ти синоћ причао, одговори брат Дарин.... Збиља, зар не познајеш Милеву Бељушеву?... Истина, ти је ниси видела од када си отишла у Вршац у «институт».... Ово је седам година. Она је онда била дериште.... А сад — погле је само, како је израсла!.... је л' да је лепа?... Милан вели, да је необично даровита... И то је истина: да чујеш кад

стане да говори — мудро и паметно — зачудила би се... Милан се поноси са својом ученицом.... Благо њему!... ја му завидим....

Госпођици Дари запламтеше образи. Она погледа брату право у очи, па му с неком врстом подсмеха примети:

— А, видим, видим... Твој је друг показао велике успехе у предавању.... Ја се у тим студијама слабо разумем. Предмети те природе не предају се код г-ђе Цеманове. Ја немам на чему да завидим лепим госпођицама — њиховим родитељима још мање....

Г. Радоје погледа зачуђено своју сестру. Чињаше се као да је не разуме; ал' на једанпут запламти у лицу...

— Ти се вараш. Даро! рече јој тоном благе збиље... Милан је најчестији младић међу свима нашим друговима. Он је сушта доброта. Његов је идол наука и — наша отаџбина. Он на књизи омркне и осване.... Јест, он се учи и спрема — да се једног дана јави као вичан, вредан и способан посленик у занемареној радионици наше отаџбине!

И само га доброта г. Ч. Марића по кад-што принуди, да с децом на чист зрак изиђе и да се душевно одмори. Милан је сиромах. Он од «кондиција» живи — учећи друге, он се и сâм учи... Даро — Милан је озбиљан и редак учитељ... њега сви у кући Марићевој сматрају као члана породице. Милан то зна. Он то уме да цени. Он ту кућу помиње с побожношћу — као кућу свога оца и своје мајке.

И док је Дарин брат ово говорио, Дара се беше удубила у неке неразговетне мисли. Она сигурно није ни чула ове последње речи свога брата. Она је само гледала — кога? шта? — то ни сама није знала. Она је изгледала као хладна мермерна статуа — бледа и непомична...

У тај мах јекну оркестар. То беше увертира из опере «Виљема Тела.» Сва се публика ућута, и само се по тихој ноћи разлегаху дивотне варијације прима, у коме као да се чујаху јуначки узвици Виљемових горштака; а у потмулом басу, рекао би, јечаше потлачена слобода Телове отаџбине, чекајући своју

витешку децу, да јој окове скину, а тиранију у ветар распире!...

И музика преста, а живо пљескање свеопштег допадања, осу се са свију страна Дара се трже — као иза сна. Она погледа — за столом г. Марића не беше више никога. Кад је ова породица устала и отишла — Дара није опазила.

VII

Историја једне каријере.

«Како дошло —
Онако и — прошло!...»

Човек — то је још неразрешена заго-
нетка. Он је оно тајанствено огле-
дало у ком је природа, ова непојамна
сила стварања и рушења, први пут угле-
дала своје величанствено лице. Човек
је прва жива, свесна природина реч:
«Ја сам ту, ја постојим, ја сам беско-
начна, ја сам вечита!...» Заман би по-
сле круте и сурове зиме синило бајно
премалеће; заман би се горе и дубраве
растапале у мору модрикастог зеленила;
заман би мајска ружа и друго мирисно

цвеће уцвали и просули пријатан мијомир по свежем јутарњем зраку; заман би славље и косови извијали веселе песме по густим и зеленим шипразима; у залуд би планински потоци заносно жуборкали, приповедајући жубором својим вечиту славу творчеву; заман би јарко сунце својим меким вечерњим зраком златило висока брда и стрмено стење; заман би сиња мора бесно грувала о своја камена приморја, баш као да би хтела показати неодољиву срцбу, што им се пречи, да својим немилосним таласима потопе овај грешан свет; залуду би безбројне звезде на тихом ноћном зренику трепериле у миријаде небесних светила: ах, све би то заман било; јер све те чари васељенине, све те дражи непојамне самотворевине, ово неисцрпљиво врело миријаде миријада живота, тај урнек вечитог реда и поретка, овај производ најсавршенијег разума — ово величанствено «све» — нити себе види нити зна да постоји!..... Све је то вечита и страшна тама, нема, глуха, бескрајна ноћ — хладнога гроба самртни

тајац !!.... А човек, чедо природног бесвешћа, малени трунак на труну васељенину, искрица њеног гигантског разума, производ голог случаја, минијатура једног читавог света, — диже се као Феникс из пепела своје пра-праматере — природе, диже се да осведочи да постоји свет и у њему невидљива, непојамна сила вечитог стварања и вечитог рушења, да осведочи да постоји онај, што нема ни почетка ни свршетка — да први прослави свемоћну силу, што држи на карару читаве светове, да се први задиви лепоти белог света, да први са дна душе уздахне:

«Тебе Боже хвалим!..»

Јес, јес — човек је загонетан... Он је велики, узвишен — он је недомашан! Па и опет како је бедан, несрећан. Он често проклиње сат и дан кад је угледао овај лепо Божији свет. Он је својим животом имао да створи на земљи рај, па у место тога он је створио пакао. Историја живота његова пуна је дела, што бацају тамну сенку на лепо име његово. Кад би се нешто његова мајка

— природа — пренула у каквом другом разумном створу, но што је овај што се човеком зове — хај, она би тада поруменела од стида!... Она би зажелела да се с нова врати у оно блажено стање свога првашњег бесвешћа — само да не гледа наказу свога идејала, празну љуштуру човечјег лика... Збиља, каква се то учинила погрешка, те је човек овакав какав је? Ко усуну у његову крв отровну мају мрзости, зависти, пакости, злобе, себичности, подлости, охолости, жудње за тиранијом? Ко му наметну ове ниске и вечите пратиоце живота његова, да га без одушке гоне да буде играчка њихове разуздане ћуди?!... Јес, јес, човек је бедан, несрећан... За њим се пуши поље гроза и ужаса — камо је пукло језеро Содоме и Гомора, камо се виси крвава гора Голгота, те прича страшно издајство Јуде Искариотскога, камо се види буктиња обести проклетог Нерона, те у прах претвори поносни Рим; камо се чује потмуо шапат кукавног Галилеја, ког људска заблуда нагони, да својом заклетвом потврди, да

је истина лаж, а лаж да је истина; камо се чује звука тешких Колумбових ланаца; тамо се види страхотан приказ људске суманитости, те ватру чарка на Хусовом спалишту — тамо се види дугачка и крвава пруга људских недела, те чине да је историја човечанства страшна и крвава! — — — — —

*

Било је у другој половини месеца марта — баш оне године, кад је оно газда Бојо Бељуш, раздавао Мачванима храну за исхрану. Беше освануло лепо и ведро јутро. Сунце је сијало као-но-ти у прамалеће, али то беше зубато сунце, оштра као бријачица а хладна као лед кошава дувала је с голих источних висова на којима се, овде онде, виђаху дугачке пруге још неотопљеног снега, што га је силна мећава још од прошле зиме нанела у дубоке јарке и друга кривудава удоља. С тога је свет, што је овог јутра врвио широком теразијском улицом, био махом умотан у топло зимско рухо — сем оних босих и полунагих га-

мена, што их наша престоница почиње да гаји и подиже, сигурно за то, да се бар у овом погледу приближи великим јевропским варошима — — — — —

Овога баш јутра преко обичаја беше поранио г. Јово Ружић, члан прве класе вароши Београда, обукао нову униформу и преко ове шињел, па се упутио право «Касини» — где је обично јутром пио кафу и по комовицу.

Његовој супруги гђи Лени Ружићки, до душе, мало је пало у очи, што је њен човек овога јутра — кад није ни света недеља ни други какви празник — обукао нову униформу и то баш ону, што је чува за нарочите велике «параде.» —

Г. Јово Ружић беше мало застао на вратима — баш као да је имао, пре но што пође, да нешто каже и нареди. —

— Ја одо, Лено, рече он после кратког ћутања; данас ме немојте чекати на ручак... мене ће званични послови јамачно задржати — чак до мрака; а, ко зна, хоћу ли моћи и на вечеру доћи... јес, јес — ако не дођем до осам, а ви вечерајте!.... На пијац нек оде Радоје

— с момком... узгред му је. Оданде нек иде у школу — ено где му је. Не пуштај ону момчину — самог. Он нас лепо похара. Али шта ће се! да њега истерам — други је још гори. То нам је Београд крив. У срезу није тако. У пандура се човек може поуздати као у самог себе; а ако се по која рђа и нађе — ја га изјурим, а других те десет чекају и моле — бирам их као гњиле крушке!.... Ето видиш. Јело, јесам ли ти казао — шта је Београд... Ја бих сваком капетану казао: варош хвали а — срез чувај!.... Збиља, сад се сетих. — Ја се морам нешто с пашом разговарати. Кажу Радоју нек с места оде да му јави, да ћу га у «Касини» очекувати.

То рече, отвори врата, па оде — право преко Теразија. — — — —

*

На овом месту ред је да наше читаоце упознамо колико толико са нашим г. Јовом Ружићем. Он није баш тако незнатна личност у нашој причи. Ми морамо признати, да се тај човек умео свуд наћи, па и — код нас. Кад је чо-

век батли — ништа му се не може. Ето, ми смо се, што но веле, нашли у небраном грожђу — не знамо како да почнемо и где да се зауставимо. Све се бојимо да нам овај човек, по свом обичају, не исклизне из шака — те би нам његова слика остала непотпуна, онакажена. Ми то говоримо из искуства..... г. Јово Ружић је у том прави мајстор. Он се из сваке неприлике уме да извуче. И ми ћемо се постарати, да му тај марифетлук, бар у нашој причи, оде на лио. Јово Ружић — то је она проблематична појава у редовима наших полицијских чиновника, у којој се усредсређују сва својства, што су из њих поникле свеколике повике у народу, управљене на овај ред државних органа; но које, као да ни дан-данас не заслужују довољну пажњу оних, што су позвани не само да их чују, већ да им проуче и саме основне узроке, како би овоме злу нашли каквог лека, еда би тим повратили народно поштовање према ауторитету власти, којој је поверена мртва стража јавне земаљске безбедности,

без ког — поштовања — као ништа пропадају и најбоље намере сваке, па и најпатриотичније владе у земљи. И у колико владе о томе не воде рачуна, у толико више народ не заборавља неправде и насиља, што се систематички, а све под оквиром закона и пред лицем свеколиког света врше, те с тога народ никад и не гледа у својој власти оно, што треба да види, већ оно, ода-шта зебе и преза. Отуд су у њему и остали они тамни појмови. «Власт је власт — ње се ваља чувати као живе ватре... Што власт извитопери — не исправи нико живи... Тешко си га ономе ко власти падне шака!... Власт може шта хоће: она ти може узети и живот и имање и све, па — изео вук магарца!... Благо томе ко с влашћу посла нема

Много се штошта стекло, те је г. Јово Ружић постао онакав какав је. Он је производ околине и прилика, што изаткаше и његов живот и његове погледе на друштво у ком је живео. Г. Јово Ружић има грехова, за које би ваљало

шчепати за врат још његова оца, старог Мила Ружића. Овај је, кажу, био — отац зеленашлука, великог интереса и малих рокова. Његов идол, Бог, ком се клањао и ком је служио, беше његова тековина — његов новац. Има још старих људи, који знају да је стари газда Миле Ружић разорио на стотине домова и одагнао силну чељад у најам и прошњу. Чинећи тако, никад му није на ум пало, да се постара, да свом јединцу сину да̄ колико толико образовања. Док је отац продавао туђа имања, дотле је син чинио покорне по комшилуку... У вароши С... није остао ни један Јовин вршњак, а да није однео кући ја разбијену главу, ја нагрђено лице. Још у оно доба људи су патили од оца, а деца од сина.

Од школа Јово је свршио четири основна разреда у С... и, кажу, да је био даровит и да се добро учио. Неки пријатељи Милови говорили су му и говорили, да дете пошаље у Београд, ја куд на другу страну, те да продужи школу — па све би узаман. Миле би

им само одговорио : Ја не знам ни пола толико, колико он зна, па хвала Богу — нисам од глади умр'о. И они, што знају више од нас — какво им добро видите?... Ја хоћу да мој син буде трговац — као и ја!... Из наше «фамилије» до данас није био нико чиновник — па нећу ни он да буде!...

Једном о вашару дође у С.... ваздан којекаквих комендијаша. Јово је као и друга деца волео да гледа «комендију.» Ови би сваког вечера, док је год вашар трајао, поја'ли на коње, те би прошли кроза сву варош с добошима и свиралама, и позивали свет, да дође на велику и сјајну преставу, што ће се завршити с великом «пантомимом» и бенгалском ватром. И где је које дете у вароши било, све се то живо испуило и трчало за овим комендијашима; а већ није нужно ни помињати, да је пред свом децом Јово био први — а и како не би, кад су сви комендијаша били у шареним хаљинама; а пајаци, што је напред јашио на малом шареном коњићу и што је свирао у трубу,

— имао је и рокове на глави. Кад се у вече запалише «лампе», и сви комендијаша изађоше пред «циркус», те још једном ударише у бубње и свирале и дадоше знак, да се престава отпочиње. — онда нагрну свет као, Боже ме прости, на причешће. Оног гурања, оног мувања, оног отимања око «билета,» још С..... упамтило није. Пандури су опет вршили ревносно своју дужност. Они нису дали ни једном детету ни привирити а немо ли да без билете уђе, ја да се успуже на ограду од комендије. У овоме су се одликовали што може бити боље два Црногорца — Драго Машов и Вукота Марков... Још не беше ни пустила комендија, а Јово дотрча плачући својој мајци Стоји. —

«Што си пошла за оног ценабета? те би вечерас и ја, као и друга сретна деца, видео оно, што никад нисам... И Перо Драгов, и Љубиша Вукотин, и Стево Милошићев, па чак и мали Николица — сви су ушли у комендију; а ја сирома облећем око циркуса — као луд. Кад свирну «банда», кад нешто зазвекета

унутра, е онда у мал' што не полудих. Ни сâм не знам како сам се наједаред нашао на врх комендије, и таман хтедох да завирим кроз рупицу од платна, кад ме неко шчепа за ноге и свуче на земљу — ево само како ме је свега исцепао!... Тај неко није нико други, до Драго Машов; али ако ја жив будем, и његов ће Перо носити дуго разбијену главу!...”

Ове исте године умре мајка Јовина ..

«Родила се, а није умрла.» говораху неке, што су знале, како је и Стаја јадно живела код Мила Ружића. Није прошла ни година, а Миле се ожени другом — Јулом Стамболиком. О овој се Миловој женидби, у оно доба, много по С.... говорило. Неки су мислили:

«Јула полази за Мила што је богат — јадна ти је она!.... Од Милова богатства нема ни ђаво хасне, а камо ли ко други... Луда ти је, ја Боже!... поћи за своју неприлику — има ли што луђе?!...»

Друга би рекла:

«Хе јадна јаднице, ако ти мислиш, да ћеш и код Мила витлати као и код првог мужа, онда си се љуто преварила ... Сирота Стоја! — од кад је пошла за ону кукавицу — није нигде у свет изишла. Њена прва шетња беше — кад су је мртву на гробље понели...»

Трећи би се ђаволасто осмехнули: «Сиромах Миле! — Сад је ударио на белај... ваља му дрешити кесу — сад ја никад, па ма на њој било девет мртвих узлова!...»

А неки би опет злобно додали:

«Зна Бог шта ради... Јадна Стоја ... да јој се сад дићи из гроба — њеној би души одлахнуло... Стамболика ће је осветити.»

Тако је и било.

Миле не састави ни годину. Он умре, не, већ лепо пресвиште — као оно дивља и жустра зверка, што се баш онде хвата у гвожђа, где је помислила да је најслађи залогај чека; ал' кад јој оштри зуби хладних гвожђа смрскају кости и живо месо раздеру, она онда стане лудо да млата собом о црну земљу и хладно

стење, док од тешка јада' бола и жестине лепо не пукне, као кестен на живој жеравици.

Његове последње речи беху:

«Сахраните ме код моје Стоје!...»

Јула Стамболика није му хтела ни ову последњу жељу да испуни.

Јови је тада било већ око 15 година.

Он за оцем, кажу, није ни једне сузе пустио. Разуме се по себи, да су му одма поставили «туторе». За главног татора поставише му чувеног Блашка «адвоката». Истина он није био прави адвокат, да боме — онда још није било адвоката, али је било послова адвокатских; а у овима се Блашко, како се прича, добро разумевао. Он је писао и тужбе и апелате и жалбе, и прошенија и уговоре; а што је знао да напише облигацију, причају, да му у том није било равна. Он је и Милу Ружићу писао све што му је требало. Може бити, да су га баш зато и поставили за татора, што је знао све где је шта Миле имао да прима; а неки опет веле, да је

покојни Миле још за живота говорио, да би он најволео, да над његовом масом буде Блашко тотор — што смо ми, разуме се, готови веровати, ако је, то јест, Миле Ружић, икад помишљао на Бога и на свој самртни час. Међутим Блашко је имао сва својства «познатих» наших «тотора». — Прво и прво, он је био с господом вазда у «дослуку»; а од кад је постао тотор масе покојног Мила — од онда се запазио с «пупиларним» судијом као с рођеним братом. Блашко је у извесним приликама имао обичај да рекне: «Кога треба молити — не треба га срдити... Умиљато јагње и две овце посе.... Добро је кад-кад и ђаволу припалити кандило.... Покорну главу сабља не сече....»

У оно доба није био обичај, да се води брига о умној нези пупиле. Онда се држало, да је претежнија маса од наследника. Да ли је тако и Блашко мислио, ми нешто не знамо. Он бар о томе није хтео никад да говори; а како је у самој ствари радио — то је опет он знао и — пупиларни судија. Колико је он

желео да унапреди масу, види се бар отуд, што је поискао руку Јуле Стамболике — само да не би удова била на терету маси, имајући право удовичког уживања из мужевљеве посмртне заоставштине. Ове је «резоне» бар Блашко врло често наводио. — А свет је опет о свему овоме имао своје мишљење. Да боме — свет и мора о свачему да има своје мишљење. Он би црк'о да га ко нагна да ћути. Њему је ђевина да туђе ствари макар мало пропусти кроз своје решето, па ма се његовим работама и деца шорала. Он је од некуд знао на чисто, колико је остало пара по смрти Миловој; знао је и то, да се при његовој смрти десила само Јула Стамболика и Блашко адвокат. Овај, како већ причају, у последње време није ни избијао из куће Милове. Свет је чак и то знао, колико је капитала покојни Миле оставио у облигацијама а колико онако — Он је, на прилику, и о томе дао свој суд, да ли је по масу добро, што је за главног татора постављен Блашко — па је и отуд изводио неке своје комбина-

ције. Чудо је божје само, што му се једно измакло из вида. Њему никад ни на ум није могло пасти, да ће «адвокат» Блашко, онако вицкасти, препредени Блашко — вечити младић, подмукла мудрица — доћи на ту мисао да поиште руку Јуле Стамболике. Јес баш, ово је свет одиста изненадило. Њему је било у неку руку и криво — он се управо срдео, што се ово извршило тако а да он, што но кажу и не опазе. Да боме, заиста — он је то требао да предвиди, па да и он коју о томе рекне. С тога се, ваљада, и исплео читав низ доцнијих нагађања. Нека су нагађања чак дотле ишла — као да Милова смрт није била обична смрт — што од Бога долази. Тако — једни би мислили: «Е сад је Стамболика нагазила;» а други: «Није него већ опет Блашко.» Трећи би обарали и прво и друго мишљење, па би рекли: «Та то се већ по себи зна, за што су се њих двоје узели.... Стамболика зна за Милове паре, за које нико не зна! а Блашко за Милову вересију, за коју само он зна.... А можда су се

њих двоје узели, што само њих двоје нешто знају — што ни сам Ђаво не зна... Шта је свет овим хтео рећи, то још ни до данас протумачено није. — —

Јово је морао по решењу пупиларног судије, а сигурно на предлог Блашков, да иде у Београд у трговину; али се одмах опазило, да Јово није рођен да буде трговац. За овим је дат да учи терзилук; но за Јову није био ни терзилук. Блашко га после дâ на ћурчилук. Али Јови није ишао ни ћурчилук од руке. Најпосле самом се Јови учини, да би дивно било да учи шећерцилук. Намишљено — учињено. Он се погоди код «ћир» Ставре шећерције. И овај би занат Јово сигурно и изучио, да није опет ударио на газду «ценабета». То беше права цимрија. Момке је хранио градским тајином и сиром, што се већ није могао у дућану да прода. Нови газда Јовин водио је рачун од свакога зрнца шећерлемета, од сваког режњића «ратлокума» — а да се и не говори за кутије сардина, ајвара, швајцарски сир, лакерду, јегуљу, а нарочито је мотрио

на качице марината. на што је пазио као на очњи вид.

У то некако доба дође у Београд чувени Карев циркус са 130 коња и 40 лица — првих вештака и вештакиња. Јови је тада било 18 година. Сад се у њему опет запали жеља да гледа циркус. Он ову жељу просто није могао да савлада. Пара није имао, а и да их је имао, не би му ништа помогло — Ћир Ставра није дао ни једном момку ама ни да се мрдне из дућана и то чак до два три сата у вече, а већ се зна, да су преставе у циркусу почињале чим се свеће попале. Јово се мучио и дан и ноћ — непрестано је размишљао, како би се довио, да се у вече измакне из дућана, па да оде у циркус. Њему тек трећег дана сину једна мисао. Он се није дуго промишљао... Да му само није пала та мисао на памет, можда би Јово Ружић био и данас шећерџија; али, до душе, он онда не би био господин. Ето — једна мала ствар како може да да правац целом животу човековом. Јово одмах сутра дан дође код свога газде, Ћир Ставре, па му рече:

— Знаш шта газда — ја нећу више ни дана да будем шећерџија... Молим, дај ми моју «буквицу!»....

— Ста, ста, џанум — некеш да будеш шећерџија, некеш да ми служиш, океш да ти давам буквица? упита га ћир Ставра изненађено и стаде да таба ногама.

— Нећу, одговори Јово кратко и одсечно.

— Ста неку?... мори океш да служиш ај, океш да ме служиш ај... Океш да те јавим на полиџија?!... море океш да служиш — да ти очи искачу еј! све више тапкаше ћир Ставра.

— Збогом газда, рече Јова смешећи се и оде.

— Море фаните га, еј!.... Камо тија пандурини?!... Море фаните га еј!... беснио је ћир Ставра, излетивши на улицу; а свет, што је туда пролазио стаде заштајкивати — да чује и види шта је.

Од то доба Јово није пропустио ни једну преставу Кареовог циркуса. Међу

тим, нико није знао ни где станује, ни шта једе, ни од куд му паре за циркус.

Од прилике тих баш дана потужи се Стојче дуванџија своме комшији Ћир Ставри, како је од неког времена опазио, да му из магазе, што је уз саму Ћир Ставрину шећерџиницу, нестаје бошча дувана све у самим паклићима, и како својим очима није могао да верује, да се може ко увлачити у магазу да га поткрада; али се, вели, јутрос запрепастио, кад је дућан отворио и видео, да му је неко ноћас с ћепенка украо ново пиротско ћилимче, а добро се сећа да је синоћ, кад је ћепенак спустио и дућан затворио — остало у дућану; а најчудније му је, што је јутрос нашао све лепо затворено; па не може чуда да се начуди — ко је и како је могао ући у дућан и однети ћилимче. «То мора да је кућни лопов», додаде Стојче. — Док је ово Стојче говорио, дотле је Ћир Ставра у њ бленуо готово пренеражено. Он не одговори ни једне Стојчи, већ као суманут јурну у своју ардију, па стаде завиривати у сваки бу-

џак — бројио је ћупове са слатким, завиривао је у њих — еда није који начет; загледао је у буренцета с лакердом, и она с маринатом, јегуљом; отварао је фијоку, где му стоји ратлокум, печати, шећерлеме; мерио је очима џакове с кафом, шећером па чак и оне с пиринџом; отрчао је чекмеџету, отворио га, загледао у сваки кутић, не би ли смотрио, да га лоповска рука није с које год стране додирнула..... Није могао ништа да позна; али му се опет чинило да је све преполовљено. Он излети пред дућан па табајући викну Стојчи дуванџији.

— Есте... есте — лопови, џанум, лопови!.. и шекер и кафе, и слатку од ружу и од лимону, и од ванилу и од поморанџу; и лакерду и маринату, и шекерлеме и пари из џекмеџету, — све, ама све, џанум, однесоше проклету лопови... а, а — сега ми текна, еј — што то дјаволус оно моје Јову иска да искаче!... а, а!... што мислиш џанум ћир Стојче? — десет хиљаду грошу имам штету!... Што да правим џанум?... Ке идем на господин Николчу? — а, а — што то дјаволус оно моје Јову: — —

Тога је вечера била сјајна и последња представа у Кареовом циркусу. Јово се беше зарана осигурао с билетом. Он сироман ни сањао није шта га је чекало пред циркуским вратима — кад је пошао у комендију. Чим је дошао пред циркус, а његов газда Ставра, стаде табати.

— Ја то дјаволус! — океш да крадиш моје маринату, шекеру, моје пари — еј!... Пандурини ја тос лопову!....

После неколико минута сироман Јово био је затворен у подрум старе полиције. Он сву драгу ноћ није могао да заспи. Непрестано је одао горе доле; а по глави су му се врзле чудне и смутне мисли. Он би кроз зубе кад и кад прошаптао :

Да није калфа Васа покрао и мога газду. Ћир Ставру?... Не, то не може бити. Он би то мени казао, као и за дуван Стојчин.... Ђилимче сам истина ја из дућана извукао и продао Хаџи Недељку; али ко би то ћир Ставру могао покрасти?....

За читавих петнаест дана Јову нису изводили на испит; а могли су да га не изводе ако хоће за годину. Таки је онда био закон. Сад је већ све друкчије, па и то. Данас чим кога ухапсе, не сме проћи ни 24 сахата — морају га звати, да му «саопште», да је стављен у притвор и да га упитају: зна ли за што се окривљује, — просто, морају га узети на испит, и онда већ може ићи по старом. Ових петнаест дана учинило се Јови читав век. Најгоре му је било, што је био сам и што му у вече нису хтели дати ни видела, а поврх свега морао је лежати, тако рећи, на голој земљи — није имао ништа прострети, ни чим се покрити — сем ако ће се рачунати у простирку онај дроњак од старог «ирама», што га је Јово трећи дан опазио згутољена у буцаку своје апсане. На овом истом месту пре Јове ноћио је две-три ноћи неки злосретник, што је био осуђен на шибу, па како је био одвећ слабуњав, те је два издржа шест пута у место, а у седмој трци онесвесне и падне, и онда га

разуме се, вежу за колица, те и оно «ресто» докусури — до дванаест пута у месту. Кад га стану дрешити од колица да га увију у пресну овнујску кожу они тек онда опазе да је несретник мртав, и тако, на срећу Јовину, оно прамче остане у апси — док је среће није штете! У осталом Јово је имао и своју постељу; али се он беше тако збунио да му ни на ум није падало, да замоли свог апсанцију, те да му се постеља донесе; и, ко зна да је баш и поискао — да ли би му је дали. У оно доба и на то се много гледало. Онда, ко једном, да Бог сачува, падне апсе, на тог се дигну — и Бог и људи. —

*

Првог дана Јово је презао од најмањег шушња; а кад јутром ја вечером апсанција меће кључ у браву па стане да откључава, е лепо она му је шкрипа пролазила кроз мождину. После мало по мало он се навикну — већ је знао да ће га мало пустити на двориште и донети му оно мало леба и

воде. Кад овог јутра готово око ручаница ето ти апсанције где стаде опет да отвара врата. Јову подузе језа. Врата се отворише и апсанција повика :

«Излази амо!»

Јови стадоше ноге клецати.

— «Куда ћемо?» упита дркћућим гласом.

— Питај куда ћеш ти, а не ја, осече се апсанција осорљиво — као и све апсанције онога доба.

Јово обори главу и пође — као овца на клање. —

Кад су били у ходнику старе полиције, онда се апсанција опет продера :

— Стој — ту!...

Јово стаде — као укопан.

*

Иследник Јовин беше чувени Периша Гвоздић. По неким «датима», што их о овоме полицајцу имамо, рекло би се, да се он, у оно време, рачунао у веште чиновнике. Он је бар сâм имао обичај да рекне :

«Дајте ви мени само кривца, да га ја мојски попрпитама, па ако ми не каже и што је мајку ујео за сису, онда нек сам ја крив. Видиш, ја с њим најпре лепо: рекнем му да седне, па га онда пустим да ми прича све по реду — ама до најмањих ситница, а ја га само станем да мотрим и мерим од главе до пете. Познам га, видиш, чим почне да врда, и онда је мој. Не хтедне ли да одмах све, ама баш све призна, онда само рекнем пандуру: води овог у ону «знаш» собу. Има их доста, који ми рекну: «Стани, стани, господине — ја још нисам казао све!.....» И ја га пустим да ми каже све; а ако се баш усићи, он онда оде у другу собу и ту отпочне да пости; да боме, грешници и треба да посте. — После 15 — 20 дана, ако се пре тога сам не јави, ја га тада изводим на други испит. Е сад већ иде друкчије. Мекши је од сваког памука. Сад мора све опет редом да прича — до најмањих зачкољица, а ако стане и сад да врда, одмах се позна. Он не казује ни девету од оног, што је пре казивао.

Увек се може познати, како је у апсу кројио да боље затури траг..... Ето с каквим окорелим зликовцима ми имамо посла! Море има их и таквих, што ће се отезати од глади као мачка, па ипак од њих не мо'ш одбити као од камена. Е, разуме се, према оваквим људима и ја окренем други крај. Ја онда зовнем апсанцију па му рекнем: — води овога у «пандурску собу»... Он сирома на правди страда. Апсанција већ зна шта ово значи. У «пандурској» соби кривац остане за читава три дана и три ноћи; а за то време — први дан добије 50 драма леба и 25 драма воде; други 25 драма леба и по оке воде; трећи дан не добије ни леба ни воде, него чик погодите — шта? — Зар ви не знате чим ја частим моје људе?!... Знам да не знате. Ја им трећег дана за ручак спремам «ђувече» — слано, папрено, обиберено, па онда масно. Ове сласти још нико видео није. Плате једно ђувече као јагода; а сад настаје мучан приказ. Апсанција је већ навикао... То је, људи, вредно гледати. Мој гост још

од по ручка стане да тражи воду. Апсанција му одговори: «сад, сад — отишли су на воду...» Кад се ђувече збрише — онда стану да бриде уста, срце да куца, очи да светле.... «Воде ми дајте, ако Бога знате!» — викне кукавац очајно. Али ту баш и лежи тежиште оног ручка, ове масне части — што ми уз њу никад ни капи воде не дамо, и што апсанција и још два пандура морају — неки пред вратима «пандурске собе,» а неки под прозорима да просишљу воду из тесних крчага. Онај у соби — шта мислите да ради?... Јесте кад год видели бесна човека? Јест, он почне одишта да бесни. Он јуриша на врата — као бесомучан; али су ова тврда — гвоздене штангле не ваде се, а још се мање ломе голим прстима. Он застане — после рикне као вђ: Воде људи!... воде!... ја умрех!... Воде!!!... Сад се апсанција покаже са оканицом хладне и бистре воде, али где? — Само на прозору с ове стране гвоздених решетака. Онај несретник кад смотри воду — њему засветле очи као у дивље мачке. Он

јурне на прозор.... Лудов један! — сав се разбије о зид и о гвожђе на прозору. Апсанција се измакне и држи оканицу уздигнуто, па рекне

— Кад признаш све — онда ћеш с места добити ову оканицу — ево сад је баш донета с Чукур-чесме.... ладна је као лед!... Хоћеш казати — да зовнем господина Гвоздића... Опрости! — тако ми је заповеђено.... Таки је закон!....»

Кад онај чује шта се од њега тражи, онда га малко попусти жеђ; али се после враћа још страшније. Она заиста стане да залуђује. После овог наступа — још нико до данас није био толико јунак, да и даље ћути. Сад се отвори страшно причање. Ту чујем ствари — каквим се ни надао нисам...»

Оваква је судба чекала и нашег Јову Ружића. Јест и он је сирома појео «ђувече» — и слано и папрено и масно и обиберено. — — — — —

— Дајте тога дерана амо! повика Периша Гвоздић.

— Ајде, улази! повика апсанција.

Јова уђе.

Периша га стаде мерити од пете до главе, па му после рече:

— Седи — ето на ту клупу.

Јово седе.

— Како ти је име? упита га Гвоздић гласом доста благим.

Јова се мало охрабри. Он одговори као кроз зубе.

— Јован.

— Презиме?...

— Ружић.

— Одакле си?

— Из С....

— Чиј си? — Како ти је име оцу?

— Миле.

— А презиме?

— Ружић.

— Ружић?..... Миле Ружић? — не сећам се!.... Шта ти је био отац? —

— Давао је људима новце под интерес и — после им за то продавао куће с главе.....

Периша га погледа — готово зачуђено.

— А ти сад радиш боље?!...

Јово погледа преда се. Он је разумео прекор Перишин. Његов отац бар није крао, помислио је.

— Је л' ти жив отац? упита Гвоздић после неког ћутања.

— Није.

— А мајка?

— Она је пре оца умрла... И боље; камо срећа да сам и ја!... Сад не бих стајао овде пред тобом, одговори Јово и дубоко уздахну.

Периша се малко к'о трже, погледа Јову онако испод очију. Он је опазио у Јови неку врсту кајања; а то је већ био у једно и доказ, да му «кривац» «кривицу» признаје. То беше ћар за иследника.

— А имаш ли кога год свога? запитала га сад с нешто сажаљења.... Да богме — Јово је био млад као капља. Штета би била.... За оваке крађе, у оно се доба — губила глава. За главу шећера онда су људи метати на точак. Тако је што и Јову чекало.

— Немам никога свог...

— Баш никога!

— Имам маћеху.

— А имање.... очевина?

— Одлази онамо од куд је и дошло...

Гвоздић га стаде мерити све више и више. «Ово није шупља глава,» мислио је.

— Шта је с имањем — велиш?

— Разноси га свет — ето шта је.

— Како то?! — Зар није дошло под масу?...

— Јесте.

— Па? —

— Мени су тако казали...

— Ко — како?...

Јово се збунује.

— Говори! — Ко разноси твоје имање?

— Мој тотор — Блашко адвокат и — моја маћеха...

Гвоздић се замисли.

— Дакле Блашко је твој тотор?!» рече Периша више у себи. Вид'ло се, да је и он од некуд познавао Блашка.

— А знаш ли колика ти је маса? —

— Не знам.... Чуо сам, да је била врло велика.

Периша се опет ућута. Његове мисли бежу отишле некуд далеко; и погледи му се бежу зауставили на мастионици, што је пред њим на столу стајала. Ко би му у овај мах завирio у очи, нашао би, да оне ни у што не гледају, већ 'нако блуде по пучини оних предмета, о којима је Гвоздић у онај пар размишљао.

— Дакле Блашко је твој тотор; рече Периша тоном неког неразговорног чуђења, «верујем, верујем!..... Видиш ти молим те.... Блашко адвокат — твој тотор. Јест — сад верујем.»

Гвоздић уста. Прође неколико пута тамо амо. Он на једном застаде. Насмеја се грохотом, па опет стаде шетати; за тим приђе столу, дочепа звонце, зазвони — доста јако. Врата се отворише и указа се лице апсанцијино.

— Заповедајте господине!...

— Води овога!...

— У подрум!...

— Није него у моју собу! осече се Гвоздић.

— Што стојиш? — полази » повика апсанција на сирوماха Јову.

Јово дубоко уздахну и пође — сирома и не слутећи, шта га чека.

*

«А лишче ли један!... Видиш ти њега молим те, где се он угнездио!... А, ха; стани дер мало, момче. — Зар ти мислиш сам да скидаш кајмак — је ли?... Е побро, не дам ја без ђумрука.... Исе ми дај, угурсузе један!... Хм.. Гле — док је среће није штете!... Тако — овај ми деран мора казати све. То ће ми бити залога. С ђир Ставром ђу лако. Он мора пристати — како ја рекнем. Боље му је ишта но — ништа.... Ха, мој Блашко!... Доста је само да ти шанем; «Видиш — до мене све стоји — ако ја хођу Јово је слободан; а ако неђу — он оде под лед — најмање пет година робије. А онда? — Ето мене да ти претресем масене рачуне!... Разумеш ли?... И он ће разумети... Тако Периша

зна да брије — без сапуна..... Ко не бегенише, нек не иде под моју бријачицу!...»

Тако је Јовин иследник сам са собом разговарао и одао доле горе по својој канцеларији.

*

— Господин Периша, рећи ће Јовин апсанција задувано, «онај се кукавац сав изразбија. Ено, вала, зови га сад — казаће ти и оно што није, а некмо ли оно што јесте.... Слушајте, слушајте — колико сирома виче, чак се овде чује!... Е, оно било их је још доста, али ове жустрине још нисам видео.... Баш је овај «ђувеч» неко чудо — Бог да прости ко то остави. Није вајде, ово је прави благослов Божји.... Хе, Бога ми, и јес тешка работа не окусити два дана ништа, па после дочепати се онако и масног, и сланог, и опапреног ђувечета... а после не добити ни капи воде!... Ја сам одмах видео, да је ово нека ацамија. Чим сам му донео ђувече, а њему за-светлише очи к'о у гладна курјака; и

док сам ја изишао да спремим «тестије» за проливање воде, а он га је већ збри-сао — још да га је било — к'о млад момак, а здрав ко тресак.... А да је знао — хе, он би, к'о и несретни Џеваир, дочепао оно ђувече па кроз прозор и повикао — «ето, па јејте ви сами; а можете звати и Гвоздића». Е баш се одмах вид'ло да је прави зликовац, лукав као лисица, што неће на гвожђа, па ма мамак био заклана кокошка!...

*

— Видиш, ја сам теби лепо говорио : море кажи истину, а ти нећеш, да си ме послушао — не би дотле дошло.... ето видиш како се мора.... Хајде седи... На ти овај литрић воде те попи. Дао би ти и оку; али не смем — шкодиће ти.... Тако! Е сад почни; но пази добро, не смеш ми ни једно «иже» изоставити! — Не знаш, јадниче, шта би те тек после чекало.... десет пута теже и горе, но ова глад и жеђ! Али шта ћеш, таки је закон — ја ти нисам крив — говораше Периша Гвоздић јадном Јови, што

се једва држао пред њим на ногама; а по лицу беше сав крвав и изгребен с разбарушеном и прашљивом косом, с помућеним очима. те изгледаше као заморена суманутост.

После неколико тренутака Јово је овако почео :

— Е, вала, господине, казаћу ти све што знам... Нећу више ићи на ове тешке муке, па ма ме одмах с места убили, обесили, ја на точак набили — све је лакше, чини ми се.... Ох, још сам жедан; сав горим.... Дај ми, молим те, још бар по те литре!... Не бој се; казаћу ја све, ама баш све!....

Периша му даде још читаву литру. Јова је испи о душак, па настави:

— Имаће од прилике година и нешто више, како сам на моју несрећу случајно сазнао за неке крађе. Мене тог дана стане нешто завијати на срцу. Морао сам сваки час ићи на поље. Ово се продужи и идуће ноћи. Побојим се да нисам добио срдобољу. Не знам које је доба ноћи било, кад ме необично зави на срцу. Изађем — те ноћи беше мрак

— као у лонцу. Не прође мало, а ја чујем кораке и неки шапат. Неко је ишао право мени, и на срећу, а можда и несрећу моју, уђе у друго одељење баш онде до мене. Сад се отпоче живљи шапат. Од свега разговора ја сам ово чуо :

— «Пошто ти прими атлас!» упита један доста крупан и мени познат глас.

— «По шест цванцика аршин», одговори други нешто тањи и опет мени познати глас.

— «Шта — шест цванцика?!»

— Не хтеде дати више ни паре... Још да чујеш како нам прети. Хоће да нас прокаже...»

— «Лаже лупеж!.... Зар он да нас прокаже?... он — што је давно требао да омасти точак.»

— Ја се сав стресох, господине, кад чух ове страшне речи: «он — што је требао давно да омасти точак...» После тога упита онај први :

— «А узе л кадифу?» —

— «Узе.»

— «Пошто?»

— «Девет цванцика.»

— «Лупеж!.... А шта си радио са срмом?» —

— «П њу сам дао...»

— «Пошто? —»

— «Као и до сад...»

— У тај се мах зачу на пољу други неки разговор. Моје се комшије ућуташе као жабе у бари, кад ко међу њих камен баца. Мало за тим и у авлији се све стиша. Моје се комшије полако извукоше. Кад сам од прилике мислио, да су отишли у своју собу, онда и ја изађем и полако на прстима пођем у своју собу. Таман сам хтео да узмем за кваку од врата и да их отворим, кад онај исти дебели глас повика:

— «Ко је то? —»

Мене подиђоше мравци — ни сам не знам за што. Он још једном повика:

— «Ко је то?» —

Његов ми се глас учини овог пута страшан. Он је више претио но питао.

— «Ја сам», одговорим му. Он ми приђе. Ухвати ме за руку — стегну је као гвозденим кљештима.

— «А где си до сад био?...» упита ме гласом што престрављује.

— «На пољу...» одговорим му. Он наједаред пусти моју руку. Мало поћута. Ја хтедох да отворим врата, он стаде преда ме и рече:

— «Стани мало.»

— «У ком одељењу?»

— Ја му казах. Он опет поћута. Као да се нешто домишљао. Мене је већ било стра. Он ми се још ближе примаче па ми шану:

— «Ако ти је мио живот да писнуо ниси!... Хајде за мном!...»

У овој је претњи било нечега, што ја нисам умео да протумачим; то беше глас, што се не шали. Ја за њим поћох, а и не знадох да сам пошао. Он ме је чврсто држао — као удављеник. Кад смо пошли, онда, чини ми се, да сам чуо, да још неко за нама иде. То је био друг мога вође. Кад дођосмо до изода он ме упита:

— «Је ли овде? —»

— «Ту», одговорим му.

— «Улази унутра!» рече ми грозним гласом. Ја уђох. И он за мнош. Онај други дође до врата, па ту стаде. Мене већ поче језа да хвата. Почео сам да дркћем. Чинило ми се да овај зликовац нешто страшно смишља.

— «Дакле ти си овде био?», упита ме опет после неког ћутања.

— «Овде», одговорим му.

Он се замисли. Чињаше се као да се ломи.

— «Видиш», рече ми са свим полако, «како се прст пред оком не види!... Ја хоћу нешто да те упитам, и од твојих одговора зависи — хоћеш ли с овога места отићи жив или ћеш се угушити у овој нечисти... Твоје је да бираш»....

— Мене беше попао мртвачки зној — не од моје боље; она ме беше прошла — већ од стра, што ми га овај човек сваком својом речи задаваше. И заиста — у гласу овог човека беше нешто што је грозно, сатанско. У онај пар бејаш на све заборавио; ни сам не знам како сам дошао на мисао да му речем:

— «Кажи!... чинићу што могу.»

— «Ти си чуо.... све?» упита ме не-
нешто тишим гласом.

— «Шта?» упитах га.

— «Наш разговор — овде у другом
одељењу», додаде он још тишије.

— «Чуо сам.»

— «Па?....»

— «Ја умем да ћутим — ако ви
хоћете.»

— «То није доста!»

— «Ја?»

— Да будеш оно што и ми, или —
казао сам ти....

Ја сав претрнух, али се опет при-
брах, па му одсечно рекох:

— «Не знам за што.... Да си ме хтео
убити — то си већ досле могао....»

— «Несретниче!» викну ми бесно и
тако ме стеже за рамена, да ми се учи-
нило е ће месо откинути.

Ја сам се овде добро одржао. Ви-
део сам да је овај човек окорео зли-
ковац. Бојао се да његова недела не
изађу на видик — да га ја не прока-
жем. За то му рекох:

— «Умири се човече!.. Чуј ме! Ја ти опет велим, да си ме досле могао бацити, удавити, угушити. То ниси учинио. За то ти хвала! Није нужно да будем оно, што сте ви; можда би вам тек онда нашкодио..... Ја ти рекох да ја умем да ћутим. И ћутаћу. Ето — ја нисам овде био, нисам ништа чуо, видео; нисам се ни с вама сусрео.... Је л' вам то доста?....»

— Ја сам ово изговорио с таким збиљом, с тако убедљивим гласом, да се у њ није могло сумњати.

— «Хвала ти Јово!» рече ми; «ево хоћу да ти верујем.... А сад ти чуј мене, и веруј ми!.... Ако ти кад год каква нужда дође и помоћ устреба ил' ма што било друго.... Дођи мени, кажи ми, — ја ћу ти помоћи, ја ћу за те учинити све, што би и за се учинио....»

— У тај се мах зачу неки жагор на улици. Неко рече: «Лаку ноћ!» и стаде отворати нашу капију. Ми се расприштамо куд који. — — —

— Разуме се — ја сам одржао задану реч. И ја о том никад ником ни

речи прозборио не бих, да се ово није са мном догодило; али шта ћу, ваљада је тако суђено. Сад чујте даље. Прошло је неколико месеци од оне несрећне ноћи, а ми се нисмо нигде сусрели. Једнога дана — био је некакав празник, сви се момци беху разишли! Ја бејах остао сам, да орибам казане, што је у њима кувано слатко. Бејах их већ орибао и исплакао, па изнео на сунце, да се осуше, кад он те преда ме. Ја се мало зачудих и помислих «шта ће овај сад?...» Он се насмеши па ми рече

— Море што се ти клониш од мене?... Не бој се.... Јово — ти си добар дечко. Ти си задану реч потпуно одржао. Хвала ти!... Треба ли ти што год — какве помоћи... пара — шта било?... Ја хоћу да ти се одужим — знаш ли!...

— «Ти мени ништа не дугујеш. Мени ништа не треба», одговорих му ја, и хтеднем да одем. Неки унутрашњи глас као да ми је шаптао: бежи од овог човека:...

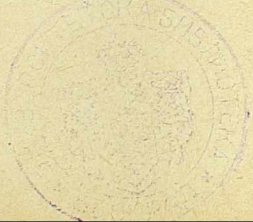
— «Стани лудаче! — што бежиш?... Ја одавна вребам, да те где на само

нађем... Стани — нећу те ваљада појести. Нисам ја баш онако прн, како ме ти замишљаш — нити је онај други свет онако бео, као што се издаје... Ми смо сви еснаfliје.... Ти овде рибаш ћир Ставрине казане, а твој татор Блашко и твој пупиларни судија зобљу благо твога оца — као пусто масло. . Хоћеш да ти помогнем да им се осветиш?..»

— Ја га погледах зачуђено. Од куд он познаје мога татора Блашка и пупиларног судију?! помислим.

— «Видиш, Јово», рече ми с неком врстом горка подсмеха, «овај је свет препун неправде! он се дави у неваљалству.... Ти то још не знаш. Било је времена кад и ја знао нисам. Онда сам био срећнији. Данас сам несрећан; јер ме је свет унесрећио. Ја га мрзим — ја сам му дин-душман.... Теби се чини, да је он онакав, каквог га ти сад гледаш. Не, није. То, што ти видиш, то је лице његово. Чекај још мало, па ћеш му и наличје видети. Оно је страшније но у дивљег звера.... Свет је звер што сама себе једе..... Од оне вечери, знаш,

ти ми ниси с'лазио с ума. Донекле сам пазио на те — на сваки твој корак; а кад сам се уверио, да умеш одиста ћутати, онда сам те почео волети. Ја сам распитивао — ко си, одакле си, чиј си. Сазнао сам све. Твој је отац умр'о. Он ти је оставио силне новце... Море ти си богат, као земља — знаш — ли! — Истина, и то сам чуо, да је клао овај свет тупом кебом. Нека. Он боље и не заслужује. Мени је само жао што сад тебе арају. Јест, твој тотор, твоја маћеха, твој пупиларни судија, лепо су удесими карабице, па уживају — готовину; а ти? — Рибаш ћир Ставрине казане! Ти хиљадаш — не гроша већ дуката — лудаче један, завукао си се у ту чађаву шећерџиницу, па се мучиш и дању и ноћу, и радником и свечаником, течеш паре ал' не себи, већ оној рђи што му нога нози добра не мисли; оној кукавици што од другога отима залогај хлеба, па после, да га бар хоће сам да поједе, хајде, хајде — и да му се опрости; али он то неће, већ гледа у њ, док се не упаучи и тако и

сам црква од глади!... Али шта говорим ја? — Овај је свет пун пунцит самих «фир Ставра!... Зар је мој мајстор бољи? — Не — он је, чини ми се, још гори... Нас има двадесет калфи и шест шегрта. — Знаш ли да је то сиње робље мога мајстора; знаш ли да то нису људи — већ мумије, што рек'о мој покојни учитељ Столе?.. Збиља, јеси ли кадгод мислио — о јадноме стању нашем?.... Знаш ли, зашто смо сви, као да су нас гује пиле? — Да ти ја кажем. Нама не даду да се наспавамо колико је нужно. Ми устајемо јутром у један по поноћи, а лежемо у девет у вече. Ми радимо и дању и ноћу; ми немамо ни свеца ни свечаника — да боме, казао сам ти — ми смо робље незаробљено. Ми смо жељни слаткога сна и леба и смока. Наш је леб црњи од земље, а тврђи од камена; наш је смок гра, што се никад скувати не да, расо, кад се стане отезати и купус, кад у њ' марат пухне ... Празилук, то је наша посланица!... И ти, Јово, хоћеш, да ја.... Збогом.... не могу више да говорим.... Ја хоћу да се светим овоме свету!...

— Он оде.

— Његов је говор у мени начинио читав дар-мар. Ја почех да гледам свет другим очима. Ћир Ставра ми постаде — црн као угарак. По себи се разуме, господине, да смо се нас два, — ја и калфа Васа — од тог дана, један другом зближили. Он је крао редовно. Ништа од мене није крио... Он вам може, господине, украсти испод тице тиће, а да она не осети. Ја му толико нисам замерао. Ја управ нисам ни мислио, да он краде — већ да се свети: али опет никад мени није на ум пало, да и ја ударим у крађу. До душе, ваља истину казати, он ме никад није хтео ни позвати. Али за пакост дође онај проклети циркус. Право да вам кажем, господине, ја сам комендију волео још од детињства. Неки ме је ђаво вукао ни сам не знам за што — сад већ видим — на моју несрећу. Три сам дана смишљао, како да дођем до пара и како да се искамчим од ћир Ставре. Хтео сам побећи — о, да сам Бог д'о! — Камо ми лепа срећа, те данас не би овде био — чини ми се.

— Рано у јутру, у очи онога дана, кад ћу и изаћи од ћир Ставре, отворим дућан, полијем и почистим испред дућана и почнем да износим које-шта пред дућан — сандуче креде, једно галице, друго жуте боје; изнесем и метле, обесим их на врата, — а Трајко момак Стојче дуванције те пред-а-ме. Ми смо заједно дошли из С... у Београд и пазили смо се као два брата. Ту реч по реч, док ће он рећи: «Е, земљаче, синоћ сам ти и ја био у циркусу... О брате, оног чуда још нико ни чуо ни видео није. Да ти сад почнем причати — аја, то се испричати не да. Замисли сад коња бржег од ластавице — лети пусти, згледати се не да, а на њему човек — мислиш јаше, је ли? — није већ по коњу скаче, бацака се и опет неће да падне — прави нечастиви! Пошто овај оде — ето ти две сојтарије — излетеше као из рукава, стаде се један на другог кривељити, док један од њих оном другом подметну ногу, а овај колико је дуг љосну о земљу — ја рек'о сав прште... кад јес, а њему ни врага;

диже се и полети на онога што му је ногу подметнуо; а овај се, Боже једини, цилитну у вис, па се стаде с' једнога краја ограде на други по ваздуху претметати као мотовило, кад га човек из руке баци.

— За овим изведоше једног белца свега у срми и у суву злату, а одонуд полете — мислиш девојка; не, већ права горска вила, у белом и треперавом руву, с отпуштеном косом и венцем на глави од белог цвећа и са штапићем у руци... Ако одиста вила на свету има, онда — оно је. Она долети на сред оног гумна, поклони се на све стране, махну једном два рукама, пољуби сама себе у прсте, па се онда као срна окрете своме белцу, не знадох кад пре до њега стиже, а кад му се пре на рамена баци; рече му нешто.... банда свирну — а белац пџсти полети као ветар... Виловит коњ а вила девојка. Нико, чини ми се и не смотри, кад она скочи, исправи се — озго на коњу, рашири руке, па стаде кликтати као орлић под облаком; а коњ се лепо помами: летео је, чини ти се, земљу не

додира; а она, мислиш, е видиш крилату девојку, где се повила па и она лети озго по врх свога коња, и само што по каткад једном ногом свог бељца по сапима дирне — ваљда за то, да јој не изостане, да га горе у лету не претече!... Е, знаш ли, да су ме лепо мрави подишли од чуда нечувена и невиђена Сад ћу ти још нешто казати, што сам синоћ у циркусу видео, и што, знам, да ми веровати нећеш; а Бог и душа гледао сам оно чудо као ево сад тебе, па и опет сам својим очима веровао нисам. Пошто оно чудо од девојке оде и белца јој одведоше — ето ти једног дежмека, поклони се свима, па стаде на сред оног кола. За њим изађоше оне две сојтарије и донеше некакву мотку, не мал' колико какву бандеру. Онај дежмек узе од њих мотку као какво перце, па јој задену за свој појас доњи крај. За тим излети један момчић, рек'о би го — само што се беше нечим припасао, рек'о би да је од самог злата. И он се поклони, рашири руке, пољуби себе у прсте, па што ти га Бог не даде, — јуриш на

оног дежмека и као мачка успужа се на врх врха оне бандере — па горе на врху стаде чинити триста чуда: о преврће се, о легне на врх мотке, а по каткад — страћ да те ухвати — рекао бих сад се отиште, кад јес, он се великим прстом од ноге закачи за врх мотке, а сав се доле обеси, рашири руке, исправи главу и у нас гледа!.... А онај дежмек — само што чепа па и сам горе гледа и чуди се шта онај горе ради!....

— Трајко би ми још причао — ал' прекиде чим опази, да му газда озго низ чаршију иде. Он шмурну у свој дућан, а ја у мој.... Е, сад, господине, право кажите, како би вам било? — Били ви могли одржати, да не одете да то чудо видите. Тај дан сам ваздан премишљао. Док ми на једаред сину у главу: «А што ја не одем калфа Васи?» — помислим. Тако сам и урадио. Он се грехотом насмеја, кад му казах зашто сам дошао. По нашем договору, ја сутра дан изађем од ћир Ставре. И сад ме ево овде пред вама. Друго већ знате. Казао сам вам.

— Дакле ти велиш да ниси Ћир Ставру похарао? ушта га последни чиновник.

— Нисам, господине, тако ми свега на свету.

— А Стојчу дуванцију? —

— Е, није вајде, господине, од њега сам украо Ћилимче. А то је овако било. Тога дана некако нисам се могао са-стати с калфа Васом. Он беше отишао некуд. Беху два празника — један за другим. Нисам имао зашто ни да ручам. Шта да се ради.» Прођем поред Стојчиног дућана — не би л' видео бар Трајка. Месечина беше као дан. Стојчин дућан не беше још затворен. У дућану се чујаше његов разговор. Ја мало застанем, баџим очи на ћепенак, кад ал' на срећу — не, већ боме на моју несрећу, испод спуштеног ћепенка вире ресе од Ћилимчета. У тај исти час сину ми ђавоља мисао. Ево ти помоћи. Кад Стојче оде и затвори са свим дућан, кад се све притајири, а ти дођи и извуци ово Ћилимче и однеси га Хаџи Недељку — па ето ти трошка — док не дође

калфа Васа». Тако сам и урадио. Сад чините шта знате!....

Тако гласи протокол саслушања Јове Ружића, одбеглог момка ћир Ставре шећерције. Шта је даље било то не улази у нашу приповетку. — — — — —
— — — — —

После три године ми видимо нашег Јову у С.... Он је већ постао пунолетан и отпочео на своју руку да ради — онако исто, као и сви други масароши. За две године он је био готов — остао је чин-чиплак — без паре и динара; али ништа, нек не жали. Он се бар за оне две године провео. Дуго ће се и дуго помињати у С.... како је Јово Ружић учачкао бабину толику тековину. Он је, које у имању, које у готовини, примио 4000 дуката. Блашко се поносио што је свом пасторку оволику тековину сачувао и здраву читаву предао. Он је уверавао сваког живог: како је масу затекао у врло јадном стању и да у маси није ни гроша било готовине, него да се морало зајмити, да се пок. Миле Ружић сахрани и да му се дају подушја,

од чега је он, као главни тотор, доцније положио тачан рачун. Наводио је и то, да је грдно муку имао с дужницима масиним. — «Наравно, све је то», вељаше он, «било тако рећи пропало; а ја — једног «секвестирај», — другог «интабулирај», трећем стави прибељешку или га онако притегни; неком поприпрети, с другим се изравнај, трећем, богме, нешто и попусти ја у интересу ја у главном — само да не би због клинца пропала плоча, — те сам тако дотерао, да толике дугове поплаћам, удову удомим, наследника издржим, па још и за овог да платим неку глобу, а богме и онако нешто испод руке, само да га курталишем, да не оде на робију — кад је оно на њ пала нека сумња, да је умешан у неке похаре у Београду... Душа ваља», вељаше он, «овде највише имам да благодарим пупиларном судији, прво, што је изабрао човека колико толико од струке за тај посао, а друго, што је и он чинио «све и сва», само да се наследник спасе од робије.... Што сам се ја трудио — оно већ знате и морао сам и требало је, тотор сам — а опет

моје се назвало; али што је пушиларни судија чинио, — чинио је из «чистог човекољубља.»

Тако је говорио Блашко — татор Јовин, а свет је то све мирно слушао — и ни једне не би приметио. Једва ако би се нашао по који од оне врсте људи, што, док је пред тобом, он те у небо диже, а чим му се с очију скинеш, онда он тек одреши своју врећу, па стане да пљује као златица муха, — и тај би само приметио: «Јес, јес — господин Блажо, баш су те масе за добро народно — Бог да прости ко их остави!... Да њих није — ето толика би имастина људима пропадала, али опет све би узалуд било — да није добрих и поштених људи, што свој рођени посао остављају и упињу се из петних жила, да што маси привреде, умноже и наследницима све здраво и читаво предаду.... Али, г. Блажо, веруј, данас човек нема коме да чини добро. Ето, ја си ти радио и трудио се, ја нико жив, док си твом пасторку толике паре од белог света покупио и сачувао, па опет — зар мислиш да ће ти рећи хвала?

не, Боже сачувај, већ још можеш дочекати, да те пред светом обрука и нагрди, да ти рече: «Ти си ми пола појео, ја онако упропастио!....»

Међу тим остали свет није хтео много да распитује, да ли је татор Блашко савесно руковао масом пок. Мила Ружића, да ли је уредно и сваке године рачуне полагао, да ли је наследник све примио што је требало да прими?... Свет је у многим приликама чудне ћуди. Он негде нађе и у јајету длаку и за то дигне читаву грају — шта ће у јајету длака?!... А у другој, са свим подобној прилици, тај исти свет, учини се да не види читаво брвно онамо, где би и длака од велике штете била. — Он онамо виче и дере се, а и сам не зна зашто; а овде, где би ваљало да викне, он се ућути, па и то не мо'ш да сазнаш зашто ћути. Али опет, ваља знати, да свет ретко кад греша. Ваља само завирити мало дубље у светско суђење, па ће се наћи, да је оно у своме пресеку здраво и логично.

О грдној тековини пок. Мила Ружића, о његовој маси, о татору Блашку,

о наследнику Јови, па и самом пупиларном судији суда окр. С.... сав се суд ондашњег света сводио у ово неколико речи: Тако је то — ђавоље брашно мора да оде на мекиње.... Што је отац од другог отео, син неће моћи да врати.... Луд Блашко — ни оно није имао за ког сачувати!... Да је ђаволима поручено, да изберу Ружићевој маси татора — ни они не би могли бољи избор учинити?.... Тако што само Блашку у део пада..... Какав рачун?! Блашко је у стању да докаже, да је још на штети!... Мучно је кусоњи док га под пласт не пусте; а кад он једном забије своје рогове у сено, онда — нека гледа газда, шта ће њему остати!... Она уста, што би могла да подвикну: «Рачун дер амо! — заливена су, нема су!... Правда је с кривдом пировала, за то ћути.... Нека види свет, шта бива с неправедном тековином!»

И свет је имао право.

После само две године, седео је наследник Јово у својој собици. Он се беше удубио у чудне неке мисли. Мислио је о својој прошлости, о свом лепом сну —

што тако брзо прође. Јес — Јово је за две године сањао да је најбогатији човек у С... да му је неисцрпива очина тековина, да нико нема толико искрених и добрих пријатеља — као он. Та они су се пред њим, при чаши вина, за столом пуним најлепше ђаконије — клели у оно, што им је најмилије, — да би за њ, кад би до нужде, не дај Боже, дошло, — и живот свој заложили. Јово је то својим ушима слушао. Он им је веровао. — Он је пливао у мору уживања, каквог само може дати овај свет — кад смо пуни пара а издашне руке!... И две године прођоше... Јова се једног лепог дана нађе и без имања и без пара, и без уживања и без залогоја хлеба — и без и једног јединог свог пријатеља.

Зар то није био сан? —

Јови као да свану. Он се пробуди. Он се тек сада сети, што му је пре две три године рекао калфа Васа: «Овај је свет звер — што сама себе једе!.....» Он се грохотом насмеја.... Он повика: «И јест — овај је свет зверињак — где јача зверка слабију гони, хвата, та-

мани — сатире, ждере! И ја сам досле био јагње — без чувара, без чобанина.... Заклињем се Богом живим, да ћу одсле и ја да будем — шта? — Најпре и најпре мала керица, што се око сваког умиљава, уза сваког скаче и репом маше — док се додворим, док се под кожу не подвучем; бићу подмукла мачка, што уме до заноса да преде и да се увија; ал' опет што чува скривене нокте — да њима прву жртву шчепа, да очи изгребе; бићу, где треба, и лукава лија, што ватром својих очију кокоши са седала скида, — па ћу тек онда постати крвожедни вук, што упада у читаво стадо оваца, те их редом, једну по једну, коље, раздире, те се утробом њиховом храни а крвљу поји.... «Ја мрзим овај свет — он се дави у неваљалству... Ја сам његов дин-душман!» — Рекао је сирома калфа Васа.... Сад га разумем!... Мало доцкан; али га бар разумем!..... Јест — оно пре, што сам у свету гледао, беше наличје његово. Сад сам му видео његово право лице.. Па добро, калфа Васо — ево и мене!....

Што ми даде Бог ове ноге, руке, очи, нос — главу — памет... Што ми даде зубе?... Јест — и ја имам и ноге и руке и уши и нос, и уста и језик и зубе — ја имам и главу и у глави мозак што мисли; а у грудима срце што осећа, што воли али и — што мрзи... Све је то свет отровао — ранио... И ја хоћу да се осветим!... Калфа Васо ево ме!....

Он скочи. Оде чивилуку. Тамо беше обешена лепа мала пушчица — двоцевка. Скиде је, огледа је, завирива је, погледа јој у цеви, а завири у табане. Напуни је. Метну јој капсуле, и повика:

«С тобом ћу прво да отпочнем, мој драги Блажо, мој турске, мој очуве, мој — лупежу!...»

*

После неколико тренутака догађало се у кући не, већ баш у соби Блашковој — ово што иде:

— Шта хоћеш ти, синко, од мене?.. Зар баш хоћеш са свећом да нађеш врага? с таквим разговором да ми ниси више прешао кућни праг! Зар сам

ти ја крив, што си за не пуне две године профуќкао толико силно имање? Сирома покојни Миле — да сад нешто устане из гроба, па да види, за кога је текао и дању и ноћу!.... Он би од тешка јада на ново пресвискао. — Зар ми тим благодариш, што сам се с целим светом завадио, док сам толику силну вересију од људи понаплаћивао; зар ми је то благодарност, што сам 15 дана облетао око туђих прагова, само да те спасем, да не одеш на робију? — Та право су ми људи казивали — «хајде, хајде Блашко, мрази се ти са светом, губи твоје скупоцено време око туђих послова; доћи ће време, кад ћеш се кајати и кад ћеш увидети — да ниси имао коме!....» Још могу дочекати да ме пред светом обрукаш!....

Док је ово Блашко говорио, Јово га је посматрао од пете до главе и само је презриво тресао главом. Он се за један корак примаче свом тотору, па му онда са свим хладно рече:

— Не жести се стари; шта знаш ти, за што сам ја дошао?! Не бој се,

нисам ја сада докон, да претресам с тобом наше старе рачуне. Ми смо оба грешници. Између нас има неке разлике: Ја сам од млађих, жутокљуних грешника; а ти си стари, окорели грешник; ја упропашћујем себе, а ти другог; ја се могу и поправити, а ти никад!....»

— Из куће ми се вуци, битанго једна! повика Блашко адвокат — да је сва кућа одјекнула, и полети на Јову као бесомучан.

— Ни стопе даље! загрми опет Јово, и поднесе свом очуху запет пиштољ под саму гушу.

Блашко пребледи као крпа. Две су ствари што је од њих Блашко имао «решекта», како он вељаше: — од запете пушке и од помисли — да сваки час умрети може. Па како се ово обоје у један мах појави, он лепо посрну и паде на столицу — тако се био престравио. Јово се подругљиво осмехну и помисли: «Сад си мој лукави лишче!...»

— Зар баш тако, синко?! прошапта пренеражен Блашко.

— Тако, бабо¹!... Зар ти мислиш да ја нисам знао, да ћу овде имати посла с лупежом, што реко јадни калфа Васа?.. Зар ти мислиш, је ли, да сам ја тиква без мозга; да сам само способан да банчим по кафанама, вашарима и баловима?.... Тако, умири се! — па да се лепо разговарамо; што мора бити, мора. Немој, не шали се, да те што помете ја обмане!.... Ни у ког ти се није вајде уздати!.... Да се боље разумемо. Ето ја знам, да сте вас неколико оглодали масу мога покојног оца. Што је ваљало, то сте ви узели.... Оно што је мени остало — то су, је ли, бабо, право кажи, — оглодане кости?... Ви сте придигли три четвртине — мени је остала четврта.... Јел' те — «И ово му је много, он ће и онако све проћердати», мислили сте?... Сирота моја маћеха!... Штета што онако на пречац премину!... Причај ми бабо — шта јој би Бога ти?...

Блашко се поче мешкољити... Најпре је био блед, а после зелено блед.

¹ Од кад се Блашко ожени маћехом Јовановом, од онда га је Јово звао: бабом.

Јово се опет пакосно осмехну. Видео је, да је свог очуха погодио онамо, где је најслабији. Он поче још хладније.

— Ето видиш, бабо, да ја нисам са свим ударен чарапом. Умем и ја, човече, да мислим. Ето, ја знам и то, да су ти сва господа на руци. Има их међу њима што би много за те учинили, више но што допушта обично пријатељство. Видиш, бабо, ја сам похарчио све, што сте ми од очинства оставили; али не баш све банчећи и расипајући. Мени је отишла позамашна сумица на оне чанколIZE, што нису ни од вашег стола одмицали. Они су некада за паре служили вас, а доцније су за паре казали мени многе ваше тајне трагове... Сирота моја маћеха — она је на пречац умрла!.... Причај ми бабо, — шта јој би, Бога ти?...

Блашко позелени као трава; он хтеде да ђипи, да јурне на свога пасторка; али одмах клону и седе — чим се и Јово диже и напери свој двоцевни самокрешчић....

— Ни стопе даље, ако желиш, да ти овај самокрес не размрска главу!

повика Јово, а очи му се чисто разрогачише... Ти мени рече, да си муку имао, док си ме спасао од робије; а ја опет теби велим, да би ми врло мало труда требало, па да омастиш точак — што рек'о мој јадни калфа Васо...»

У гласу Блашковог пасторка беше толико збиље, толико решивости и смелости, толико самопоуздања и одважности, да је сиромах Блашко жив претрнуо. Он више није смео ни да погледа у очи свога пасторка, што су севале неком дивљом ватром. Он само рече:

— Па казуј.... шта 'ћеш?....

— Тако те хоћу!... Сад се можемо опет лепо разговарати. То је за те и твоју кожу боље. Мени је све једно. Ја шта хоћу — добити морам — било на лепо, било на ружно. И ја волим да се на лепо сврши — не за то, што се кога бојим, већ за то, што ми тако у плану стоји. «Ваља да почнем своју нову каријеру — удварањем, претварањем, улагивањем, па чак, ако устреба, и пузењем,» рече Јово и полако спусти свој

самокрес, а опет не скидајући очију са свога очуха.

— Говори само шта хоћеш од мене? прошапта Блашко преломљеним гласом... Ваљада хоћеш да?....

— Не бој се, започе Јово нешто тишим тоном... — Ја нећу пара — не бој се!... С њима за сад не могу да свршим свој посао. Изгубио сам вољу на лумповање. Не могу сам, пријатеља немам више. Нисам их нигда ни имао. Они, што ми се клеше, да су ми пријатељи, да би за ме живот заложили — беху просте кукавице, чанколизи — поло-жаре....

Блашко зачуђено погледа у свог пасторка. Њега је овај обрт Јовиног разговора изненадио. Он чисто дахну душом. «Шта је ово сад?» — мислио је. «Говори ли ово мој пасторак Јово — коме је досле све и сва било, да данас смишља како ће сутрашњи дан проћердати — какву ће нову будалаштину отпочети; Јово — за ког се зна, да од неколико недеља ни гроша нема.... да тај Јово каже: Ја нећу пара?!...»

— Јест, ја сад баш нећу пара. Ја хоћу од тебе нешто, што ће те јевтиније стати.... Ама само добро пази!... Овде нема шале. Ти не смеш лећи, не смеш заспати, ти не смеш сести — док моју испоруку не свршиш!... Ја сам ти већ напоменуо, да ја знам, да ти добро стојиш с нашом господом. Мени сад треба такав један човек. Што ћу другог да тражим? Ти си ми најбољи и најсигурнији....»

Блашку се скиде читава стена с груди. Њему чисто лакну. Још му беше загонетно: шта је то намислио његов насторак, и зашто му господа требају?!..

«Да није учинио какву кривицу?»
— питао се сам у себи.

— Ја сам дошао теби, настави Јово, да ми од сад за петнаест дана израдиш преко твојих пријатеља да добијем државну службу — у ђумруку, у суду, полицији ил' у ма којој другој струци... Ето, то је поље, што сам га сâм изабрао, да на њему створим сâм себи нову каријеру... Овога се часа лати посла!.. Нећу да те учим — како ћеш и где да

почнеш. Ја хоћу државну службу и то је — све. Стани — још једно хоћу од тебе. — Хоћу да ћутиш као заливен; а моје је, да се побринем: хоћеш ли штети на длаку извршити оно, што сад од тебе тражим... Пристајеш ли? упита га Јово и преко уста му се развуче подруглив осмех.

— Пристајем, одговори Блашко и дубоко уздахну.... Па што ми то ниси одмах казао, за Бога синко!... Ко се још томе не би од срца радовао?!... Ти желиш једном за свагда да раскинеш са својом прошлошћу, хоћеш да окренеш леђа нераду и вечитом банчењу, што убијају и тело и душу и здравље и новац; хоћеш да уђеш међу људе — хоћеш да се посветиш отаџбини својој — ко се томе још не би радовао — убио га Бог. Само се чудим, какву си нужду имао да потежеш пушку на свог старог татора, на свог очуха, на свог управ оца и «доброжелатеља»?...

Јово се на све ово пакосно смешио. За тим устаде, погледа још једном у свог очуха, па му рече: «Пазите до-

бро! У мене од данас више нема шале. Од сад за петнаест дана, ја хоћу да сам у државној служби — упамти добро; од сад за петнаест дана!..... Сад збогом, — до скорог виђења!...

Још тог истог дана Блашко је имао важне послове с неким својим пријатељима. Сутра дан давао је вечеру у свом винограду. Вечера је, како кажу, била господска, а гости одабрани. Вечеру је готовила позната ашчика Јока; а где она готови ручак ја вечеру — то се већ прича. А већ што зна да зготови чорбу од манића, паприкаш од кечига, и да умеси питу с месом — то нигде нема. Блашко је опет тог дана од некуд добио десетак комада манића и три кечиге — пуне пунците мрести; и кад их је момак донео и предао ашчки Јоки, — она се чисто обрадовала. Блашко се постарао и за печење. Нарочито ваља споменути црно као зифт јагње — а што је дебело — к'о кад је две мајке сисало. У овакој прилици Блашко јагњад друкчије не пече до — на лози. Вино већ није нужно ни помињати — та ко

још не зна Блашково вино : оно ће пла-
нути на ватри као препеченица ; а може
га човек усупи у мараму — да се ни
кап не проспе.

О овој се вечери у С..... говорило
неколико дана. Одмах сутра дан раз-
несе се глас од уста до уста, да је Бла-
шко испросио, и да хоће да се жени.
Женама је, до душе, било покриво, што
нису могле да докуче — коју узима.

— Нек крију они колико им драго
— то се најпосле мора чути, вељаше
нека Жика Батићка.

— Вала, коју је да је — баш ће је
усрећити ! — Кад он отера у гроб Јулу
Стамболику, ону шиндивилу, — онда
свака друга наша друга, нека с даром
и покров спреми !... Вељаше Нера Пе-
тричкова.

— А шта му је нашало да се жени,
болест га жива изела !... Зар не види
да носи душу у носу ?! додаће Пела
Пинтерова.

— Ама истина друге, приметиће
Жика Батићка, тај се човек с дана у

дан суши — као да га гује пију. Од кад му оно на пречац умре Јула, онда се тако променио, да га човек сад познати не може Збиља — ко то први каза, да је испросио! —

— Душа ваља, то јутрос рече Перса Ребрина, одговори Нера Петричкова.

— А она је чула од снаше Дује Коларове, прихвати Пела Пинтерова.

— Ха, ха, ха! — а то је онда шућ мућ, грохотом се насмеја Жика Ђатићка; ја би се сад опкларила у што хоћете, да је то Дујина измишљотина.... Она би лепо цркла, да ма што не испреде и по комшилуку не разнесе....

Тако су жене у С... претресале значај Блашкове вечере у винограду.

Међу тим људи су ову ствар гледали са свога гледишта:

— Ко ме ли је оно Блашко синоћ давао даћу? уштаће мајстор Тима свога побру Тешу....

— Вала, побратиме, не знам, је ли чије подушје или није; али знам, да

курјаци не праве «зијафета», док нечије овце не покољу, одговори Теша своме побри.

— Пи... ко зна? — може то лако бити и обратно... Ја не бих желео да сам у његовој кожи — ако је и пола истина од онога, што се о њему почело гуцкати, приметиће неко други.

— Дај Боже, да о' тог' што буде!... али, Бога ми, како ја знам — мучно. Док год они из једног чанка једу и из једне чаше пију — ни ђаво им ништа не може, додаде трећи.

— Вала, људи, да ми је да дочекам да и њима тиква пукне, волео бих но да ми се син роди... Е онда што би било «сеира»... и сам би се роми даба морао за трбух ухватити, вељаше мајстор Тима.

— Знају они то и сами, мој побро; за то се, видиш, једнако и лижу као говеда на пролетној премагревици, одговори побро Тешо. — — — — —

Ето што су ти злобни језици!... човек се не може с миром ни са својим

пријатељима провеселити, а да те зли људи не оговоре, и не изнесу какву неприличну ствар!... Та за Бога, на вечери су били први људи из С.... Тамо није било ни помена ни о каквој прошевини, ни о женидби, а најмање о чему другом, што људска пакост измишља. Шта више и кад су се почеле здравице ређати — ни из њих се није могло извести Бог зна шта. Господин начелник је најпре напио у здравље Господарево — како је већ ред био; г. Ж... прота у здравље његовог — високопреосвештенства г. Митрополита и свег осталог «духовенства;» г. председник је напио у здравље домаћиново; а домаћин у здравље својих гостију и све остале српске госпoде; кмет је напио у здравље г. председниково; а г. капетан у здравље начелниково; устабаша еснафа трговачко-терзијско-абацијског у здравље пупиларног судије.... Најзад устао је и пупиларни судија, па рекао: «Ја ћу да напијем за сретна пута нашег домаћина... Да да премилостиви Бог, да нам у здрављу оде, да сретно сврши оно за

што полази и да се здраво и весело опет у нашу средину поврати!...

«Амин!...» повикаше сви у глас.

Овом се приликом веома похвалила доброта Блашкова у опште, а нарочито наспрам свога пасторка Јове. Јову су до душе мало кривили; али се опет нашло, да није без дара; г. Ж... прото-напомену, како је већ време да и он себи дође; г. начелник је рекао, како ће се и он радовати, ако се већ једном остави будалаштина; г. капетан примети, да тек од таквих људи може да буде нешто; г. председник изјави, да још није доцкан; г. пупиларни судија увераваше, да је свему друштво криво; кмет отворено рече, да о том дечку никад није ни имао рђаво мњење; уста-баша трговачко - терзијско - абацијског еснафа мишљаше, да би се за њ ваљало одмах заузети; г-ђа начелниковица прихвати, да све може да буде, кад људи настану; г-ђа председниковица додаде, да и она тако мисли; г-ђа капетаница, обећа бошчалук, ко јој први каже, да

су га примили; а Блашко је једини седео и слушао....

*

После десет дана у целој вароши С.... само се о томе говорило, како је Јово Ружић постављен за латова на карантину рачанском.

VIII

Пред министарским вратима

„Господска посла —
Дубока посла!...”

Сирома ти је човек — он се, хоће неће, као шило протура кроз разне друштвене слојеве, бије се као хама с берићетом с разним неприликама, незгодама на томе дугом путу што се живот зове, а све у тежњи не би ли он у друштву нашао згодно место — не би л' нашао оно што људи обичне памети срећом зову. И заиста ништа тако не иде на цик-цак као путања живота човека. Како је вијугаста она путања

што је одвела нашег Јову Ружића из Ћир Ставрине шећерданице, до латова на Карантину рачанском; а каква ли је опет она што га је довела до указног звања у струци полицијској и отлен до капетана и до члана прве класе у управи вароши Београда !?... Слабо је око обичног читаоца — оно није навикнуто на ону густу тмину у подземним ходницима, куда се те путање провлаче, загушљив је ваздух што је наслаган у тајанственим подземним просторијама — куда вијугају путање «разних каријера.» — Јест — путеви су ти тамни и пуни мистериозних призора, по њима ходају, једна се о другу чешу друштвене амфибије што се зову «Ружићи», «Булићи», «Чолићи», «Магићи» — и сва остала њихова «хордија» — што представљају јунаке ове приче !... Нека читалац пође за њима — имаће шта да сеири ! — — — — —

Јово Ружић био је редовни гост у «Касини.» Он је имао и своје рођено место. Увек би сео за онај сто што је

у углу кафане с десна кад се на врата уђе. Онога јутра кад је оно у новој униформи и по оном хладном ветру онако рано у «Касину» дошао. — он не хте да седне на своје обично место, већ оде у врх трпезарије и седе сâм самцит за једно мало четвртасто асталче. Келнер га је одмах смотрио, па повика :

— Кафу за г. Ружића! а то је значило да буде погорка. Келнер опреми чашу хладне воде, груменче шећера, чашу комовице, па то све поређа поред кафе на мали послужавнички од «алпака», и однесе г. Ружићу у трпезарију.

— Мој паша, г. Магић, још није од јутрос долазио? упитаће г Ружић келнера, кад је овај спустио послужавник на сто.

— Ја мислим — само што није дошао, господине, одговори келнер.

— Казаћеш му кад дође — да сам овде!...

— Бићете служени. — Него за вас су питали неки људи још јутрос рано — на сву прилику из внутрености су.

— Колико их је било?

— Тројица.

— Ниси их питао — одакле су?

— Оппростите, господине — то сам требао да учиним....

— Како изгледају?....

— Онај постарији омален је и дежмекаст, у турским хаљинама — мора да је сеоски трговац. Он баш и упита за вас.

— Како изгледа у лицу?

— Рекао би да је роав од краста; коса му је готово црвена, очију зелених — а играју му као на зејтину. На носу има две модро-црвене брадавице. Шмрче бурмут....

— Гле — откуд он у Београду..... врло добро — као да сам поручио, рече Ружић у себи, и преко лица му се просу нека врста унутрашње радости, а за тим се окрете келнеру:

— Одакле си ти?....

— Из прека....

— Тако — из прека.... врло добро. Кад си прешао у Србију?

— Ово је трећа година.

У том неко викну:

— Да платим! и келнер оде — сигурно је јутром замењивао «цалкелнера.»

«Овакви треба да су «наши људи»... Видиш молим те — описа ми Бату, ни молер не би боље; а «они» — само су вредни кад дође месец... онда су сви ту — сви умеју да причају, како су Бог зна какве «услуге учинили», а кад до каквог посла дође — они су сви — свежи одреши. Још да није мог паше — ја не знам шта би се радило.. Он један вреди више но они — сви.» Тако је мислио Јово Ружић, све једнако чудећи се келнеру, како је упамтио најмање ситнице на Сими Бати, па и оне две модроцрвене брадавице на носу — па чак је смотрио и да бурмут шмрче.

У том се помоли Магић.

— Ха, добро баш — ја те већ чекам! Седи пашо — узми столицу... Хоћеш кафу?... рече г. Ружић.

— Вала, пашо, ни сâм не знам шта би се ово?... Ове ми кафе већ и на нос изиђоше. Од јутрос сам их попио — ни сам не знам колико. Кад човек дође у

кафану, не може онако без ништа; ови ти келнери не даду ни сести — одмах су пред тобом, па те питају:

«Молим — заповедате ли кафу, пиво, вино «....» Е, кад ми то рекну, ударио би их да им свици полете, одговори Магић и узе столицу да седне; па онда додаде:

— Обиграо сам ти, пашо, готово сав Београд. Чудан је ово свет. С неким се мо'ш састати дању, а с неким у вече; по неке мо'ш наћи ако их на извесним местима потражиш у пђ ноћи; а неке само ако пораниш пре зоре; а, већ знаш, ово пред изборе.... ваља све чути и својим очима видети. Друкчије не иде. Сад се баш увратих кући, па ми каза Круна, да је мало пре Радоје свратио и рекао, да си поручио, да ћеш ме овде чекати.Како, како, пашо — да нема што ново? упитаће Магић и преко уста му се развуче сатански осмејак.

Ружић га погледа — па се и он осмехну. Ова су два човека један другог добро познавали.

— Јест. пашо, рекао сам да овде дођеш — да се мало поразговоримо... Управитељ је нешто слаб. Ја га заступам Сад ћу на «рапорт»....

Магић се опет осмехну; али овај његов осмех на све је друго могао да личи, а само не на осмех у инсана. Осмех је овај завирио до на дно душе Ружићеве.

— Ја велим ово је добра прилика. Ти тако не можеш дуже остати. Твој је положај од данас до сутра. Најпре ћу говорити г. Чолићу. Он нам је обвезан; за тим ћу коју рећи и г. министру. Ти си нам чинио велике услуге — шта само оно вреди у погледу г. Марићеве ствари. Истина, ја знам, да и ту треба да смо на опрезу. Ова је земља — сумпоровита, ти знаш; а после, нек говори ко шта хоће — Марић је државник, ком ваља тражити равна. Мора се рачун водити и од оног што може, а може бити и што мора сутра да буде. У овом свету друкчије и не иде.... Нико не зна шта носи дан а шта ноћ. Од ових ваља очупати што се може, а после, кад љосну о ледину — као што

су падали и много већи и много силнији од њих — треба нам да смо спремни и на нове случајеве... Сад дед' брже — шта има ново у вароши?....

— Шта има ново — питаш? — Нема ништа.... У свету никад и ништа и није било ново. Од кад је света и века — све иде по старом. Свет хоће да се лаже — па квит!... Док сам био трговац имао сам своју муштерију. Она ме је сама нагонила да је лажем. Ја сам јој радо ту љубав чинио. За то је плаћала. Она је хтела да носи праву париску робу, а није јој се свидело да плати ни ону што се у Бечу израђује. Шта да се ради? — Боже мој, зар је и ту требало много памети?... Бечку робу у завијутку француском, париском — па после иде к'о алва. Муштерија задовољна — казати се не може. Ваљало је само посматрати како се накочопери, кад где год у друштву чује, да неко носи материју што је у Бечу узета....

«Ми смо ово добили «директ» из Париза!...» рекла би, начинивши уста као најмањи параграфчић. Па и садања

моја муштерија није ни за длаку боља. И ова тражи своју робу. Па лепо. Ја јој је набављам. Она хоће увек по нешто ново — и онда кад нигде ништа ново нема. У први мах ја јој казивах истину; кад јес — она се нешто мргоди. Пребацивало ми се да нисам вредан усталац.... Други је неко био вреднији — доносио је новости и онда, кад их нигде било није... «Ха, то ли ви хоћете?!» помислио сам. И ја сам им отпочео доносити такве новости, да им се од њих почела и коса јежити... Па и шта сам знао радити друго? — До терала орла зла година... Орати не знам; а копати још мање — Положај ми је истина мучан; али гладан трбу, празна кеса — опет су несноснији!.... Ти ме питаш шта има ново у Београду?... И казаћу ти. Ти си друго, а друго су они други. Има ново, ја... Има више но што се ви и надати смете.... Господин Марић има гостију. Познати Бојо Бељуш синоћ је сувим дошао и код њега је одсео. У Мачви је буна Сви знаци говоре да долазак Бељушев има свезе с покретом што је плануо у Црној Бари!...

Јово Ружић чисто поскочи од своје столице кад чу реч — буна. Он није умео ни уста да отвори. Само је укочено гледао у свог пашу. На једаред му паде на ум, да га је јутрос рано тражио Симо Ћато и још два човека. Њему се створи у глави читав замрсак разних претпоставака.... «Каква буна може да буде у Мачви?» питао је сам себе. Али опет — Ћато је дојурио по овом хладном времену чак у Београд — а, ту мора да има нешто; а ко зна — ђаво не оре и не копа!.... Откуд опет сад баш да дође и Бојо Бељуш?!.... Он је одсео код г. Марића.... код Марића!... Истина има добар изговор — ту му је дете.... Буна у Мачви?!... Не, то не може да буде!...

— А од кога си чуо да је у Мачви букнула буна? окрете се Јово своме паши. —

Магић се на ово питање грохотом насмеја.

Ружић га погледа зачуђено.

— Немој се човече церекати. То није шала. Казуј шта је у ствари?!....

Добро те те сачеках; а већ је требало да сам до сад на «рапорту»... нарочито — ово је мој први рапорт.... А — шта велиш?... буна у Мачви!.. А шта раде они слепци! Камо им телеграм; на што су им шифре?!.... Од куд да се не састанем с Ђатом?! Он то већ најбоље зна.

— То ништа не чини. Ако се ти с њим састао ниси — јесам ја. То је све једно...

— А од куд ти познајеш Ђату?.... Кад се ти брже с њим саста, упозна?! Ти си међер, сушти ђаво. Дакле, он ти је и казао о буни? Онда ту већ мора нешто да буде. Де казуј човече — шта је у ствари?!...

— Мени је сад тек јасан онај говор г. Булићев што беше прошлог пролећа на Калимегдану кад смо оно вечерали код «краља»... Није вајде, Булић је човек што злата вреди. Он лепо онда каза — до душе и ми смо учинили своје. Казали смо све коме је требало... Али шта ће се, кад су ова велика господа увек неки особењаци. Они су по некад вољни да од најмање ствари начине

читаво страшило; а по некад им прасне ћеиџ, па покривају и приташкавају и оно што је пуно запаљиве материје Радознао сам, шта ће сад да раде. А, ево, у чему је ствар Теби је познато, да је Мачву омашила и ова година. Кажу да је већ дотерала да меље церову кору. Влада је ваљада већ чинила што је могла и колико су јој дозвољавале финансијске околности; али, разуме се, влада је сигурно дала толико, да људи не помру од глади; а њени би противници, — не њени, већ «постојећег стања» — хтели, да влада пошље самих земичака, да постави трпезе пуне разне ђаконије па да викне онако без рачуна, оди свете и части се!..... Ови би људи хтели да окриве садању владу чак и за то, што је Бог дао нешто рђавију годину; за то су зашли по свој Мачви, а под видом као да је они помогну, дајући јој на облигације кукуруз на зајам, и везујући на потпис читаво село за једног човека а једног човека за читаво село, па тако узгред мутили и подбадали свет да не слушају наредбе власти, и да се

просто противе свакој заповести што од садање владе долази. На челу ових људи стоји ти Бојо Бељуш; а ко овоме иза леђа стоји, као да се од прилике и то зна. И Бога ми, они су успели. Тако први је покрет букнуо ономад на Младенце у Црној Бари. Капетан је, кажу, издао неке «наредбе», а кмет је опет зовнуо село на састанак да то и селу саопшти. Кад, мој брате, село ти букни, па викни, доле с влашћу, кмета нам дајте да се с њим најпре разрачунамо, па ћемо после и с оним другим у Богатићу, и с оним у Шапцу, па, ако им је воља, и с оним што су у Београду те цаба глођу овај народ а о њему се ништа не брину... И ово је само најпре један викнуо, а за њим гракну све као из једног грла. Кмет се нађе у чуду.... Он једва жив умакне; а она светина јурне на апсану те попушта највеће зликовце а међ њима и једног што је те ноћи запалио човеку кућу над главом, и то, да се нису десили људи на вечери код истог домаћина што је тога дана крстио сина, сви би укућани из-

горели к'о миши. Још се зна и за ово, да су у очи тога дана виђани неки «подозриви људи», где су свраћали код попа, а овај је опет тога вечера звао на састанак неке сељаке и то баш оне што су сутра дан први отворили чарку. Занимљиво је још и то, што тог јутра попа није нигде излазио па ни на сам састанак — то мора да је неки стари лисац што не удара први на гвожђа... Сад знаш све; а најпоследње то ће потврдити од речи до речи и сам Ђато, и црнобарски дућанџија па и онај трећи сељак што их је довезао.... Говори се, кажу, да се «онај» од неког времена бави у Бељини, а туд тек до сине до Дрине....

Ружић се беше удубио у неке мисли. Изгледало је, као да није ни чуо последње речи Магићеве.

— Где би се то сад могао наћи Ђато? упитаће он као у себи.

— Он је сад на сву прилику код твоје куће, одговори Магић. Он ме је синоћ питао где би те могао наћи. Ја

му рекох, да обично долазиш рано овде на кафу — а казао сам му и где седиш.

— А где је одсео?

— Код Тетова.

Јово Ружић опет ућута. За тим се брзо окрете свом паши.

— А како си сазнао за Боју Бељуша?

Магић се осмехну. За тим рече:

— То није била тако тешка ствар; али ипак, ако у свој овој ствари има нечега што је озбиљно, онда је томе тежиште у личности овог загонетног добротвора народног. За њега се ово сазнало:

Чим се оно догодило у Црној Бари, њега су о свему морали његови људи да извести. Он је, кажу, одмах сутрадан одјурио у Бељину и то — ноћу је отишао, а ноћу дошао. За тим је сео у кола и све у галопу дојурио у Шабац. Ту се одморио само два сахата, па се кренуо вамо. Хе, али судбина је хтела да се истог сахата из Шапца крене и и Бато. Они су се целим путем утрики-

ваши, и синоћ су оба стигли — готово у једно исто време. Ја сам још од синоћ бацио моје удице на све стране — ваљало ми га је наћи по што по то.... Није вајде — мени овај човек не си-лази с ума од оног вечера кад је о њему причао наш пријатељ Булић. И јутрос сам био на чисто. Он је одсео код г. Марића.... Сад је питање: за што је Бељуш одмах сутра дан после оних немира одјуррио у Бељину; за што је баш ноћу ишао; од куд баш Бојо Бељуш из Л.... да даје Мачванима храну на исхрану; од куд такве тесне везе с човеком, чије је име записано у црној књизи под првом нумером?!.. То су питања, на која ваља да одговори најско-рија будућност....»

Јово Ружић устаде, узе свог пашу за руку, па му шану:

— Ти, пашо, вредиш сувога злата. Таки треба да су сви органи државни. Оно што ти се плаћа — није ништа. Жали Боже оне грдне суме што их раз-влаче којекакве битанге. Сви они не

вреде ни твога малог прста — каквог малог прста, ни твојих ноката, каквих ноката; они не вреде ни оно црно испод нокта твога најмањег прста... А сад чуј!... Ти с места иди мојој кући, па ако тамо буде Ђато, изазови га на страну и кажи му да ме у подне чека код куће; а довече је мој гост... Дођи и ти са свајом. — — — А сад — збогом, пашо, — до скорог виђења! Ја одох на рапорт. Ти пази на оно на што си и до сад пазио; а ја ћу радити онако као што сам и до сад радио... У овоме свету — друкчије не иде. Ко хоће свет да жали, тај треба најпре и најпре да оплаче сам себе.. Ја прво нећу, а ово друго нисам рад... Има један човек из моје давнашње прошлости — што уза ме иде као мој талисман. Јест, његов ми је прст показао наличије овога света. Од то доба прошло је много година — од њега данас — мож'да — ни костију нема. Ал' опет он мени живи. Он је мој први и последњи учитељ. Његов је кантар најбоље измерио овај свет... Тога човека не би волео да видим; али ми

је душа да га се сећам... Збогом пашо!...
 Данашњи је дан срећно освануо. — Ти
 мораш добити «сталан» положај; а ја?
 — Видећемо.

*

Овога баш јутра беше дошао у канцеларију Чолић први секретар у министарству унутрашњих послова — много раније но обично. Он уђе у свој «биро». и прво што учини, то је, што такну у дугме. Жица одјекну, и већ у оном грдном предсобљу искочи број 4. и послужитељ оде да прими неку заповест.

Момак се помоли на врата.

— Оди ближе! рече г. Чолић. Данаас г. министар не ће опет примати људе — сем неких. С тога ћеш сваког питати за име и презиме и одакле је и сва та имена попиши и мени списак предај, па ћу ти ја после издати «заповест» шта ће се коме казати. Сад иди и кажи да ми се донесе кафа!...

— Разумем господине, одговори момак по војнички. Морао је бити у касарни — макар један дан.

Сад г. Чолић узе да разгледа пошту. Пред њим на столу, зеленом чохом застртом, стајаше грдна гомила писама — још не отворених, што их је мало пре поштански послужитељ донео. —

Чолић је, сем свога доста угледног положаја и иначе уживао особито благоволење и неограничено поверење у свога министра г. М... По једној нарочитој наредби министровој, нико у министарству није смео да отвара званична писма сем г. Чолић. Једине президијале што беше задржао г. министар за се, па и њих је г. Чолић од поште примао и сам их лично предавао своме министру. Ова интимност између г. Чолића првог секретара министарства унутрашњих послова и г. министра М... била је врло природна. Они су, некако по женској крви, били неки далеки рођаци; а, после, било је и других ствари што је ова два човека јако зближавало. Тако г. М... истакли су за министра извесни догађаји; а г. Чолића истакао је његов лични пријатељ г. М... Чолић се међу тим и срцем и душом придружио њудма

што им је у оно доба судба земље поверена. Он је погледе тих људи сматрао као своју политичку догму. Све што би се сукобљавало са назорима људи што су тада на влади били, г. Чолић је оглашавао као нешто што је противно и «земљи и њеним интересима, и њеној будућности и — самом «постојећем стању». И за то би употребно сав свој уплив и сва средства што су му се само могла ставити на расположење, да ту противност «своје политичке догме» у самој клици сатре. У раду ове природе био је неуморан и — немилостив. Он је имао обичај да рекне:

«Кад је појединцима дозвољено, да у нужној одбрани употребе све што им у власти стоји, те да се одбране — онда с колико више права може и сме то исто да чини и једна влада, која ради о добру и срећи свога народа, па у том и таквом раду наиђе на озбиљне сметње — спремљене и удешене — од кога? — од противника њених. Све што се коси о правац, што га је влада себи поставила, она мора одсудно одбијати оним

и таквим средствима и мерама, које се нађу да су cadre противности њене политике, њених погледа, њених назора, не само отклонити но им, у исто време, одузети свако земљиште и могућност да се понова појаве....»

Другом би приликом приметно :

«Зар има веће проније, до кад какво политичко недоношче стане у име народа викати : «Ми хоћемо да се и народне жеље чују!... Народ је суверен — ви сте његове слуге!... Он има права да од вас рачуна тражи!... Он хоће да зна шта се за његову будућност ради?!... Да богме — он је извор и власти и закона!...» А кад се, по несрећи, деси, да овај «жутокљун» тумач народних мисли и његових захтева, дође с оне стране катанца — хе, онда му онај исти његов народ повиче :

— Ене — једва већ једном ... Вала одавно је и тражио врага То је требало давно и давно да буде!... Њему је било све криво, све неправо : све му није ваљало ... Лудак један — он се нашао да је најпаметнији : он хоће на силу

Бога да исправља криву Дрину. Тако сад — нек се научи памети!..»

Ето народа његова!...

Г. Чолић није само овако говорио. Он је тако и мислио, и веровао.

Па и о самом народу он је имао особите погледе.

Он би тек рекао:

«Ништа нема луђе од ове светине, што је неке успјане главе народом зову. Она је ћудљива као мартови дани. На што је до јуче викала и пљувала, данас то љуби и обожава, а сутра је кадра да се на то исто и камењем баца... Народ — то је појам бесвесне гомиле, а гомила и свест — то су две противности... Народ и његова воља — то је слика сапунског мехура — то је карлица сплачина ...»

Ето тако је мислио по кад-кад г. Чолић о народу и његовој свести.

Господин Чолић је био човек у најлепшим годинама. Једва ако је имао 30 до 36 година. Свршио је права у Београду; а био је две године и у «горњим местима.» По стасу је био висок и око-

шчит. Глава му је била несразмерно отишла на дуж; а лобања му се беше развила више у корист оног другог — мозга. Лице је имао сувише пегаво, те је с тога изгледало као да га је тоња убила. Што се тиче ношња, ту му се заиста нема шта приметити. Цилиндар и салонске хаљине никад није могао да «изгустира.» Златан уоквирен «штекер» само би скидао кад би говорио с највишим личностима у земљи и кад би лег'о да спава. Још кад је био «горе» он је бегенисао солидну израду салонских хаљина у чувеној радионици г. Шнекендорфа на Грабну у Бечу. Он је тврдио, да је просто немогуће добити ма какву солидну израду овде у Београду. Наручити хаљине код београдских кројача — то значи — бацати у лудо паре. Тако се исто тужио и на београдске праље. О овом се предмету једном изразио:

«Од како сам дошао одозго, ја не памтим да сам који год пут могао бити задовољан с «вешом» београдских праља. Просто у сваком погледу ми можемо

казати да живимо међу дивљацима.» А већ што се обуће тиче о том није хтео ни да говори. Обућа што се у Београду градила — испод сваке је критике. Просто — ми немамо ни једног једитог мајстора који би могао честите папуче начинити а некмо ли чизме ја ципеле.» С тога он није хтсо да мења ни свог кројача што је на Грабну, ни свог шустера што је у Табор-штресе у Леополд-штату у Бечу... Г. Чолић је уверавао да ће још читаво по века пројурити а наши пекари неће моћи умесити ни једну «бутер-кифлу», као што се «горе» меси. Па и сама наша кујна, по мњењу г. Чолића, налази се у сасвим «примитивном стању.» Ми управ и немамо своје кујне. Он је то доказиво «математичном тачношћу.» Ово што се у нас зове кујном — то је нека покварена смеса мадарске, аустријске и турске кујне — па кад се онако у целини узме, онда — није ништа, и жали Боже оних новаца што их месечно за кост дајемо. И да је то све тако — види се отуд, што се г. Чолић толико пута у изве-

сним круговима изразио, да га једини патриотизам задржава у овој земљи, а иначе би с места отишао опет у горња места, па би бар знао да живи — а овако? — ништа!....

*

— Ево, извол'те, господине, ово су имена људи што су се данас јавили да желе да изађу пред г. министра. Ови што су подвучени, има већ неколико дана како чекају. Они су молили, да им се каже, могу ли се надати да ће их данас г. министар примити? упита послужитељ и стаде к'о укопан.

Господин Чолић узео списак. Прегледа га онако летимце, па онда рече више у себи;

— Не може. Јест, ове баш не може г. министар примити ни данас, а можда ни сутра, ни прекосутра... Знамо ми ове тице што обијају око министарских врата!... Ми знамо и шта би они хтели. Јест — њих не може примити г. министар....

— Што стојиш? окрете се послужитељу.... Одлази.

— Разумем, господине, рече послужитељ са свим оштро, па се окрете и оде.

У том се отворише побочна врата и отуд се помоли нова новцата униформа. То је био г. Јово Ружић. Он се учтиво, ама баш одиста учтиво, поклони пред г. Чолићем.

— А, где, ви сте. г. Јово. Од куд ви тако?...

— Ето, по служби, господине. Знате — господин управитељ.... нешто слаб, па, знате.... морао сам овога јутра ја доћи....

— На рапорт?... Врло добро. Се'те. Баш добро те се тако десило; а ја сам вас мислио и онако звати... Се'те. понови г. Чолић, и показа руком на столицу, баш онако исто, као што би учинио какав министар — кад пред собом види какав свој потчињени орган, с којим је у сваком погледу задовољан, но према коме још вазда задржава онолико озбиљног тона, колико му је потребно да

своје потчињене одржи у сфери нужне «субординације.»

Јово Ружић је сео тек онда, по што му је г. Чолић и по трећи пут рекао да седне и то с примедбом, која је била озбиље ласкава. Он му је рекао:

— Та седи човече — ако си дошао као Јово Ружић, онда смо ми наши и треба да седнеш; а ако си дошао да у место управитеља вароши Београда вршиш званичну службу — онда би приличније било да се ја пред собом снечивам!...

— А, молимо, молимо, г. Чолићу — тако далеко нећемо. У осталом, ја сам овде свагда пред својом претпостављеном влашћу, одговори Ружић тоном којим је хтео рећи: ја сам у министарству унутрашњих дела.... Ви сте овде врло често оно, што је и сâм г. министар.

Чолић се «благонаклоно» осмехну — видело се, да му је «финоћи» доскочио Јово Ружић, ама некако му ту не само замерио није; већ му, на против, примети:

— А, г. Ружићу.... г. министар није ни мало погрешно што је једног таког чиновника довео у престоницу....

— Наша је дужност, господине, да тамо идемо, где наши претпостављени нађу да ћемо моћи најбоље одговорити оном очекивању, које се од нас тражи...

— Јест, јест — ама то је опет један доказ више, да је моја примедба са свим умесна.... Како је у вароши? окренуће г. Чолић тоном што је к'о хтео рећи: А сад пређимо на посао. Наши су минүти скупљи него нечији сахати.

— Све је у свом реду.... одговори Ружић озбиљно. Све нам даје доказа — да је ово земља реда; да је народ задовољан — што сваки без разлике може да гледа свој посао... Ако је овако и по унутрашњости, за што ја бар немам узрока да сумњам, онда наша влада тај ред и поредак, то народно задовољство и мир може примити као награду за њене неуморне труде и старања, да у овој земљи заснује чврст ред, удари

темељ даљој будућности и срећи целог народа српског.

Чолић погледа озбиљно Јову Ружића. Видело се, да су га Јовине речи погодили у најслабију страну. Он приђе ближе, намести мало боље свој штекер о ком је висио фини црн свилен кончић — па рече:

— Хе, мој господин Јово, кад би тако сви мислили!... али, на несрећу, у нас их има још доста, што сва патриотска старања ове владе гледају на црна стакла. Њих никад не можемо да задовољимо; да ову земљу претворимо у врт, пун рајског цвећа — они би рекли: То је коров, то је бодљикаво трње; да учинимо, да реке и потоци протеку медом и млеком — они би рекли: то је сурутка — то је отровно пиће; да брда претворимо у суво сребро и злато — они би рекли — то је ништа.... Ти људи неће никад мировати, и баш онда, кад се умире, кад се учине да се ни живи не чују — онда их се ваља чувати.... На те људе, господине Јово, ваља сви да мотримо — с њих не треба скидати

очију ни дању ни ноћу... Њима не треба веровати ни кад су у дубоком сну. И сâм је санак њихов опасно чедо њихових црних мисли, што их и дању и ноћу испредају. Таки су то људи — мој господине Јово!...

— Као да сте ми у души г. Чолићу!.... Ви сте добро измерили овај свет. Тако је и никако друкчије... Али и за њих има лека. Нек само мрдну!... У «глиду» — сви морамо. Ко хоће на страну — нек припише себи шта га снађе. Ја ту не би попуштао ни за длаку. Свуд се може и које како; али ко иде да поремети јавни поредак — ту ваља ударити у сам поник, па нек се после и други узму у памет. Тако бар ја мислим....

— Не, не, господине Јово, са свим је тако; сад опет као да сте ви у мојој души. Ја то овде једнако говорим, па ништа. Они то олако узимају... Ето и за ово бирање посланика — ја се с њима нимало не слажем... шта ту ваздан — влада има право да употреби сва средства и све «начине», те да себи олакша

пут извођења оних мера, које она држи да су по земљу спасоносне. На послетку, међу нама речено — а ми се већ разумемо — овој се земљи морао дати устав — тако су онда прилике захтевале, морало се к'о народу дати да и он суделује у законодавству — а сад, молим те, де мети руку на срце, па онда реци, какви би то закони били, кад би их наши сељаци градили, што често не знају честито ни да ударе крст где треба, а то ли да пишу? — Зар ту сад влада сме да буде равнодушна, да ћути при изборима, да пусти којекакве бучаче, да по народу рију и буше и да нам вамо шаљу у место мирних домаћина, којекакве лармације, те да само пометају и најпатриотичније намере владине... Срећа је божја, те се самим уставом и изборним законом забрањује адвокатима да уђу у скупштину; а да још то није, онда би доста било да њих два-три дођу, па да повуку сву ону гомилу за собом, и онда — шта би нам остало друго, већ да се предузимају мере, које би нас могле дискредитовати у очима

напреднијих народа, а тим би и нашим душманима дали једно морално оружје у руке.... Хе, њих би онда стала дрека: «Ето, зар је то слободњачка партија?! Не, људи, то су реакционари, назадњаци, то су деспоте, тирани ...» Збиља господин Јово, ти си био дуго у Мачви, кога би требало да сад изберу за ову нову скупштинску периоду?... За Шабач смо већ начисто, а тако исто и са Л.... па смо онда готови и са та два округа.... Шта велиш — Симо Бато је и пре био. Он је добар — «у сваком погледу», ја мислим?....

— О томе не треба ни говорити. — То је човек на кога се потпуно можемо ослонити.... Збиља, имате ли каквих гладова из Мачве — како је сад тамо?...

— До данас нисмо ништа важно имали. Ето — пошта је мало пре дошла, нисам је још ни отворио. Видећемо сад.... Тако, тако — ми ћемо опет Бату за твоју поносну Мачву!..... Сигуран сам, он неће «интерпелисати» г. министра: шта је било с толиким тужбама, што су подигнуте против бившег

мачванског капетана Јове Ружића, и зар га ми тужимо, а ви му, у место казне, дајете класу? — рече г. Чолић к'о мало шалећи се, али да се мало боље загледао у лице Ружићево, морао би приметити, како му је од те шале букнуо пламен уз образе.

После овога настаде мали тајац. Јово Ружић беше се одиста збунно оном шалом г. Чолићевом; а овај поче да отвара писма. Па ће тек на једаред упитати:

— Ви се, г. Јово, добро назите с г. Булићем адвокатом из Л... ја га, чини ми се, видех прошлог пролећа — био је дошао с фамилијом? —

Ружић погледа у г. Чолића. «Што овај сад пита за мог пријатеља Булића?» помислио је.

— А — то је красан човек — од главе до пете — «наш.» Син му је овде у школи. Сад свршава права. Он је код мене....

— Господин Булић има, чини ми се и једну ћер? упита г. Чолић, као немарно.

— Јест — има и ћер.... А, Дара је красно дете! прихвати г. Ружић, и као да већ поче погађати за што је г. Чолић почео да распитује за његова пријатеља Булића.

— Чује се да је тај човек доста имућан?

— Нисте рђаво извештени, господине. Он је осигурао и себе и своју децу. Може стојати на 20—30 хиљада дуката.

— А, богме, то је леп капитал!.... Колико он има свега деце? —

— Само двоје — једно мушко, једно женско.... Он је своју децу потпуно изравнао. Ја му то одобравам... Та за Бога, шта ми је мушко а шта женско?... Ја ту никад не би чинио разлике.

— Јест — то је «аномалија» у нашем грађанском законику, одговори г. Чолић, и још једнако отвараше дошавша писма. «Сад се већ ради, да се и то друкчије законом регулише. У осталом ни до сад очевима нико није бранио да своју женску децу изравнају с мушком — ето, као што је урадио и г. Булић — као што рекосте.... Жао ми је што

нисам имао прилике да се с том породицом упознам! Он од онда није долазио?... Његовој је ћери име Дара — велите?... Лепо име!... рече он, а преко усана му прну враголаст осмех.

— Богме је девојка још лепша. На њу отац није штедео. Била је «преко» пет, шест година — у «институту»: говори немачки, француски — све'дно к'о и српски. Тако сви кажу. Не би се застидела да дође у прве «салоне», а и иначе — лепа је — к'о уписана; а млада к'о капља.... Али, као што рек'о — уз њу ће дати Булић к'о једну пару 12 хиљада дуката....

Док је ово говорио г. Јово Ружић, он је мотрио сваки покрет на лицу Чолићеву — баш као да је хтео да завири у сâму мисао његову.... «Бога ми — то не би било ружно. Ово је баш згодна прилика. Чолић је човек од јаког утицаја — његова је тек будућност. Па и данас, што рекне, — то нико не квари — бар у нашој струци. За Булића би била срећа — за Дару још већа; а за Чолића? — Никад боља партија!... Па

и за ме не би било рђаво.... Без пријатеља ништа — с пријатељима све и сва!...» Овако је у себи мислио Јово Ружић и гледао како г. Чолић отвара и прегледа она писма — а оно не — све је то ишло механично.... Његове су мисли летеле по пространим пољима комбинација, што их је он давно и давно у својој глави засновао. — — — — —

— А, а — шта је ово?! повикаће у један мах г. Чолић и стаде пажљиво да разгледа садржину једног доста повеликог писма... Гле, гле — ми имамо у Мачви неки мали «ребел»!... У Црној Бари, на сеоском састанку, код саме суднице, кад је «местна власт» издавала наредбе, њих неколико букача подбоду готово све село, да одрече послушност према властима... Хо, хо — овде се позагустило! ... Они су почели и хапсане да разбијају, и да пуштају и апсенике!... Ево и нашег Ђате — сиромах.... Он је једва умакао жив!... Ово су крупне ствари; — шта велите ви, г. Јово?...

— Срећа би била, кад то не би била прва варница каквог већег пожара, од-

говори г. Јово тоном што неку неразговетну зебњу предсказује.

Чолић га погледа — оштро.

— Шта хоћете с тим да кажете?

— Ништа. Ја само мислим, да би ту ствар ваљало боље узети на око; ваља видети да њој не стоји нешто иза леђа — што би било од већег замашаја...

— Ама шта вам даје повода да тако мислите? упита г. Чолић, и на чело му се навуче таман облак, а очи му почеше блистати необичном ватром.

— Опомињете ли се нашег пролетошњег разговора.

Чолић се замисли.

— О чему оно би...?

— О газда Боју Бељушу — зар се не сећате?

Чолић се трже. Он приђе два ко-рака ближе.

— Знам, знам... Ама шта то све има везе с догађајима у Црној Бари? упита г. Чолић и већ га поче да обузима неки немир.

— Има знакова, што дају места, да се тој ствари обрати особита пажња...

Бојо је Бељуш, одмах после тога дојурио у Београд. Он је одсео код г. Марића. Неки знају да је и у Босну прелазео; а, сем тога, његови људи непрестано ражњају по свој Мачви — а као под изговором, да народу деле кукуруз, да не помре од глади. Његови су се људи виђали и у самој Црној Бари, у очи тога дана, кад се село узбунило, апсану развалило, пустило апсенике, па и једног паликућу, што је те исте ноћи запалио једном домаћину кућу над главом.

— Шта је то, г. Јово!... Ви о целој овој ствари знате више но што нам казују званична извешћа!... Од кога сте то све сазнали; кад; што нисте одмах дошли да јавите?!... то вам је била дужност.

— Хе, г. Чолићу... Служба је наша таква... То нам је дужност. Мени је само загонетно — за што г. министар није о тој ствари извештен телеграфским путем... Обазривост је и то налагала, да се власти у тако озбиљној ствари послуже «шифрама»!..

— Са свим на своме месту.... Ето, видите, г. Јово, с каквим људма ми имамо посла! — И неко тражи да се у земљи заведе чврст ред!.. С ким ћете? — Цео наш кадр, с малим изузетком — ето какав је. Ни један указ не може с миром да изиђе, — а да вам са свију страна не стану наваљивати — о с писмима; о долазе лично, овде кући; на улици те претресају — не даду ти ручати... Прва им је реч, како су нам одани, како дуго служе, како су их и млађи претекли, како би они и главу заложили за ово стање; па онда, како су оптерећени децом, како је све скупо, како не могу да саставе крај с крајем.... И онда шта ћеш да радиш? Извадимо књижицу па им принотирамо име и презиме, да их првим указом «имамо у виду».... Па ето — ако је ико и преко реда награђен, за цело је овај у Шапцу. Па? — Па — ето и ви овде у Београду, знате боље шта се тамо ради — но они!.. Зар то није, да човек из коже изиђе?!.. А, сад ћу о свему да говорим г. министру!.. Ако ја будем жив, неће се ни један од њих зауставити ни на Вршкој Чуци!..

У том се отворише врата. Послужитељ опет уђе. Он полако рече ;

— Господин министар!...

Јово Ружић скочи. Намести униформу, стресе оно мало прашине што се беше на лакту ухватило. Он би сигурно отресао и креч с леђа, што га је ваљада још из Касине понео, али — то није смотрио... Ето што ти је човек. Он често не зна ни шта му је на леђима, а хоће да зна, не, већ баш тврди да зна, шта је, ако хоћеш, и — Бог вечерао.

— Ја одох, г. Јово, министру, да му целу ствар реферишем. Знам да ће и тебе звати. Ово је важна ствар, по свој прилици мораће се изнети пред министарску седницу....»

— Ја сметох с ума да вам још нешто напоменем: Немојте — што се Боје Бељуша тиче — да сметнете с ума и адвоката Булића из Л.... Тај човек у оваким приликама има увек дубоке погледе. Он је кадар да толико завири у дубину какве најтамније ствари — што нико није. У осталом и ја ћу му писати. Колико данас.

«Врло добро.... Да је ко поручио по вас — не би у згоднији час дошли.... Поздравите ми љубазно г. Булића.

*

После једног сахата, већ се држала министарска седница: а одмах за тим, сам је г. министар М.... отишао у министарску штацију. Тај су дан измењане многе званичне депеше — између Београда, Шапца и Лознице и обратно; али шта је у тим депешама било? — Ко би то знао. То није знао ни онај, што је депеше отправљао и примао — није ни могао да зна: јер су све, до једне, биле у „шифрама.“

IX

Бојо Бељуш

„Ни срећну теци,
Ни несрећну остави.“

Бојо Бељуш био је одвећ велики газда у Л... Како се он обогатио — о томе свет ваздан којешта нагађа. Неки веле, да му се много привалило још од његовог покојног таста. Пуница га је, причају, веома пазила. Није марила ни за сина колико за своју ћер и за свога зета; а кад је Лелек склопио очи, онда је све остало у њеним рукама. Други, опет, са свим противно тврде. Он би, веле, био још два пут богатији, да није за свог шурака, у два три пут, плаћао

дугове, те да га спасе од банкротства, и тим очува поштено име куће, која га је на пут извела.

Давно је то било, кад га је у Л... довео некакав Црнобарац и наместио у службу код Обрада Лелека. Једва ако му је тада могло бити 15—16 година. Подаци који нам из тога доба стоје при руци, једва могу бацити нешто светлости на живот и рад овога нашег јунака.

Његов газда био је по занату терзија; али је у дућану држао и абацијске калфе. Онда је тако могло да буде. Он је радио и за чаршију и за села. Са своје поштене израде био је чувен на далеко. Нема ничега што се у његовом дућану није могло изградити. Имао је једног калфу што је умео да гради и поповске чите и калуђерске камилавке; а кад је устребало, он је и кројио и шио и поповске мантије и одежде и епитрахиље, па чак и црквене барјаке.

Газда Обрад Лелек држао је у своме дућану и другу сваковрсну робу.

Људи су обично говорили:

«У Лелекову дућану нема тога — што нема. Код њега ћеш наћи — што но кажу — и од тице млека.»

И. одиста, ко би женио ја удавао — све што би му за спрему требало, а особито момачко ја девојачко руво, — то се већ знало, да ваља ићи Обраду Лелеку; слави ли ко, ја преславља — било на мрску било на посту — све што једном виђеном дому треба о благим данима, то је у своме дућану држао газда Обрад Лелек; гради ли ко кућу или што око куће дограђује, па му треба какве гвожђарије — почињући од шуниглице па до мертека и паламара од аршина великог, — све се то могло наћи у дућану Обрада Лелека.

Кад је онај Црнобарац ушао у дућан Лелеков, овај га је одмах познао:

— Ене, од куд ти газда Пејо!... Какво је тебе добро донело у ову нашу малу чаршију?... Добро ми дошао!...

И онда се с њим пољуби у образ.

— Је су ли ти сви здраво на дому?... Шта ради кнез Шурица? он тамо добро

притеже. Коће! Зле људе ваља гонити — док им је трага...

— Добро, како си ти газда? Је су твоји на дому сви здрави?... И кнез нам је, да рекнем, добро... Даће Бог!... Шта ћеш, Божја воља. Против ње се нико бочити не може, одговори Црнобарац.

— Ама, јес, Бога ми, учиниће Обрад Лелек. — ономад се чу, да му се некаква несрећа догодима?...

— Камо срећа да није, мој газда Обраде!.. Несрећа, те још голема несрећа... Ено га — грдно лежи — главе не диже!.. А Бог је милостив. Све је у његовој руци. Али је човек серт; а не позва одмах баба Миљу. Она то зна. Хећими су ништа, где она метне своју руку. А овако, ако му, не дај Боже, што буде — онаког кнеза Мачва више добити неће.

— Е, видиш молим те! Кад хоће несрећа да се догоди — она се догоди!... То је баш штета!.. Наки човек... Ама, па шта му се то десило — да си ми по Богу брат? —

И Црнобарац му све исприча редом.

— Газда Пејо, ту има прста Божјег, рече газда Обрад Лелек.

— И ја велим, газда Обраде.

— И ти си, велиш, довео то момче...

А где је оно?

— Ено га доле у Срнадаћевом хану. Оставио сам га код коња — да их намири. Ишло се то, газда, још од ране зоре!

— Е, па, газда Пејо — не знам, како да ти кажем? Ја бих га и примио. Севал је; али шта ћемо радити, ако за њ дозна кнез? Куд би ја после, болан?!.. Он бије левом к'о и десном. А чуће се, бити не може. Поган је овај свет, мој газда Пејо! Неће проћи ни недеља, а он ће земљу прерити, да дозна — и ко је, и отклен је, и све.

— Јес, газда Обраде, то јес... И ја онда не знам шта да се ради. Ни ја га тамо немам куд. Пред очима му је, брате. Ја. Грехота велика. Ако је онај твој малиш што крив — то је и ово момче. Зна се то већ све. Само кнез не зна. Нико не сме да му каже. Ко би му сад на

муке ударио?!.. Него, газда Обраде, опет — Бог па ти! Узми га, слободно! За то сам ја њега, човече и оставио доле. Нико и не зна за што сам дошао; а, видиш, сува ће ти злата ваљати. Познаје се то одмах. Ето, прекјуче, док се човек окрену, а он ми окоми два арара муруза; а јуче оде с мојим Јешом до Парашнице. Узеше и оног мог мушкарчића. Метнуше га на кола — дете к'о дете, воли да иде тако — па шта ћеш. Кад бѣ — и смрче се, а њих још нема. Почех се и бринути. Да не поведоше дете, па — шта му драго. Док тек окнуше на вратницама. Изађоше жене с лучем. Изађох и ја. Онај мој засп'о. Оно га момче држи на крилу и љуљушка. Погледам. Пуна пунцита кола пружа. Неких десет снопова — ама као да си их, један по један, из воска извлачио. Јеша ми рече:

— Бато, ја сам му, Бога ми, говорио, да не дира; а он узе сикирицу. Уђе у пруд, и ето. Сам је бир'о, сам сек'о, сам вез'о, а сам товарно. Ја ни сам крив. Каже... вели — да нам је већ пала она ограда око качњака.

— «Хоћу ја да је претресем», рече ми. И ја онда — слеглох раменима.

— Тако је то, Бога ми ти кажем, газда Обраде... То је момче рођено да кућу кући, рече Црнобарац и поче резати туру да запали.

Газда Обрад је гледао преда се. Беше се нешто замислио. А Црнобарац опет настави:

— И ја га, веруј се, не би дирао. Усинио би га — све'дно, к'о и да сам га родио. Нек је барабар с мојим Радованом; али, шта ћеш, брате. Не смем. Да чује кнез — па да се слободно седим из Црне Баре. Ето, да ти кажем шта о том вели и газда Томаш из Глоговца; а то је, ти знаш, мудар човек. Кнез му не квари ништа.

На ове речи газда Обрад погледа у Црнобарца, а овај поче:

— Јутрос, једва ако су трећи петли певали. Ја нешто не могу да спавам, док паса стаде лавез. Скочим и изађем пред кућу, док ће један крупан глас:

— Домаћине!

— Чујемо, одговорим.

Познао сам одмах ко је. То је био главом Томаш.

«Шта ли ће он ноћас?» помислим. Одем му.

— Јеси ли ти то Пејо? упита ме он полако

— Ја сам... Које добро ноћас? упитам га.

— Па ми нађосмо плуг и плужна гвожђа, рече ми он.

— Ене!

— Проклети Мираждић!

— Опет он?!

— Он.... Ко ово сад сме казати кнезу?..

— Коме је мила глава, нека му не иде на очи. Јуче му је, кажу, било веома ружно.

— Ја дођох због оног веселника. Гледај шта ћеш ти њим. Ја се бојим. Да бар његову главу не понесемо на души. Још ноћас седај на коња, па га води — куд знаш. Само не иди у Шабац. Ту би био на ударцу. Нашили би га — па да се у земљу зарије.... Него знаш шта? води га у Л.... Право Обраду

Лелеку. Поздрави га и од моје стране!... Нека га узме. Неће се кајати.

— И ја, газда Обраде, ето дођох. Бог па ти; а нека ти је за здравље — теби и деци твојој....

Обрад мало поћута, па ће онда рећи:

— Иди — доведи га!,... Хоћу да га узмем, па шта дâ Бог. Теби и Томашу верујем... Шта буде онај горе наредио — биће. У осталом, ми то не морамо телалити. Ти си дошао и узео нешто за куће — па и отиш'о. Ја се намерио на добра момка, па га и узео. Шта има ту Кнез Шурица?... Иди — доведи га ...

И газда Пејо оде.

*

— Ето, ово ће ти бити газда, драгане мој, рече газда Пејо ономе момчићу, што га са собом доведе у дућан Обраду Лелеку. Слушај га — к'о оца свога, па ти код њега неће бити ружно.... Сад до тебе стоји, да и ти постанеш свој газда. А ми ћемо опет распитивати за те. Немој да се што ружно

чује.... А ономе — Бог да душу прости!
Тако је, ваља да, била воља Божја.

Док је ово говорио Пејо Црнобарац, Обрад Лелек није скидао очију с оног момчета. Па то и беше момак на очи. Био је витка, али опет мушка стаса. У лицу сетан и нешто жутнуо. Али његове живе, као угљен црне, очи имале су нечега у себи питомог и доброћудног. Његов правилан, нешто роав, а мало повијен нос, са сразмерно великим ноздрвама, па онда она, нешто мало стегнута, уста, преко којих би се, овда онда, залепршао по који тужан осмех, казивали су мушку присебност овога дечака; а његово широко и ведро чело, преко кога, озго уз дуж беху две овлашне боре обележиле своје стално место, казивало је, да је ово момче и ако је још, тако рећи, у детињим годинама, већ прилично сркнуло из чаше горчине, што је овај свет ревносно пуни, да њом загорчује овај, и онако прегорак, живот човеков... Овога је младића требало само једном видети, па да се црте његова лица не забораве.

На себи је имао нове новците гаће и кошуљу од грубог сеоског платна; горе јечерму од зеленкасте чохе, с црвеним гајтаном и калајним дугметима, а поврх јечерме гуњче без рукава са плавим вуненим гајтаном и малим колчацима на пешевима. Озго по тканицама беше се опасао новим црвеним силавом. На глави је имао малу бошњачку сукнену капу, ишарану црвеним гајтаном. На ногама је имао лепе мачванске чарапе и нове новците опанке грађанске. — — — — —

— Одакле си ти, душо? упита га Обрад Лелек.

— Из Босне.

— Из Босне... То видим... а из ког краја?

— Из тузланске нахије.

— Ене!.. из тузланске нахије!.. а из кога баш места? —

Младић погледа у газда Пеју; па обори очи.

— Кажи му слободно! учиниће газда Пејо. Пита те човек — хоће да зна. Није то ласно пустити кога у кућу, а не знати ни ко је ни одаклен је.

— Није то. За то ја не питам. Стани. Немој ми казати ни чиј си ни одклен си. Да ниси од добра своје оставио и 'вамо дошао, то већ знам.... Ти ћеш остати код мене... Како се зовеш? —

— Бојо

— А презиме?

— Таковић.

— Да ти ниси од Таковића из Забрђа? —

Младићу букнуше образи.

— Јест, газда, ја сам од Таковића.

Сад газда Обрад обори главу. Замисли се. После погледа у газда Пеју. Бути. Па ће се тек од једном окренути:

— Чуо сам за вашу несрећу. Знам све. Јадна босанска рајо!...

И газда се Обрад опет замисли.

— Хвала ти, Пејо, што си ми ово момче довео, рече газда Обрад, и онда се окрете младићу

— О овоме ником ништа. Ове турске циганије пуно је у нас. Сваки час карлисају преко Дрине. Нема дана кад који не оде до Јање ја до Бељине. А ту су и они пси Ибраимовићи..... Нај-

после, ако те ко баш и упита: чиј си и одаклен си, а ти му кажи, да си од Маглаја. Мо'ш чак казати да си и из племена Вељушева. То је големо племе. Само кућа Матушева броји на тридесет пушака, а биће да их има у кући преко осамдесет душа, а да и не рачунам оне остале што су оделити... Њих има по свој Босни, њих има у Крајини, њих има у Тесарији; а њих има, бити не може, и у Шумадији... А сад... И Лелек му пружи руку. Младић је дочепа и пољуби.

— Жив и честит био, синко!.. Како ти мени и кући мојој, онако Бог теби и срећи твојој! рече газда Обрад доста тронутим гласом, па се онда окрете. Тражи неког. Један дечак нешто распрема по ардији.

— Васо!.. Остави то! дед узми тестије, па иди с овим, те му покажи где је чесма!... Нека ти све за руком пође, ко што вода тече својим вечитим током!

У том се зачу из авлије тихо и милозвучно певање:

„Ти плавиш зоро златна,

„Твој сјајни блиста зрак.“

То су певале калфе Лелекове. — —

После тога, газда Пејо је отишао у Срнадаћев хан, платио оно мало трошка за се и за коње. Није све скупа изнело ни шесет пара, а ту је рачунао и онај марјаш хлеба, што га је дао Боји да се мало прихвати. За тим је узјачао на свога коња, а оног другог повео у поводу.... До првих јација могао је рахат пасти на конак у Љешницу.

*

Боју су у кући сви заволели, а звали су га:

«Бељуш.»

Тако је почео да га зове Обрад Лелек, па су тако сви окренули. Само се Јеринци, ћерчици Лелековој, ово име није допадало. Она га је звала: «Бојо»; «наш Бојо.» А кад би се што на њ наљутила, она би онда рекла:

«Онај ваш Бељуш!...»

То беше паметно и живо девојче, а једва ако јој је онда било 10—12 година.

Није прошла ни година, а он постаде Лелеку десна рука у свачему. Сва га је чаршија запазила. Сељаци и сељанке волели су с њим пазарити но и с којим другим момком. Него он је некако и умео са сваким.

Кога је једном видео и с њим кака посла имао, тога је утувио, и да га Бог зна где сретне и нађе, а он њега по имену. Пита га за здравље, па за све на дому; пита га што га за толико нема?

«Не мора се», рекао би, «увек пазарити. Добри пријатељи и знанци и 'нако један другог обилазе и један за другог питају.»

Старијим би при пазару рекао:

«За нас би била срамота, да се машта може на другом месту наћи боље и јевтиније. Нама је више до тога, да очувамо своје име међу dobrим људима, но што би својој муштерији узели који грош више. И он би то казао гласом у коме није било онога, свуда познатог, пазарцијског лакрдијашења, већ неком збиљом, којој је сваки морао веровати.

По неки би му одговорио :

«Бог ме, дијете, тако је. Док тако радите, и имаћете. Ко варанцијом живи, варанција му најпосле остаје у торби.»

Он је и са женскињем умео још лепше.

Јоки Степановој, која пђдавна није била у чаршији, рекао је :

«Ја сам те јутрос видео, кад си с девером дошла... Баш сам се обрадовао! Знаш ли, болан, од кад нам ниси долазила?!... Ово је седма недеља. Оно је било на два дана пред светог Мрату... То ти је онај убрадач? Као да си га јуче узела. Онда је с тобом била и Пеладија Драгићева. И ње пђдавно нема. Њој сам онда дао једну свилену мараму и два цвета. Оно је било лепо цвеће — као да је оног јутра из градине узабрато. Ту неки дан добили смо га још шест кутија.

А Ружици Петронѡћа, једном је приликом приметио :

«Немој то! То није за те. Има — ко ће и то узети... Чекај — да ја теби изаберем. Знам ја шта ти хоћеш... А

ево. Погледај ово, а погледај ово! Ово гори као жеравица. Мо'ш обићи сву чаршију, а 'ваке боје и 'ваког откања нећеш наћи... То узми, па после мене криви!...»

«Враже један!... Кад ти станеш да хвалиш!... Кад смо луде, па те слушамо!... Ајде баш — ово ћу узети што ти велиш. А ако ма у чем повали? — немој нас чекати више овде. Слободно бежи.»

«Шалиш се ти то, Ружице. Знам ја. Ти мени верујеш. И треба. Зар да за један кумош и за једну свилену мараму брљам своје име и свој образ? Ко је до сад подизао своје дворе на лагању и на варанцији?...»

«Има и тога сине, мој, примети му стрина Ружичина. Није то свакоме веровати. Ето ту неки дан, одем горе онеме Лучићу — да узмем оку пераћег сапуна. И молила сам га, да ми да добар сапун. И он ми се клео у своје здравље и у свој очњи вид: да ваља с њим само манути преко рубља, па да сину као горски снег. А кад тамо, не'ш ми веро-

вати, а ето видела је и моја Ружица, лепо га нестаде, а нити даде пене нити се познаде, да је куда прошао сапун!... Кад му ја више крочим преко прага — нека се, слободно, похвали!... Немој веровати, сине мој; рђавих људи има много више но оних, о којима ти говориш....»

«Знам да има, стрина Марице, али ја и не говорим о њима, већ о имену и поштењу мога газде Лелека.... Ко хоће непоштено, нека му се оно распрти где год до'шо и где год што отпочео да ради!... А ако мени Бог дадне, те и ја будем кућио своју кућу, — не д'о ми Бог мој, да је тако кућим, као ти, што теби продају сапун!...»

Кад ово Бојо рече, стрина га Марица погледа.

«Бог те живео, синко!... Благо мајци која те такога родила! И ти ћеш, рано, кад тад, имати своју кућу. И твоја ће кућа бити чувена и виђена — на далеко.... Као да је гледа баба Марица.»

Бојо скиде капу, па стрину Марицу пољуби у руку.

«Хвала ти стрина Марице на тој лепој беседи! Ја ћу је у својој души носити — док сам жив.»

Ето, тако је Бојо Бељуш освајао све, с којима се видео, разговарао и ма каква посла имао. — — — — —

*

Њега су запазиле и саме калфе — и терзијске и абацијске. И они су слушали, како он пред муштеријом њихов рад хвали и узноси.

За Вилипа, најстаријег абацијског калфу рекао је:

«Узми газда овај гуњ што ти га ја дајем! То је право пиротско сукно, а гајтан велешки. Сашио га је наш калфа Вилип; а што тај сашије, то се и подере, а рашити се неће. Погледај само ове гајтане. Ово је саливено, а није сашивено!»

И онда би наместио гуњ да дупке стоји.

«Ето, газда, ако ово у свој чаршији, нађеш, ја ћу ти овај гуњ поклонити!... Е, али мој газда Обрад плаћа једном

калфи колико други четворици. Калфа Вилипу је сад ајлук хиљаду и двеста гроша. То је капитал!...»

Кад је Петроније Дрењаковић же- нио сина, он дође Обраду Лелеку, да узме руво за младожењу и дарове за пријатеље. Онда му Бојо рече:

«Остави ти мени, газда Петре, да ја изаберем све што за твог Драгу тре- ба! Прво ћу овај цемадан и његово је- лече. Погледај га само! Ово је лед а није вез! Види, види, како се на це- фер прелива ... Ово је рукотворина на- шег калфа Томе. Тај има златне руке. После, ево и овај фермен. Погледај му чоху. Прави брински четворац. Па, онда овај арч. То ће се и подерати, а из- белити неће. Њега је шио калфа Цвијо Крупњанин. И њему нема равна на да- леко.... Копоран од шамалаце — то већ мора бити. Ево, овај ћемо! Ђувегија без копорана — то је колико и без кошуље. Сад ми ваља изабрати и тозлуке. Оне су зачин свему руву. Знаш и које ћу. То су оне: Ево их. Погледај их само! — чичеци допиру скоро до подвезица. При

врху се повими, као зрело пшенично класје. Да ти је знати, ко је њих шио. Сам калфабаша — главом. До сад су га, само што ја знам, трипут звали у Београд. Звао га је и сам Ћамил. Али га наш мајстор не пушта. А и њему се, рекао бих, не иде. Он једном сам рече:

— «Мени је код мајстора Обрада добро. Колико сам му ја поискао, он ми је дао, и озго још сто гроша више. И сад, кад бих ја на све пљунуо, шта би он рек'о, а шта остали свет?! После, ја сам из Београда побег'о. Тамо још ешлеише градски тајин. Тај леб јести? — не д'о Бог ни моме душманину! Кад га разломиш — у њему само што нема турског кадије. У нашег газда Обрада већ није тако. Шта једе он, то једемо и ми. Нама се готови у једним лонцима. А кад је шевећерија, ретко је јутро, а да не добијемо попару за доручак. О празницима идемо мајсторовој кући на ручак и вечеру. Он нас не одвоји од себе и своје деце. А у Београду? — То се давно и давно излизало. Још је њих остало само неколико мајстора, и

то оних, који још у Бога верују, те први дан Б о жи ња и Васкрса зовну своје калфе на ручак. Још мало, па ће и тога са свим нестати !....

*

Него се на Бељуша беше нешто испи-
змио калфа Јово. То је онај што је градио
поповске чите и калуђерске камилавке.
А није имао право. Бељуш му није ни
чим утрунио. Шта више, он је и његов
рад сваком приликом хвалио и узносио.

Једном је попу Јелачи казао :

«Можеш, вала, оче, ићи где год хо-
ћеш, али, ја ти кажем, оваку читу не
ћеш нигде наћи. Узми је само у руку.
Лака је као перце; а погледај јој у ша-
вове — нигде не можеш видети кончић
— колико би врхом од игле убо. Е, али
је то рукотворина калфа Јовина!...»

Тако Бељуш о калфа Јови; а сада
да чујете шта калфа Јово вели за Бе-
љуша....

«Е, људи, не могу да гледам ово бош-
њачко штене», узвикнуо је једном пред
свима калфама. «Ко ме се тај још није

под кожу подвукао. Мајстор Обраду је натурао брњицу, па куд он окрене тамо и овај иде. Јесте ли га видели? Права је ченгија..... Бог с нама био, као да зна неке чини. Ама је ли он Бошњак — крсти се ти њега! И он каже, да је од Маглаја, и то још од племена Бељушева. Лаже курва! У што хоћете, да је он овде — ја од Горње, ја од Доње Тузле. То сведочи она његова капа и она зелена јечерма с црвеним гајтанима и калајним дугметима. И крој му је онај и све. Само се око Тузле онако носи..»

А онај жољави Васица, што је с њим први пут отишао на воду, тако га је у својој души био заволео, да би за њ у воду скочио. — — — — —

Газда Обрад није чекао ни пуне две године, па је Бељуша произвео за трговачког калфу. Први му је ајлук одредио триста гроша, а други осам стотина. Неки су од трговаца и протестовали. Квари се еснавски ред, па онда, то буну и остале момке. Ако је Лелеку до расипања, нама није, говорили су чак и терзијски и абацијски мајстори. Због

тога су биле и две лонџе. Шта је на њима одлучено, још се ни данас не зна. Неки су онда говорили, да је терзијски еснав, који је био у исто време и трговачки и абацијски, казнио мајстор Обрада са два талира глобе. Да ли је то одиста било, и да ли је ту глобу Лелек и платио, то већ не улази у нашу причу. Ми смо то само узгред навели, да се види, како је Бојо Бељуш још првих година своје службе на се обраћао пажњу и изазивао завист и гоњење.

Међу тим, он је тек тад још више легао на посао. Тим је хтео да цео свет угна у лаж. Он је хтео делом да докаже, да његов рад још више вреди но оних осам стотина гроша. Али то нико није знао да оцени....

«Нити му шије нити му пара, а толику плату вуче!» — ишчуђавали се људи по чаршији.

А кад га газда Лелек једном посла и у Београд по еспап, и кад се Бељуш врати и донесе еспап сва је чаршија зинула од чуда.

«Кад се човек веома огазди, он обично полуди.» говорили су једни.

Други би само одмахнули главом:

«Има ће се кад и кајати. Кад му тај стане извлачити поњаву, онда ће бити: јао! ама ће бити доцкан.»

Једни би опет приметили:

«Газда Обрад не зна за ону мудру народну изреку: «Туђе руке свраба не чешу.»

«Нека га. Шта га жалите? Сазнаће онда, кад једног дана остане и без коже!»

А било их је који би рекли:

„Море, оставите се ви Лелека! Тај зна шта ради. Оно се момче не да златом подмерити. Тај ни у чаршију не излази цаба. Овде купи кожу, онде колут лоја ја воска; тамо стане код кола те гледа брашно, или проба ракију. И што тај пробере и купи — то је купљено. За њим слободно нека нико више не иде. Добра ћеш трговца познати по доброј купњи, а не по доброј продаји.»

Други би још додали:

«Ама ко, зар газда Обрад Лелек — да се превари?!.. Тај зна шта ради и кад

спава. После има ту још пуно којешта. Зар не видите, да му онај мушкарчић није како треба, а газдарица Стана више воли своју Јеринку но све остале у кући. Ко зна шта они још мисле с оним момчетом?...

*

То је било некако одмах по Светом Јовану. Лелек је своје крсно име прославио што ретко које године. А и што не би. Све му је ишло — како Бог хоће. Пазари добри, а у кући дао Бог здравља и весеља. За софром је имао преко педесет гостију, а и да не рачунамо оне у старој кући. Она је пуна и о другим благим данима. За то су неки Лелека и прозвали сиротињском мајком.

Добри би људи рекли:

«Ето то ваља. Њему Бог, а он сиротињи!... По мало је онаких људи!...»

*

Снег беше наишао до преко колена. Бојо поранио па лопатом разгрће снег — најпре преко авлије, па после и пред

дућаном. Мангал му се лепо распалио. Онај се жар искок'о. То је лепо видети на оној студени. Још само да га мало попрска водом, ја снегом, и да у њ метне парче гвожђа, да не убија у главу, па да га после унесе у дућан. Тако је и урадио. И таман пође да намешта еспап по рафовима, а на ардији се врата ошкринуше и на њима се указа бледуњава лице Васино. И он је постао калфа, али се још није могао да отресе оне шегртске чамотиње. Калфе су га још непрестано шиљале у чаршију — да им што купи. За тако што душу је дао. И он ником није хтео рећи: нећу!.. А могао је. Ишао је и горе газдарици Стани. С Јеринком би ваздан којешта ћеретао. Она би га питала о свима калфама редом. А кад би се повела реч о калфа Јови и његовом певању, она би се само осмехнула.

Васо је ишао — као на прстима, а пакосно се смешио:

— Слушај само; сад ће почети. Једва га намолише.

И у тај се мах зачу песма:

»Младо пастирче унило.

»А што си се тако снуждио?...«

То је био глас калфа Јовин.

Он је, без шале, лепо певао. Милина га је било слушати. Знао је сву лиру на памет. А кад запева оно :

»Вихор ружу низ поље тераше,

»На Јовин је чадор наношаше...«

Онда и сам падне у севдах.

Али је најлепше умео да отпева оно

»Вита јело, мене боли глава!«

— И сад он мисли, да га она горе слуша и да се топи од милине!... Него и јес оно враг девојка. Сад ћеш је чути.

И одиста, не прође мало, а озго с горњега боја, зачу се звонак девојачки глас :

»Јово овце по планини чува,

»Јово овце, а Мара јагањце...«

То је био Јеринчин глас.

Бељушу поче да бије срце.

— И онај безјак мисли, да она то њему отпева.... Смрди-врана!...

— Немој тако, болан! Шта ти он ради? Ко зна? Они се тако свако јутро

натпевају, рече Бојо, па узе мумаказе те усекну свећу. У гласу му беше неке неразговетне суревњивости.

— Ти, Бојо, ћути. Ти то не знаш. Она то неком пркоси. Знам ја њу... Хоћеш колача?...

— Каквих колача!

— Да знаш из чије су руке!... Дечик погоди!... Она те је гледала озго — како разгрћеш снег.

Бојо поцрвени до ушију. Васо се само осмехну.

— Ево, на, узми!...

И Бојо узе два колача. То су биле две гурабије — с медом подмазане.

*

У оно доба није се знало за данашње балове, позоришта, концерте, села и игранке. Онда су се преко месојеђа, у приватним кућама, давала села, али не оваква, каква ми данас покашто приређујемо. Газда Обрад Лелек обично је давао по два села. Једно трећи дан своје славе, а друго уз Белу Недељу. У оно доба калфе се нису двојиле од осталих укућана — код Лелека нарочито.

Калфе и друга момчадија затурали су игре на селима. Ту се играло прстена, туре, бика, фоте, путника, воденичара, аџије и многих других веселих игара.

Једно од тих села улази и у нашу причу. Оно је један важан прелом у животу Боје Бељуша.

*

На село су позвати најближи пријатељи, сродници и комшије Лелекове. Звао их је Васица. И они су готово сви дошли. Ту вам је газда Сава Градачанин са својом Сојком и ћерком Кајом; ту вам је Миле Брдар са својом породицом; ту вам је Марко Ђенадић са његовом браћом и враголастим снахама.... Ту вам је и Спасоје Тијанић са његовом младом; а беше дошла и баба Инђа са њеном лепом унуком Босиљком. Босиљка је била најприснија другарица Јеринчина. Да се за прст уједу, оне једна другој отрче и кажу.

У новој кући, на горњем боју, Лелек је имао с лица две собе. Једну ве-

лику и једну омању. До ове мање собе била је једна још мања из авлије. То је као нека сарачана — за успрем. Али је њу газдарица Стана наместила — као кутицу. Била је пуна као сат меда. И то је била соба Јеринчина, ту је смештана спрема Јеринчина.... У њој је Јеринка са својим другарицама везла и своје девовање проводила.

Пред овим собама било је велико, готово у четврт, предсобље. На сред среде овога предсобља био је уздигнут, за два басамака, а у авлију, на полукубе налик, изнесен мали доксачић, са округлим срчали прозорима. Његова таваница била је зракастим шашовцима ишарана, те је личила на велико саваотово око.

Овде је газда Обрад Лелек лети најволео јутром попушити један чибук и посркати виљан каве; а кад би му какав пријатељ дошао, он би с њим изјутра овде сео, пушио и разговарао се.

Из овога предсобља улазило се најпре у велику собу, из велике собе улазило се у малу собу, а из ове водила

су врата у Јеринчину собу. Али се у Јеринчину собу могло ући и из пред-собља. Предсобље је било патосано циглом, а цигла је била ујек опрана и црвеном бојом обојена.

Пред вратима велике собе беше прострто једно мало покровче, те је служило, у исто време, и као папучлук.

Велика соба била је, с краја у крај, застрта једним од оних грдних покровца, што су их наше абације доносиле из Турске; а озго по овоме покровцу прострта је велика поњава шареница, што ју је својом руком откала баба Плинка, мајка газдарице Стане, и својој ћери, о удадби, уз дарове спремила. И с леве и с десне стране био је прострт по један душек, а озго по њима по леп крмезли ирам, са својим дивним зупчастим оквиром и лепим зеленим амајлијастим шарама. Свуд у наоколо јастук до јастука од црвене саја-чохе. На сваком јастуку беше на среди начињено од зелене пантљике по једно «дупло солумуново слово.»

У то доба, у свој чаршији, ни у једној кући, није било онаквих полица као што их је имао у својој новој кући газда Обрад Лелек. Њих је градио онај исти мајстор, што је градио и ону таваницу на доксату. Начинио их је од сувих и као восак жутих дудових дасака. Неки су му мајстори опет нашли мџу. Они су доказивали, да се полице граде само од букових дасака. Али ништа за то, опет су полице Лелекове биле једна реткост. Не зна се, или су дивније изрезане оне троугле ножице на којима стоје, или њихови, у вис окренути, павтасти первази.

Кад се у собу уђе, на оној полици, што је пред тобом, стоје поређани сџн до сџна, калајлија до калајлије. На десној страни понаместани су, једно у друго, зарфови и вилџани, плочнице, милојке и ибрици. На левој страни била је сама стакларија — почињући од окарнице, па до ракијске чашице.

Испод полице, на прочељу собе, стоји на дувару велико огледало у црном ораховом оквиру, а преко њега претурен

грдан велики пешкир, свилом испреткиван, а жутим златом на крајевима извезен. Свуд унаоколо био је оперважен белом шпицастом чипком, што су је оплели вити прсти Јеринчини.

С леве стране, испод полице — од врата па до угла собе — беше на дувару прикована једна црна мушема. По овој је мушеми повешано оружје Лелеково. Озго по врху, испречиле се две дуге пушке. Једна крџалинка, а друго је џевердар — сав у срму окован — као да си га млекоком облио. Испод ових пушака стоје попречно два ножа — оба белокопча; а доле ниже њих, висе три пара пиштоља. Најпре два сребрњака, па две пећанке, па онда она два гвоздењака, за које би газда Лелек чешће рекао да их не би дао за све остало оружје. Мо'ш их слободно у воду умочити, па те слагати неће. С десна и с лева овога оружја висе: сребрне паласке, златом извезени силави, тобоци, једне просте фишеклије, две мазалице, два подасипача, четири арбије — једна с белом коском од филдиша и једна златна амај-

лија. Ову је амајлију Лелек купио од некаког ације, али је нигда није хтео понети. С друге стране врата било је по дувару поређано неколико чибука. Међу њима је било два од дивље трешње, два од јасмина, један од абоноса и два од неког другог дрвета. Сви су имали лепе цариградске такуме.

У углу собе, на источној страни, између двеју полица, висила је икона светога Јована, а пред њом велико сребрно кандило.

*

На село се обично долазило после вечере. Лелекови су нешто раније вечерали. И одиста, тек што се беху дигли иза софре, а гости почеше долазити.

Најпре је дошла баба Инђа са својом унуком. Пред њих је истрчала Јеринка. Она се с Босиљком узе за руке, па прођоше свуд по собама. После се шумурнуше у Јеринчину собу. Мало мало, па би се гласно насмејале.

Девојке увек имају по нешто на само да говоре и да се шаликају.

Васа је са свећом стојао доле на ба-самацима, а Бојо горе у ходнику. Један чирак са свећом метнут је на горњи ба-самак од доксата — да би се у пред-собљу боље видело.

И велика је соба била лепо осветље-на. На свакој полици горела је по једна свећа. А до врата, што воде у другу собу, намештен је један мали округло-сточић од липова дрвета. Жутео се као восак. Познаје се, да су га рибале вре-дне девојачке руке. И на њему је ста-јао један чирак са свећом.

Па и у малој соби гореле су две свеће. Једна на полици, а једна на сто-личици — одмах до Јеринчиних врата.

Еле, може се слободно казати, да је мало ко у оно доба у Л. видео, да је човек, у две собе запалио пет свећа. Само је то могло да буде у кући Обрада Лелека....

Кад је сутра дан неко повео о томе реч у дућану Лучића, онда ће Спасоје Тијанић, који се ту десио, — рећи:

«Пројте се ви људи Обрада Лелека! Оно више нема. Ето, мени се чини, да

сам и ја прошао света и нешто видео, па кад одох синоћ, а оно просто, као да сам ушао, Боже ме опрости, у цркву. На све стране попаљене свеће. На ба-самацима стоје момци и држе чираке, тако горе у ходнику, па на доксату; а већ у великој и малој соби — не питајте!..»

Тијанић нити је лагао, нити је хтео Лелека да оговара. Он је казао оно, што се њему тако чинило. Други су се још већма чудили раскошлуку Лелекову.

Али ваља знати, да се у доба кнеза Шурице није знало за лустере, за лампе, за петролеум, за царско уље. Онда још није било «миликерца.» Онда је радио луч, жижа и — лојана свећа. Па и оне су биле много друкчије него ове данашње. Поле јакоснија кућа сама је градила свеће. А то се радило овако: узме се један сандук — налик на онај што се у њему доносе стаклена окна за наше прозоре, — напуни се млакушним — растопљеним — лојем. А дотле већ стоје готови, лојем умазани, на дренове штапиће нанизани, памучни витиљи.

И они се стану умакати у оно сандуче с растопљеним лојем — све док се не види, да су свеће довољно дебеле. Наравно, да неки остави да буду тање, а неки дебље — како је већ коме за куће требало.

А ко се није хтео тим послом занимати, он је морао од мунџија куповати свеће. А ови су их имали од две сорте — и грађених и ливених. Ливене су узимале богатије куће и овако о великим годетима. Него се на њих већ гледало као на неки раскошлук.

Онога вечера, на селу Лелекову, у свима чирацима, гореле су ливене свеће.

*

Игре се почеле у велико. Гости су били необично весели. У мањој соби сео домаћин са својом врстом. Пуше, пију шербе и — егленишу. У великој соби засела младеж. С једне стране женскиње, а с друге мушкадија. Игре су обично затурали: калфа Цвијо Крупњанин и калфа Јово. Најпре се почело прстена.

Калфа Јово га је вешто крио. Он би поређао — поклопице — десет капа: узео би нечији прстен; клек'о би на колена, најпре би изнео прстен да га сви виде да је у руци, па би онда левом руком прошашолио прву капу, а десну полако стао подвлачити, и онда би почео :

«Пазите добро! Под ову капу ја не мислим оставити прстен. Он се на прво место ретко кад оставља. И ја се тога правила држим.... Па, ево, ни овде га оставити нећу; али ко зна — да се размислим! Него шта би остало осталим капама. Нису ни оне моја пасторчад... Пазите добро!... Чекај. Ево, овде ћу. Ту му је најзгодније.... Ето, ово је последња капа. Нећете, ваља да, мислити, да сам се због ње оволико трудио... Сад сам готов.... Де ко сме амбарнути!..»

Док је калфа Јово овако говорио, остали су пратили сваки покрет његових руку. Калфа Вилип нарочито. Он је био чувен у погађању — где је прстен. Он и сад пружи руку и повика :

— Амбар! али, шипак. Под капом није био прстен.

Дружина прште у смех.

— Е, људи, заклео бих се, да га је ту оставио, рече он и погледа постиђено по дружини.

Сад се саже калфа Цвијо Крупњанин. Он поче полако да диже капу за капом и да говори :

— Овде није, није ни овде; овде није, није ни овде.... Овде јес!...

Дружина опет прсну у смех. Прстена ни од корова. Калфа Јово се удудио па само по дружини гледа, а по лицу му се просуло неко лудо задовољство.

И женскиње поскакало па сеири. Јеринка обавила десну руку око плећа Босиљчаних, а мало се на њено раме наслонила. Иза њих стао Васица па им нешто говори. Оне га и не слушају. Бојо стао мало даље од њих, па и он гледа шта они доле с прстеном раде.

Сад приђе и Спасоје Тијанић. Метну руку на једну капу па рече :

— Овде није

И онда узе другу и повика.

— А овде јес...

Дружина опет удари у смех.

Још су остале само две капе. Под једном од њих две, морао је бити прстен.

— Чекајте ви, да чича каже шта зна, повика калфабаша Јевто и руком се маши за једну капу:

— Овде није!

И прстен оскочи и паде пред колена калфа Јовина.

Сад наста општи пљесак....

— Де, још једном! Нећеш ме више преварити, рећи ће калфа Вилип.

И калфа Јово опет намести капе и сакри прстен.

— Станите, ја ћу, повика Цвијо Крупњанин. Он поче:

— Овде није, овде није.... није ни овде... а овде!.. Није ни овде.. Амбар!

И дружина се зацелу од смеха.

— Ама људи овај Јово мора да неког врага зна! рече калфа Вилип. Он сад већ није смео да амбарне.

Васица оде Јеринци и нешто јој рече. Она погледа у Боју. Бојо се беше нешто замислио. Јеринка нешто опет рече Васици. Васо оде калфа Цвији па му

нешто шану: а Цвијо се окрете те погледа у Бељуша, па му онда рече:

— А што си се ти умудрио Бојо? И у Босни се игра прстена. Де да видимо шта и Босна поносна зна!...

— Де те, де те ви! Ја прстену нисам вичан, одговори Бојо.

И Јеринка и Босиљка погледаше га. Као да су му рећи хтеле, да је то њихова воља.

— Амбарни, Бојо! повика неко из дружине.

Калфа Јово се обазре. Његово се чело набра. То је био глас Васин.

— Е, кад Васо каже, баш хоћу, рече Бојо, па се саже, разгледа капе које још нису дигнуте, па трећу на реду диже и викну:

— Прстен!

И прстен паде у крило Спасоја Тијанића.

Сви се згледаше. Јеринка погледа у Босиљку, а преко лица јој сину зрака некаке девојачке радости. Босиљка се саже, па јој нешто шану на уху.

— Аферим Бојо, повика Спасоје Тијанић, и удари га руком по рамену. Ти вечерас на прстену однесе мегдан.

— Море тај нигде не пружа руку на лијо, рећи ће калфабаша Јовто.

А Јово? Он беше од неке пакости сав позеленео.

— Нека сад крије он, повикаће јетко, и оне капе одгурну у страну.

— Доста смо играли прстења. Сад ћемо окренути нешто друго, повикаше сви у глас.

*

— Да играмо фоте, повика једна осниска, а доста лепушкаста женица. То је била Вида Брдарева. Она је стајала до Јеринке и нешто се с њом разговарала.

На њу ће Спасоје Тијанић главом. Она се само осмехну.

— Јест, да играмо фоте, прихвати калфа Цвијо Крупњанин. Камо тај Јово — где је?... Нека начини туру, али само помеку. У наше браће и сестара нису дланови од дреновине, већ од крви и меса.. Нама требају наше златне руке.

Још он то није ни изговорио, а Васица му приђе и рече.

— Ево туре.

Калфа Цвијо је узео. Пружи руку па се по длану удари. Охо!... Ко је ово правио?... Нећемо ми овде говеда тући.

— Сад си вала једно опинуо, рече му калфа Вилип.

Дружина прште у смех. Насмеја се и Цвијо па рече:

— А, брате, тако је!... Ако не знаш какви си, а ти види с ким си — нека ми опросте ова друга браћа и сестре! Па онда се окрете.

— Свак на своје место!

И они сви поседаше. Само калфа Јово не хте да улази у игру. Он се завук'о у једно ћоше, па се нешто набурио. Бојо му није силазио с ума. Он је на њ већ и онако киван.

Фота се игра на много начина. Али свуда излази на једно: ко у игри погреша, тај даје фоту — какав било свој знак — прстен, јаглук, чевре, мараму, бурму, минђуше или шта било друго. Има чак и тога, да се упали сламка,

па је играчи брзо један другом додају, и у чијој се руци угаси, тај даје фоту. Ове се фоте скупе уједно — обично у каку торбицу — па се предаду «судијама». Судије не смеју знати чија је која фота. Први судија завуче руку у торбицу и узме једну фоту од реда, па рекне:

«Шта да досудимо овој грешној души? —

— Нека јој буде то и то, одговоре две судије гласно.

Ако је што ружно осуђено, онда сваки стрепи, да фота не буде његова.

Судија извади фоту, покаже је свима и упита:

— Чија је?

Онај веселник, или веселница, чија буде фота, излази и рекне:

«Моја.»

За овим долази извршење пресуде. Ово је највеселији део у целој игри.

Онога вечера код газда Обрада Лелека фоту је затурио Спасоје Тијанић.

Пошту и поштоноше овако је распоредио:

— Ти Цвијо буди Београд, Босиљка нека буде Бељина, газда Саво Градацинин нека буде Сарајево, а моја снајка Јелица нека буде Лешница; калфа Јово нека буде Цетиње, а ти Јоко буди Ивањица.

Али калфа Јово рече:

— Мене изоставите. Ја нећу.

— А хоће, хоће. . . . Мора, повикаше неки.

— Без њега нећемо ни ми да играмо учини Босиљка, и ђаволасто се осмехну.

Тијанић опет поче.

Марко Ђенадић нека буде Шабац, а снаша Сојка нека буде Митровица; Бојо Бељуш нека буде Призрен, а Јеринка Љубовија; мој побро Мићо нека буде Чачак, а његова снајка нека буде Сењска Ријека; калфа Вилип нека буде Зворник, а ти Иконија да будеш Јагодина; калфабаша Јевто нека буде Скадар на Бојани, а Каја нека буде Пожега; Миле Брдар да буде Мостар, а његова Вида нека буде Лозница; Васаца нека буде Дубровник, а снаша Пеладија да буде Ћуприја; Петроније Ђе-

надић нека буде Крушевац, а његова Станојка нека буде Бања Лука!.. Калфа Томо нека буде Ваљево, а Сојкина Нера нека буде Сребрница. Сад паз'те добро! Књиге ће да лете од града до града... Која не оде куд треба, њој ће да суди суд добрих људи... Слушајте! Оно се чује топот поштоноше. И Тијанић погледа у Васицу. А Васица учини:

— Тру, тру, тру!

— Стој!... Ко иде?

— Пошта.

— Која пошта?

— Дубровачка.

— Стој пошта дубровачка!... Куд иде?...

Васица разгледа по дружини, па повика:

— У Бељину.

У тај се мах Босиљка с Јеринком нешто живо разговарала, а обе су, с часа на час, погледале по гостима, ама би им се погледи зауставили на Боји Вељушу, који је у једном крају седео и гледао преда се.

Дружина прште у смех.

— Ха, Бељина се не јавља!...

— Босиљка, фоту дај! повика Спасоје Тијанић и ошину је туром по рамену.

Босиљка се трже и повика:

— Тру, тру, тру!...

— Нема ту, тру, тру, тру! већ деде цуро моја лепа — фоту вамо дај! повика Тијанић.

И Босиљка извади из својих леших девојачких недара, златом извезен јаг-лук, па га даде Васици, а Васица га стрпа у једну торбицу.

Сад Тијанић опет викну:

— Слушајте! Оно је коњски топот. То је пошта, и онда махну главом на Босиљку, а она наслони главу на раме Јеринчино, па онда учини:

— Тру, тру тру!...

— Стој!... Ко иде?

— Пошта.

— Која пошта?

— Бељинска.

— Стој пошта Бељинска! Куд иде?..

Босиљка повуче очима по дружини. Њени се погледи зауставише на калфа

Јови, а преко уста јој прну ђаволаст осмех. Она повика :

— На Цетиње.

— Тру, тру, тру! отеже калфа Јово, а преко образа му букну пламен неке унутрашње раздраганости.

— Стој!... Ко иде?

— Љубовија! одговори калфа Јово, па се онда трже и стаде муцати :

— Це...ти...ње!...

Дружина удари у смех. Неко викну из буцака :

— А, томе Љубовија не силази с ума.

Дружина опет прште у смех.

— Е, калфа Јово, није вајде, дај фоту!... Ти се баш издаде... Јеринка и јес кршна цура, шану му Тијанић и несретно га ошину туром по леђима.

Јово поцрвени до ушију, па онда извади из цепа мараму, даде је Васици, а Васица је стрица у торбицу.

Тијанић опет поче :

— Слушајте, оно је коњски топот! Оно пошта иде!...

И калфа Јово развуче :

— Тру, тру, тру!...

— Стој!... Ко иде?

— Пошта.

— Која пошта?

— Цетињска.

— Стој пошта цетињска!.. Куд иде?

— На Љубовију.

Љубовија ћути.

— Љубовијо — фоту 'вамо дај! пови-
ка Тијанић и ошину Јеринку по рамену.
Јеринка извади златом везено чевре, па
га даде Васици, а Васица га стрпа у
торбицу.

Тијанић опет поче:

— Слушајте! Оно се коњски топот
чује! То је пошта, и онда погледа у
Јеринку. Јеринка је обавијала око пр-
ста крај Босиљчине мараме. Она полако
— отеже:

— Тру, тру, тру!...

— Још је далеко. Једва се чује, по-
вика неко из дружине.

А Тијанић:

— Стој!... Ко иде?

— Пошта.

— Која пошта?

— Љубовија.

— Стој пошта Љубовија!.. Куд иде?

— У царски Призрен град, одговори Јеринка, а испод очију погледа Боју Бељуша.

Бојо подиже главу и погледа у Јеринку. Његови се образи запламтеше. Он повика:

— Тру, тру, тру!...

— Стој!... Ко иде?

— Пошта.

— Која пошта?

— Из Призрена.

— Стој пошта из Призрена!... Куд иде?...

Бојо погледа по дружини, па рече:

— Пошта призренска треба да иде у Београд!

— Дај Боже! повикаше сви у глас.

— И баш за то, што она не иде у Београд — фоту'вамо дај! повика Спасоје Тијанић. И Бојо извади из цена мараму, даде је Васи, а Васа је стрпа у своју торбицу.

*

И тако је пошта ишла од града до града — из Сарајева у Јагодину, из Ја-

године у Мостар, из Мостара у Љешницу, из Љешнице у Скадар на Бојани, из Скадра на Бојани у Ивањицу, из Ивањице у Зворник, из Зворника у Пожегу, из Пожеге у Шабац, из Шапца у Бању Луку... И која је год заишла или помела пут, морала је дати фоту. Само је њих четворо остало што погрешили нису, и то:

Калфа Цвијо Крупњанин, Вида Брдарева, Васица и снаша Пеладија.

Њих су четворо били суд добрих људи. Они се издвојише и почеше судити свакој фоти по редом.

Калфа Цвијо завуче руку у торбицу. Узе једну фоту, па поче:

— Ево једне грешне душе! Шта ћемо јој досудити, не би ли се опростила свога тешког греха?

— Нека буде икона свете Богородице, пред коју ће грешни људи стати, прекрстити се и метанисати, па је после целивати, рекоше оне три судије.

— Велимо ли тако?

— Велимо.

— Да јој није много?

— Није.

— Да јој није мало?

— Ако јој буде мало, нека јој Бог да и више... Ми како знадосмо и умедосмо, тако и пресудисмо.

— И нека јој то буде Чија је ово фота? повика калфа Цвијо.

Сви је погледаше.

То је било некако златом проткано, а као снег бело, чевре.

Јока, најмлађа снаха Марка Бенадића, покри лице.

Дружина сва прште у смех.

— Е, богме, ћерко, то ти је, повика газдарица Сока. Ко се у коло хвата, у ноге се узда.

И кад већ сви навалише, онда она немаде куд, устаде и стаде уз дувар.

Најпре јој приђе њен војно, стаде пред њу, прекрсти се, метаниса три пут, па окрете :

— Молим ти се света Богородице! Моли Риста Бога, да се смилује на ме грешнога!... Ја сам ти тешке грехе починио. Омрсио сам две петке и четири среде.... Прескак'о сам у туђе градине,

трес'о туђе воћке и пурио туђе пуре-
њаке!.... Нека ми то сад опросте, а ја
се, ево, пред твојим светим лицем закли-
њем, да то нигда више учинити нећу!...

— До прве прилике! повика Миле Бр-
дар, и сва дружина удари у смех.

Мићо се опет прекрсти, метаниса и
пође да пољуби икону, али му се Јока
измаче и побеже међу своје друге.

Калфа Цвијо опет завуче руку у тор-
бицу, па повика :

— Ево још једне грешне душице!
Шта ћемо њој досудити.

— Лепа је и тиха ноћ. Месечина као
дан; нека изађе на двор, па нека три
пут на месец лане, и нека каже :

«Овако и моја браћа раде!...»

— Велимо ли тако?

— Велимо.

— Да јој није много?

— Није.

— Да јој није мало?

— Ако јој је мало, нека јој Бог и
више да!... Ми како знадосмо и уме-
досмо, онако и пресудисмо.

— И нека јој то буде!... Чија је ово фота?

Сви је погледаше.

— Калфабашина, рече Васица.

— Моја повика калфабаше Јевто....

— Е, Бога ми, твога бата нигде, прихвати Спасоје Тијанић....

— Де, што се стидиш — к'о млада невеста!... Изађи на двор, па окрени — као и остала браћа твоја, рече му Миле Брдар, који се с њим веома назио.

— Хоћу, брате, Миле, ја шта ћу... Ово сам ја од тебе и научио.

И онда изађе на поље. Сва дружина пође за њим. Мушкиње изађе у авлију, а женскиње стаде на доклат.

Изађе и сам газда Обрад Лелек.

Калфабаша погледа у месец, па онда три пут лану; али у исти мах неко из присенка стаде вити — као курјак на раскрсници.

— За газдом, повика неко из дружине. И све се зацелу од смеха. И сад на све стране узавреше пси.

Село се и растури, а лавез се паса још непрестано разлегао по тихој фебруарској ноћи.

*

Кад се већ село разишло, газда Обрад зовну Васицу, па га упита :

— Ко је оно вио ?

— Калфа Јово.

— А ко оно рече : «за газдом?!..»

— Васици букнуше образи.

— То си ти, псето једно !

— Нисам, мајсторе, живота ми мога.

— Ја ко је ?!

Васица обори главу и рече :

— Ја не знам, мајсторе.

— Ти знаш, псето једно, али нећеш да кажеш.

— Не знам, мајсторе.

— Иди ми зови калфа Јову.

Васица оде.

Не постаја мало, ето ти калфа Јове.

— Јеси ли ти оно, калфа Јово, помагао псима да лају и да вију ? упита газда Лелек у некој срдитој спрдачини.

— Па игра је била, мајсторе.

— Нећете га ви више у мојој кући залајати, ако ја будем жив. А ко ти оно повика

«За газдом? ...»

Калфа Јово погледа у мајстор Обрада. Њему кроз главу сину чудна мисао. Знао је он, да је мајстор Лелек празноверан, и да се страховито боји смрти. Ко би год што у кући ружно рекао, он би га, ако је од млађих, по зубима; а ако је њему раван, он би обично рекао:

«У нашега чабра гвоздене уши!»

— Шта бленеш у ме зврндове је-дан?!... Де казуј, ко оно повика:

«За газдом!»

— Немој ме питати, мајсторе. Он није ни о каквом злу мислио, рече калфа Јово, неком пакошћу.

— Зло вам се обило о главу, да Бог да!... Ја сам сто пута казао, да крмад не треба у кућу пуштати... Тако мени и треба!... Па ја ко оно лану, лануо за својом главом?!..

— Бојо Бељуш, одговори калфа Јово, гласом подмуклог притворства.

Газда Обраду плануше образи

— Ти лажеш, стрвино једна!

— Не лажем мајсторе. До њега је стајао и Васо. Али њега мо'ш и пећи, а он ти казати неће. Они се лижу —

од кад су се састали... Има ту још пуно којешта. Што ниси слушао вечерас, како иде Призрен у Љубовију, а Љубовија у царски Призрен град?... Него мени није стало. Ја нисам поманитао, да за другог извлачим жеравицу... Сутра да ми даш рачун... У овој кући нећу више ни дана остати.

То рече, прилуци врата, и — оде

*

Сутра дан по чаршији је брујало, како је Обрад Лелек истерао и малог Васицу и Боју Бељуша. Васица је нешто окорито рекао своме мајстору. Мајстор га тако опали дланом, да га је свега облила крв. После га још пријави и устабаша. Овај сазове лонцу. Лонца нађе, да је Васица крив, па га осуди на десет батина, а после га докопа и маџистрат. Он му цепне 25, — и онда га прогна.

Боју Бељуша узме у заштиту газда Саво Градачанин. Он му отвори и радњу — на трећу пару. И ми га видимо, после мало година, међу првим људима у Л....

Обрад Лелек у брзо се покајао. Он је сазнао, да оне вечери Бојо није ни силазио у авлију кад је оно калџабаша Јефто лајао на месец, већ је стајао одмах иза газда Саве Градачанина на докату; а ту је била и Јеринка и Босиљка и Вида Брдарева.

Шта није чинио, да се Бојо врати. И газда Саво Градачанин беше пристао, али му Бојо одговори:

— Ако ме газда Саво и ти отераш, ја знам куд ћу.... Из Босне сам једва изнео главу. У Србији је у мало нисам изгубио Дрина је моја давнашња посестрима.... Газда Обрада волим — к'о свога оца. Мило ми је, што се уверио, да ја оно нисам био; али сам чуо, да враћање није добро. Не могу му се вратити.

Ово је исто казао Саво Градачанин газда Обраду Лелеку. Од то доба, Обрад није више наваљивао, да му се Бојо врати, али је непрестано распитивао за сиромаша Васицу, па ништа. Због њега је једном нарочито отишао у Шабац. Питао је и питао — све мајсторе

редом, и нико му не умеде казати, ни да је дошао у Шабац ни да је туда прошао.

«Е што сам се о то дете огрешио... Бог ће ме покарати — кад тад!...» рекао је једном приликом Марку Бенадићу.

*

Једнога дана, некако баш по светом Јовану, дође Лелеку газда Саво Градачанин. Овај му човек није у кућу долазио, од кад је себи узео Боју Бељуша.

Лелек се мало и зачуди.

— Ја бих, газда Обраде, имао с тобом прозборити две три речи, рече Градачанин, и погледа у једно шегрче, што је поред мангала прошивало.

— Ајдемо горе.

И оду. Дуго су били у малој соби и разговарали се о свачему, док ће газда Саво Градачанин окренути:

— Шта ту вас дан околишити!.. Би ли ти, газда Обраде, хтео, да се ми, ако ономе горе буде угодно, — опријатељимо?...

Лелек се чисто трже. Није знао шта да му одговори. Саво Градачанин је имао кћер, а Лелек није имао сина.

— Знам шта мислиш, рече му газда Саво. Ја имам сина. Он је и твој син. Знам ја то добро... Били ти дао твоју Јеринку за Боју Бељуша, за Боју — твога, за Боју мога?...

У очима Обрада Лелека заблисташе се две сузе. Он је скочио и изишао на доклат. Зовнуо је и своју Стану. Казао јој је. И Станино је лице синило неком неочекиваном радошћу....

*

Онаке свадбе и весеља — као што је било, кад је Саво Градачанин женио Боју Бељуша, а Обрад Лелек удавао своју Јеринку, — варош Л... упамтила није....

X

Ја немам друштва

«Помози —
 Кад ти је дао Бог!»

Ваш је то било ружно пролеће! Сунце и снежица и мочар нису дали ником из куће изаћи. По кашто сине и сунце — жешко као у сред лета, и онда снег плине — као да га ни било није. Не прође мало, па се опет натушти и снег тако округли, е би рекао, да се бели небески ројеви пуштају, па су озго полетели, да прлу земљу покрију; а кад сунце гране, онда се воћија, шипрази и шумарци заблистају својим чаролијским сјајем, баш као да су им и гране и овр-

шине сребрном пеном посребрене. Олуци јуре — као бесни, а овда онда, прочита грђе по какав округео белутак, што га је бујица горе негде из брда издерала.

И Штира страховито хучи. Она је луда кад надође. Снегови на планинама још ни чули нису, а она је већ испунила своје обале. Доле на Перилима почела је и да излива; а још од јуче носи грање, прошће, врљике. Од јутрос већ и кладе проноси. Људи стали код Алијиног моста, па сеире. Има читав сахат како се под њим заглавила једна грдна тополова клада. Савко Лелеков већ се у два маха нагонио, да је чакљом отисне, па ништа.

— Ако још мало надође, однеће га, бити не може, рече један, који је ту стајао и гледао како вода нагло долази.

— Не може му баш ништа, одговори неко други. Тврђа је то, мој брајко! Ја сам глед'о, кад су побијати кораћи. Колики су горе, још једанпут их има толико у земљи. То је градио мајстор Стево Осаћанин. Његове мостове вода

не односи; а. после, ту има паламара од читавог аршина....

Међу тим, вода је све више и више долазила. Она је већ почела запљускивати у крајње талпине од моста. С доње стране излетали су, од некаквог зора, читави букови. У том удари још једна грдна кладурина. Љаштила се из далека — као кора у белог дулека. Њу су пратили читави навиљци кровине, сламе, сења, грања; а, овда онда, удари и по која растова талпина! — На реци је радило преко тридесет чакљи, али се нико није могао избарабарити са Савком Лелековим. И све се то срика, да ону кладурину дочека, и да је, како тако, испод моста протуре, или да је како год на суво извуку. Ишла је средом матице. И што се ближе мосту примицала, чинило се, да се све већма и већма заухтава. Летела је — као очи. И само што учини:

«К'р.р!»

У том стиже и она кровина и оно грање. И све то матица смота и заби под мост. Сад стаде и с горње и с доње

стране моста да кључа. После се зачу као неко пиштање; а све је врело и пенушало, као кад млеко кипи у шерпи. И, онда, не знаде се шта би. Само нешто пуче — као добра прангија. И мост се диже. Окрену се једном у ковитлац, па се после лепо пресамити. И онда га матица по ново издиже и однесе — право Перилима. Не помогаше му ни Усециганина паламари. Ни они не могоше одолети сили Божјој!...

После неколико тренутака није се знало ни место где је био Алијин мост. Само је на среди избијао још један грдан кључ.

— То је од оног дебелог шипа, што је на средини. Знаш, као сад, кад су га побијали. Мука се то мучила! Има га, да не слажем, с два човечија боја у земљи. Е, њега неће шале извалити, рече онај исти, што је мало пре казао, да Алијином мосту неће моћи вода ништа учинити.

И он то још није ни изговорио, а оздо се стаде помаљати она јутрошња тополова клада. Како се ту била загла-

вила, ђаво је њен знао. И она се једном два окрену у ковитлац, па је после дочепа матица и однесе — као какав лагачак чунић.

— Ето твога шипа. Смиљко, рече Савко Лелеков, па потеже чакљом, те ухвати једну растову планку и извуче је на обалу. Ваљала му је две небушене цванцике. — — — — —

Доле на Луци искупила се опет момчадија, па се груди мевим југовим снегом; а мало даље, пред Бељушевим кошевима — пао народ с колима и с воловима. Све то чека, кад ће Војо Бељуш отворити кошеве, да час пре приме храну, па да зарана измичу. Ко зна, шта још може бити с ђупријама на Јадру и Ђешници. А све прилике казују, да ће воде големе надоћи. Да се још и то деси, не дај Боже, куд би они после? Код кућа — ни у кошу, ни амбару ни у наћвама!... Сачувај Боже!...

*

И кошеви се отворише. Најпре су подмирени Глушчани и Узвећани. Они

још од јуче чекају, а и најдаље им је. Тек пред подне дођоше на ред Дубљани и Белотићани. И док се њима рана измерила и док су потоварили — поче се хватати и мрак.. Бојо Бељуш беше сам собом дошао, да настоји, да се још вечерас сви, који су дошли и који уредне оправе имају, подмире. И Бога ми, баш се добро и отаља.

— Дакле није се више ни једно село јавило? упита газда Бојо свога настојника Стеву, који је о свему водио рачун.

— Није.

И газда Бојо пође. Кад бѝ скоро на вратницама а он се окрете:

— О Стеване!... Дођи де!

И Стеван дође.

— По свој прилици, ја ћу сутра, ако Бог дâ здравља, отићи мало до Бељине... Само ако узмогне скела возити. Воде нагло долазе; а ако још дуне мало јаче југ, онда ето и Дрине. Ваља ми грабити што пре... Могу после одсинутити и до Тузле. Имао бих важна посла. Пази — да се каква штета не догоди! Намирујте људе — брзо и исправно.

Пазите на меру: нека је која литра више, а не мање. Кад будете готови с овим кошом, онда начните онај крајњи. Ко хоће кукуруз за семе — подајте му из малог коша. Обиђи и воденице — кад год улучиш прилику. Припази на оног лолу у горњој воденици. Што сам с њим набелаисао!... Древна је бекрија. Да је ракија онај јаз — мало би му било. Од свакога може што бити — од бекрије никад ништа. Распитај људе за каква ваљана човека... Марко нека не одмиче од стоке. Пошљи му још који цак мекниња и један крушац соли. Обилази и кућу. Пазићеш и на дућан!... А ко је оно тамо?... Оно је неко с колима? упита од једном Вељуш.

— Тај чека још од јутрос. Из Црне је Баре. Црнобараца нам још нема.

— Јесте га питали шта хоће?

— Хоће и он хране.

И газда Бојо се упути тамо. У тај се баш мах на западу повукоше две три златно-румене пруге ведрине, а кроз њих синусе, као пламени млазеви, потоњи сунчеви зраци, те, као растопље-

ним кармином, обојише кровове од кућа, врхове оближњих шумарака и брежуљака и сву живописну околину ове убаве варошице.

— Одакле си ти старче? упита га газда Бојо Бељуш.

— Из Црне Баре.

— Е, из Црне Баре?!... А камо ти остало друштво? —

— Ја, газда, немам друштва.... Ја сам сâм — као што видиш.

— Како се зовеш?

— Пејо Бабић... У селу ме сви зову Чича Пејо....

Бојо га погледа.

То беше старина! Бео — као овца. Могао је имати, као једну, осамдесет година. То су казивале оне дубоке бразде преко чела и лица; то је казивао његов већ збрчкан врат. Боре су ове казивале не само дубоку старост но и дуг низ беда и недаћа, с којима се мушка срчаност у коштац хвата, да их савлада, али које опет оставе свој неизгладими траг. Па ипак је, преко свега тога, овај старчић био још чио и кре-

пак. и пун воље, да се чамотињи и рђи не преда. Она вечерња румен давала му је неку особиту свежину и драж, коју, кад и кад опазимо на лицу и у очима каквог ретког старине.

— Помози ти, газда, данас мени, а теби ће вазда Бог... Не дај да она моја сирочад помру од глади, а ја ти се заклињем Богом и светим Јованом, да ћу ти први од свију вратити!... И старцу заводнише очи. Он окрете главу у страну.

Газда Бојо је нешто мислио.

На старцу су биле некаке старе, на стотину места искрпљене чакшире, које су негда морале бити од црвене чохе, али која се данас једва држала на концима и закрпама. На ногама је имао пресне опанке и лепе дуге каише око ногу. Горе је имао опет стару и тешким арчом џемаданину, а испод њега видео се чохани грудњак из кога је, овде онде, провиривао памук. Беше се опасао већ у велико искрзалим црвеним појасом, а озго старом масном силавином, за којом се беласао сјајан гвоздењак, што је био знак, да га старац није никад, сем кад

легне да спава, вадио иза појаса. Озго је имао кратак реснати гуњ, који је преко рамена имао две грдне закрпе од некаког другог сукна. На глави је имао велику фесину, који је морао негда имати и своју плаву кићанку са изрецканом артијидом... Али време све сатарује — па и саме кићанке на фесовима. Доњи крајци од феса били су већ поабани и окрзани, а при самом врху видела се и једна рупа — баш као да је негде на нишану била.

— А јесу ли ваши правила облигације? упитаће га газда Бојо Бељуш.

— И правила су и кварили; али, газда, како се мени чини, од тога посла неће ништа бити... Ово је дошао смак света. Народ осиротео, а без пара ти ни у цркву не даду.... Па и ако што буде, они ће добити, који што пруже.

— Којима то? упита Бојо зачуђено.

— Па онима што граде и потврђују облигације... Спротиња се највише мучи и белашце. Од кад је она без коре хлеба! И она баш не може да нађе друштва. Моја чељад, газда, немају хлеба — још

од Беле недеље. Дете ми одјури до Ми-
тровице — не би л', какве такве, зараде
нашао. Има два дана како га не би. Ја
већ немадох куд. Ево ме дошао сам теби.
У твојим је рукама живот и смрт моје
деце! . .

— А шта ти мо'ш однети на овим
твојим колима?... Сад су путови испро-
ваљивани, упитаће га газда Бојо и стаде
мерити она два жалосна вочића. То
управо нису ни били вочићи већ једна
кравица и једно мушко јуне. И кола
су још жалосније изгледала. Точкови
— као да су на четири ћошка. Тако
су се били ојели. Главчине су се тако
разјеле, да је сваки точак за се ва-
гашио. Спице у предњих точкова мо-
рале су попустити, те су за то увезате
павитином. На место каната, намештене
су две растове планке. Једна је дужа,
а друга краћа; једна је ужа, а друга
шира. У колима беше и нешто сена;
али је то јадно сено било. Више је ли-
чило на кровину но на сено. У зако-
шарку беше некакав смотуљак крпа,
увијен у једну струнену и на неколико
места искрпљену врећу.

— Ово су твоји вочићи?

Старац погледа преда се.

— Нису моји, газда. Некад сам имао четири ватаћа вола; а данас? — ето, до шта је моја кућа дошла!... Дао ми их је мој комшија — да се послужим. И он је сиромах; ама је добар човек. И стари су му били честити и виђени; а данас? — Тако је, ваља да, одредио Бог. Ми што имамо, то и делимо.

— А кола?

— То су опет једног другог мога комшије... Нећу ти крити, газда. Моја је кућа негда била међу првим. Било је доста и у тору и у амбару... И ја не знадох, шта то би од нас. Упропастише нас душмани. Али има ту, није вајде, и наше кривице... Син ми је мало препорит. Хоће да кресне свакоме у очи. А то данас не иде... Није то само данас. Од кад нам тим, увек су они плаћали, што хоће да исправљају «криву Дрину»... На кога се опизме кметови, на тога и власт; а коме се власти наведу — тај је био и прош'о. Говорио сам ја то моме Радовану. Он ме не по-

слуша. Него ни њега не може човек толико кривити. Ни сам нисам бољи. Ето, кад се оно ономаде дрпих с Ђатом, нисам се могао уздржати. Морао сам му оно казати, па куд пукло да пукло. Ја знам — кад га није ни било на овоме свету.... Он мени разори огњиште — па то ти је.

— Је ли то Симо Ђато?

— Он. Ко њега још не зна!.... Да Бог да се 'наки више не рађали!

— Он је син покојног кнеза Шурце? упитаће газда Бојо с неким особитим нагласком.

— Јес, син му је. Онај је био и пас и човек; али је ово мора народна. Он је и своме оцу и својој мајци живот прекинуо. Ја сам у дугу земану доста којешта претурио преко главе, али оваке рђе још видео нисам. Али — нека. Ја не знам хоћу ли доживети.... Бог није ником остао дужан.

Газда Бојо се замисли. Оно вечерње руменило поче, мало по мало, да бледи и да се на земљу спушта прво сумраче. Као да некаква невидљива рука брише

слику за сликом од ове лепе сутонске панораме. — — — — —

— О Стеване! повика газда Бојо.

Стеван дође.

— Јесте ли позатварали?

— Јесмо.

— Одведи овога човека кући. Кола угнајте под стару шупу. Тамо вежите и ову стоку. Положите јој сена, у јутру ћеш наредити да јој се да и мекња. То ће је мало окрепити на овој студеној мочари... Ето и мене сад.

И онда се окрете старцу:

— Ти ћеш чича Пејо вечерас бити мој гост. Истина — пост је, али јешћемо шта буде дао Бог.... Куд ћеш ноћас? Доцкан је. Месечине нема. А путови рђави...

*

Кад је газда Бојо дошао кући, момци му предадоше једну депешу. Из Београда је.

— Кад је дошла? упита он уплахилено.

— У сам мрак.

Он је поче отварати. Чисто су му руке дрктале. Нека га слутња беше обузела, али се сиромах није убојао.

Депеша је гласила :

«Милева се опасно поболела. Пођите одмах! Марић»

За дуго није могао да се прибере. Два пут је звао момке те их питао : кад је донета депеша. И опет би је отворио и читао ; а руке су му дрктале. Па Милева и јест сва радост његова. Она му је и син и кћер ; она му је зеница у оку. Он је другојаче није ни звао, већ : сине.... А сад — да јој што буде... Он је не би могао преживети. — — —

«Ко, зар он да одржи, да му кћер остане у Београду?!... Видећете, неће проћи ни недеља, а он ће је вратити,» говориле су неке комшике Бељушеве, кад су чуле да је своју јединицу одвео у Београд, да се школује и васпита.

Неки би опет рекли :

«Бесан човек!... Угледао се на Булића. Чудо је није одвео у Беч... Тако је то — кад се тиква покондири.

Други би опет окренули:

«А к'о што је не би и тамо послао?!..
Њему се бар може. Његова је кеса дубља
но и Булићева...»

«Сиромах Лелек, да нешто устане из
гроба, па да види — како му се зет раз-
меће — и његов син Савко — вата рибу
и шљами чакљом грање, кад вода надође,
те се хлебом рани! приметили би трећи»

*

После једног сахата, газда Бојо се
са свим прибрао. Сео је са својим го-
стом из Црне Баре и вечерао. О сва-
чему су се разговарали. Чича Пеја му
је испричао све редом — како се на
његову кућу окомио Симо Ђато, па по-
сле и друге власти. Највише је жалио
на бившег капетана Јову Ружића. Он
га просто урниса, и то све да угоди
несрећном Ђати. У разговору опет су
дошли на кнеза Шурицу и његову вла-
давину. Чича Пејо се већ беше рашће-
ретао. Он једном повика:

— Е, мој газда, нема више ни оних
времена ни оних људи. Кнез је могао

и планути и у љутини учинити коме криво; али што је ову губу родио!... Не, газда, ово не може бити син кнеза Шурице. Онај се могао и покајати, али овај и дан и ноћ мисли, како ће коме доакати — само ако не иде за њим стопу у стопу у свачему. Кнез Шурица је на-сртао на људе, бранећи другог од напасти; а овај сарањује друге, да би својој осиноности пустио дизгине. Тешко је свако зло и напаст сносити; али је оно, мој лепо газда, најтеже, које нам долази од наше власти

И, отуд, одонуд, опет се разговор дотаче кнеза Шурице. Чича Пеји дође некако на згону, те исприча како је и на који начин кнез изгубио своју десну руку. Газда Бојо га је гледао и слушао с особитом пажњом. Чича Пеја исприча шта је било с оним другим Бошњачетом...

— Ја, мој лепо газда, тако је то било. Ја га доведем покојном Обраду Делеку. И он га узе. Кад се кнез придиже, он поче да распитује, куд се дело оно друго момче. Неко му је казао, да су га кметови склонили код мене. Ни-

сам имао куд — морао сам му признати; али му не смедох казати да сам га одвео у Л... Рекох му, да је тужило за кућом, и да га једног дана нестаде. Бог зна, куд је тумарило, реко ја кнезу. Он је само гледао у земљу и по кашто би одмахнуо главом, а једном лупи дре-новачом по земљи, па повика :

«Ви сви лажете!»

Ја жив претрнух.

Газда Бојо се беше удубио у мисли. Цела му је прошлост минула испред очију. И како је која слика пролазила, онако се његово лице туштило и разведравало.

Он ће од једном упитати свога госта :

— Па је ли ти жив онај синчић, што је онога вечера био заспао на рукама онога Бошњачета?

— Жив, хвала Богу, газда.... Жив је и здрав и призвао и штимован — где год дође међу људе. Оженио сам га из Банова Поља, а из честита дома браће Ераковића. Бог ме је одарио с три унука — к'о с три златне јабуке. Један је, Бога ми, већ читав човек. Да је остао код куће

— већ би га давно и давно и оженили. Ја сам у први мах, говорио и говорио Радовану, да дете никуд не води, већ да га остави да кућу и рад прихвати; али како нас ово несрећа снађе, — сад видимо, да је добро урадио.

— Шта учи сад?

— Бога ми, газда, ја ти не умем казати. Знам само, да је изучио све у Глоговцу, да је био у Шапцу четири године, а како учи у Београду — ово је, у име Бога, пета година. Дете ми се шњим веома хвали, а то он зна. Ја сам и њега слао у Глоговац

У том уђе један момак.

— Кола су, готова...

— Добро.... узми ову бунду. Метни је у кола Сад ћу и ја... Зовни де ми Стевана!

Дође и Стеван.

Бојо беше оборио главу. Замислио се. Онда се од једном исправи.

— Стеване!

— Чујем газда.

— Сутра рано — даћете овоме старцу храну. Узмите осам великих цакова, па

их напуните окомљеним кукурузом — из средњег окна крајњег амбара. После ћете напунити два обична цака пшенице — из малог амбарчића и два велика цака напуните кукурузом у клиповима — из малог коша. Нека човек има шта и за семена. Све ћете то лепо премерити и записати на рачун Чича Пеји Бабићу сељаку из Црне Баре.

И онда се окрете старцу:

— Ти ћеш старино спавати овде. Мој ће ти Стеван показати собу. Буди к'о у својој кући... Ја морам још ноћас на пут. Имам и ја једно дете. Јавили су ми да је тешко болесно. Нека милостиви Бог дâ, да ми моја Милева остане жива, па ћемо тек онда један за другог распитати!... Прво ће ми бити, да мало дођем до Црне Баре. Има много година како у том селу био нисам; а кад дођем, онда знај, да ћу бити твој гост.....

— О дај милостиви Боже и Богородице, да и тебе обрадује Бог! повика старац потресено. — — — — —

*

У кола Бељушева била су упрегнута његова два зеленка. И док је газда Бојо код кола још нешто наређивао Стевану, — левак је непрестано копао ногом, а дешњак би га, кад и кад, зубима по врату глоцнуо — баш као да му је хтео рећи:

«Буди миран!»

— Ене, у мало што не заборавих!... Стеване, одиде ближе! рече газда Бељуш, пошто седе у кола.

Стеван приђе.

— Отиди сад одмах у дућан. Зовни калфа Владу. Изаберите једне сукнене чакшире — с малим арчом, један чохани копоран, једно гуњче — с осредњим арчом.... Понеси и неколико од оних великих фесова и које сарајевске опанке — па подај овоме старцу да изабере што је таман за њега.... Узми баш и које мачванске чарапе, — они друге не носе, — и један од оних полу-вунених појасева — нека му је све од конца ново!.....

И онда се газда Бојо замисли.

После опет поче :

— Зави у артију мало шећерлемета — за његове мале унукe, и одсеци и два убрадача и два кумоша... Подај му и шест рубаља у парама.... А, ако се старац стане устезати, а ти му само реци :

«Ово ти је послало оно Бошњаче што си га негда довео у Л... и наместио у службу код покојног Обрада Лелека.»

И онда се окрете кочијашу :

— А сад, Рељо, у име Бога, терај !

И коњи полетеше — као две ластавице. За час су оставили варош Л... и латили се поља тичарског. Кроз нему ноћну тишину разлегало се монотono хучање Штире и воденичних брана што су горе на Омеровим Јазинама. — — — — —

Сутра дан, у «Новој кафани», где је негда био Срндаћев хан, неко ће рећи, да је газда Бојо Бељуш још ноћас некуд журно отишао.

— Опет у Бељину, примети Милун практикант из начелства.

— Није могао ноћас. Скела не вози ноћу, одговори Гавро апсанџија.

— Боју Бељуша скела вози у пола ноћи као у пола дана, одговори Максо Сојтарија.

— Море, тај се од неког времена нешто много устумарао! Ако омркне овде — онда знај да ће осванути — ја у Тузли ја у Бељини; а кад после чујеш, а он долази из Пеште. Душа му је, кажу, да се очеше мало и о Темишвар, додаће Мирко писар адвоката Булића.

— Срчите ту кафу, а немојте плакати уста поштеним човеком! рећи ће им Мирко Бељинац, који је слушао шта људи надовезују за одлазак Бељушев... Ја сам га ноћас срео баш пред самом липничком механом. Он одјури у Београд. Чуо сам још у Љешници, да му је кћер на смрти.

— Ене, чуо човек у Љешници, а ми нисмо овде... Колико сам ја пута видео газда Боју како од липничке механе окреће право Дрини! На пашиној караули увек се, за добре паре, нађе по-

који чунић и — возар, вичан Дрини и њеним окукама и бродовима, примети Топал Милосав, који је имао своје земље на самом утоку Јадра у Дрину, и који је, поред осталих послова, по мало калаузио и адвокату Булићу.

X I

Адвокат Булић

«Шта ће му душа —
Неће с њом у гајде дувати!...»

Адвокат Булић био је у неку руку и философ; али је он сâм поставио принципе својој философији.

Он је имао своје погледе на друштво, на државу, на цркву, на школу, на веру, на породицу и на опредељење човеково на овоме свету. Он је сâм себи обележио мету, којој му ваља доћи; он је сâм истраживао путеве, а често их сâм и прокрчивао — само да час пре стигне тамо, куда му срце жуди.

Има људи који би рекли:

„У мирајадама векова јавио се мој живот, моје биће. И кад се тај живот угаси, кад мога бића нестане, — опет ће миријаде миријада векова долазити и пролазити, а мене више нигда на овоме свету бити неће. И тај живот — ако би баш био и од читавог једног века, од пуних стотину година — није ништа више, до трѣн трѣна васиониног. И зар да тај трѣн ничим другим не обележим, већ делима стида и понижења, — већ делима, која за собом вуку плач и проклетство ближњегга?!» —

Адвокат Булић, за тај исти ред мисли, имао је са свим другу доктрину. Он би рекао:

„У читавој вечности, колико је мени и мојој души познато, само сам се овога пута јавио. До сад никад, а по сад никад... И да живим и стотину година, опет је то секунда секунде у једној вечности. И у овој секунди једва имам кад да се о себи побринем. За друге ми ништа не остаје... Милосрђе и хуманитарност — то су само лепе вињете, у које се завија живот човеков, онакав, ка-

кав је он у самој ствари... «Ја хоћу овај свет. Онај остављам просјацима и мученицима овога света»! — казао је један модерни философ. И он је једини аутор од неке вредности. Ја га се, у путевима, које ја себи и животу свом одређујем, потпуно придржавам.»

И одиста, ко је из ближе познавао живот и рад адвоката Булића, тај је нашао, да се г. Булић у целом свом животу није огрешио о принципе, који обележавају ту његову доктрину.

Као неким «наитијем», овај му се дар јавио још у доба његова ђаковања. Још онда је почео да даје новце под интерес. Почео је најпре с цванциком. Први интерес што га је узео — то је био само један марјаш. Узео га је од једног свог друга, коме је дао бушен цванцик, али му је овај морао вратити здрав и озго дати десет пара интереса, и то за почек од недеље дана. Доцније је тај посао узимао све веће и веће размере, док је дотерао дотле, да по читаве ноћи преседи поред каквих коцкара, те да им, кад коме нестане пара, да на обли-

гацију новаца, и то под условом, да му, ако новац поврати, одмах дуг исплати; а, поред тога, ако што добије, да му и од те добити извесан проценат да. Булић је, при овим операцијама, таку пажњу поклањао, да анали из оног доба не знају ни за један пример, да му је на коме год што пропало.

Оно, што је као ђак почео, то је доцније наставио. Њега је, сем тога, добра срећа намерила и на г. Јевђенија Сарића пупиларног судију у суду С.... Том је приликом дошао у ближе и интимније односе с г. Блашком адвокатом и очухом Јове Ружића. У том добу Булић је добио први указ, а по жељи г. Јевђенијевој дошао је да ради у пупиларном одељењу, а већ се зна, да се пупиларни судија пазио с г. председником — као с братом. Они су имали обичај, да, кад год је лепо време, изађу чак до иза Тулбе. То је било баш оног доба, кад се у окружном суду у С.... расправљала маса пок. Мила Ружића оца Јовиног. И тако, може се слободно казати, да су сва важнија решења и на-

редбе по овој знаменитој маси прошла кроз руке г. Булића. Он се, том приликом, први пут сусрео с младим наследником, па је, за кратко време, умео задобити и његове симпатије, те се, управо, још из тога доба датира њихово данашње пријатељство. Булић је и Јови Ружићу чинио неке мале новчане позајмице, што му је овај, чим је масу примио, поштено вратио. Та Булић му је први и јавио, да је оглашен за пунолетног, и да је учинио све, да час пре прими сву готовину и имање на руковање. Он му је, доцније, још неке тајне открио, што је имало пресудног утицаја на онаку одлучност, с којом је Јово Ружић изишао пред свог очуха Блашка. И данас Јово Ружић управо има Булићу да благодари за своју данашњу лепу каријеру.

Па и саме повике, које су, овда онда, против Булића избијале, нису баш тако младог порекла. Зли језици још су онда почели да зуцкају, како Блашко адвокат није ни г. Булића оставио без «лепе јабуке.» — Та за Бога, Булић је сво-

јом руком исконцептирао и на чисто преписао решење, којим се Блашко разрешава од туторства масе покојног Мила Ружића. У том је решењу наглашено, да су сви рачуни, које је тутор Блашко по овој маси пупиларном судији поднео, тачни и исправни. — — — — —

Држећи се строго својих доктрина, Булић је и о моралној страни човековој имао оригиналне погледе.

Кад би ко повео реч о поштењу или о карактерима у опште, он би се само осмехнуо:

«И карактери и љуцко поштење, то је као и свака друга роба, што се виђа у рафовима наших дућанција. Све је то на продају. И све има и свој квалитет и своју цену. Те робе, као и сваке друге, има и боље и лошије. Има је која се држи отворена, те је прашина попада, а има је, која се држи у стакленим орманима — под кључем; али ни једне нема која није на продају — која се купити не да...»

Кад оно на њ у В... викнуше — као на белу врану, — он се само смешно.

Тужбе су за тужбом одлазиле у Београд, и оне су враћане, да се од г. Булића узме реч. И он је давао своје одговоре и — смешио се. Он је онда био пупиларни; али је у свима важнијим делима, било кривичним, било грађанским, и — судио.

Једнога дана добије једно писмо од неког свог пријатеља из Београда. Писмо је гласило:

Драги пријатељу!

Богме твоје су ствари прилично загустиле. Што је много много!.. Ја задржава и задржава; доказива, објашњава — па, таман да упали, а ете ти по две по три друге тужбе — од других лица, из других села, па све, ама баш све, једно и исто казују. Има прилика, где и најоданији пријатељи морају да се нађу у запари и да слегну раменима. У такој ти се прилици, од прилике, налази твој пријатељ, који би све за те учинио... Али се више просто не може. И да почнем, покварио бих. За то, чим ово писмо добијеш, а ти седај у кола,

па хајде амо! Има само један пут, којим се из овога заплета извући можеш. Закон о адвокатима ступио је у живот. Који су као судије служили пет година, они чак не морају полагати ни испит... Иди у адвокате — човече! Нема поља га коме за те неће бити добре жетве!... Сви смо здрави и сви те поздрављамо — како тебе тако и госпођу Милку, твога Радоја и твоју Дару!...

Твој

Л. П...“

Ово писмо веома забрине г. Булића; али га опет не избије из његове обичне хладнокрвности. Он пред вече, као обично, изађе с г. председником у шетњу. Овога пута, у разговору, оду чак до Пећине, па прођу и Пећину, прођу и Ђекину механу и дођу чак до Балиновчеве воденице. Кад су се вратили — било се већ у велико смркло.

Сутра дан, г. Булић, одјури у Београд.....

Како се то у чаршији рашчуло, Бог би га знао. Тек у Вељиној кавани повео се о томе разговор.

— Вала је долијао. рече један, што је почео да разбраја карте, да види која му фали.

— Томе је морало призорити, кад је ноћас још пре петлова био чак у Лукавцу, одговори један други, који је загледао у чашу, да види, да ли је оно у ракији мува или какав други трун. И онда се осече на момка:

— Há, ево, па је пиј сáм! Код вас није вредно да човек дође и да поиште чашу ракије. Гледам, гледам — шта је? Кад оно, није једна већ две муве!...

— Ух, ћути, молим те! повика један што је седео за другим столом. И онда и он спусти вилџан с кавом... Све ми се чини, да сам и ја неког ђавола попио... Бр...р! И онда се сав стресе.

*

После три дана, у овој истој кавани, прочитан је указ у «Српским Новинама», којим се судији Булићу уважава оставка на досадањи судијски положај, с правом, да и даље може улагати у удовички фонд.

И одмах за тим други указ, којим се поставља за јавног правозаступника у вароши Л...

— Ето ти, видиш! реко' ли вам ја?! повика онај исти ономадашњи Вељин гост... Овај стругну.... Адут, адут, адут, адут!... Платка!... Тако. Хоћеш да пођеш на ништа!.. Ево ти тридесет и шест пара, рече ономе што је пошао да му помогне.

— А шта ће бити с нашим тужбама? повика један из буцака.

— Шта ће бити? — Изео вук маргарца... Кома је пукло у репу — пукло! одговори један други, па се окрете кафеџији:

— Де, ти, дај ми још једну старку!...

*

После две недеље, адвокат Булић већ је био у Л... — и на суду заступао некаког што је убио брата у купушњаку због неколико струка купусног расада.

И посао му је пошао — само како се пожелети могло. Али он је, као и сваки други стари лисац, био на опрези.

Знао је он — како се ваља владати у свету. Његови су послови ишли по напред одређеном плану. Он је остао дуго повучен. Он је, као какав орао, што се уздигне високо горе, па се стане вијати и шестарити, мотрећи не би л' ма где опазио за се какав добар плён, — добро разгледао људе и њихове међусобне односе и задевице, њихове жеље и пожуде, њихове добре и рђаве стране, па се према свему томе, равнао у сваком послу своме.

Прво и прво, узео је добар стан, и то ону нову кућу газда Боје Бељуша. Меблирао се што нико досле у Л... Људи су ишли као на чудо, да виде ствари, какве до сад варош Л..... видеља није.

О првом повећем празнику обукао се и он и сви његови у кући, па су отишли у цркву. Миропомаз'о се, целивао икону и бацио у тас, што је стајао до иконе, небушен цванцик. То су учинили и његови. И сваки је дао у тас по сребрн грош. Најстарији тотор, донео је велику воштану свећу на послужавнику и поклонио се пред г. Булићем. И г.

Булић се благо поклони и махну главом — да прима указану му почаст. И онда је на послужавник бацио минац небушен; а кад су татори пошли с тасовима, у први је тас бацио небушен цванцик, а у сваки други по половницу; његови су сви дали по дваес пара.

И о народним празницима редовно ишао у цркву, а после цркве с осталом господом посетио би окружног начелника, и обично би се потписао четврти, ја пети на општој честитци што је путем телеграфа слата владаоцу и влади.

С тога је у вароши био виђен и уважен....

*

Први од важних послова, то је банкротска маса Савка Лелековића, шурака Боје Бељуша.

Савка је газда Бојо до сад два пут искуљивао од банкротства, и већ је био са свим од њега дигао руке.

«Њега помагати, то је сипати воду у «мутну Дрину,» рекао је газда Бељуш једном приликом.

У осталом, Савко и није био ни за какав посао. Што данас пазари то су-тра потроши; а кад му неки бес дође у главу, он по петнаест дана барлија по каванама и води за собом цигане. После би се мало смирио и чувао дућан. Чисто би се сâм себе стидео; али чим неко викне, да је Штира почела долазити, и да носи врљике и прошће, — да му је пун дућан муштерије, он би дочепао чакљу, па би вас дан лето уз воду и низ воду, да коју град-љику ухвати и на суво извуче.... А што је, опет волео, чим вода мало замути, да дочепа черенац, па да оде у рибу, — тога мајка није више родила! —

На велико наваљивање адвоката Бу-лића, газда Бојо се опет склони, те свога шурака и по трећи пут с кредиторима изравна.

— Ја то чиним само вама у хатар, г. Булићу, што видим, да сте се упели из петних жила, да му помогнете. Нећу, ма ме шта стало, да о мени имате рђаво мишљење. А није вајде, верујте ми. Ни годину дана саставити неће, па ће сам

однети кључеве суду. Знам ја њега, господине. Жали Боже само ових мојих 500 дуката. Сто пута би боље било, да сам их бацио на улицу. Могао би их наћи какав вредан и раден човек, па би рекао: Бог да прости! А овако — све ће то отићи на циганска даира и бубњеве...

И газда Бојо је погодио.

Њему више нико није смео ни поменути, да свога шурака и овом приликом извлачи.

— Срећа што су му — отац и мајка зажмурили — да не гледају срамоту дома свога, рекао је стари Саво Градачанин, кад је чуо, да је Лелеков син опет банкротирао.

— Ето, на ти сад ради и теци! — примети Спасоје Тијанић, један од првих Лелекових пријатеља.

Неки би опет рекли:

— А, вала, газда Бојо га је опет могао помоћи. Не би му се ни познало.

— Е, мој брајко, да тај помаже, не би он ни поплавио пола наше вароши, приметио је Гавро апсанција.

— А своји су, болан, додаде чича Јевто Сарач.

— Море, није то само своји су, већ је Бељуш проглед'о кућом Лелековом, примети неко други.

— Немојте, људи, грешити душе! Газда Бојо је чинио и чинио, па нема коме... Ко је до сад могао напунити решето водом?!.. учиниће Мићо Ђенадић. А, после, да је у њега царска азна, па би се испразнила, да сваком даје, како се ко од куд нагна!..

— Е, није баш ни тако, газда Мићо. Није њему Савко «свако;» а после ено га где је отворио кошеве, па даје белом свету, а своме неће да помогне, приметиће чича Миле Брдар....

— Хајте, Бога вам, не будалакајте ту!.... Не да она Бошњачина ни Богу тамњана! Оно и ми, ваља да, радимо, и је ли ко видео да бацамо, — па камо нам?... А што је он отворио кошеве, па даје народу храну на исхрану, и то се зна од куда је, приметиће Мирко писар Булићев, с особитим нагласком на оно: и то се зна од куда је.

Они се остали само згледаше, и више о томе нико не хте повести реч.

*

Булић је умео и по вароши и по селима да од својих агената оплете читаве мреже, у које су упадале његове жртве. И пошто их је на свој начин испио, он их је, као лешеве, бацио на друштвено сметлиште.

И Савко Лелеков, један је од тих жртава. Али има година и две, како је бацио око и на Боју Бељуша. Није било дана, кад не би о томе размишљао, како би то био богат лов — да му овај паланачки ђивта у вршку улети. Није га оставио ни дању ни ноћу без своје при смотре. Ухватио је рачун од целокупне имовине Бељушеве; а према обрту у трговини, у дућану; према броју крава и волова, које је Бојо метао преко године на суват, — Булић је нашао, онако од прилике, с коликом готовином Бељуш располаже. Распитивао је и распитивао — преко својих људи, да ли газда Бојо

повлачи новац с које год стране. И нашао је, да газда Бељуш не само ни од кога не зајми, већ да његових новаца има у народу најмање на четири пет хиљада дуката. Кад би пошао да лучи краве или волове — за сувата — плаћао је народу све сувим дукатима. У осредњу руку, преко године, Бојо је само у овој грани своје трговине чинио обрта по две три, а покашто и по четири хиљаде дуката. Сем овога, Бељуш је радио и раном, шишарком, лојем, воском и кожама. У Босни је радио, преко својих калауза, сувим босанским шљивама.

Разгледајући ова поједина дата о газда Боји Бељушу. Булић би се често замислио. Једном је чисто скочио, па стао да звера по својој канцеларији, баш као да се побојао, да му они дуварови нису завирили у његову црну замисао. Он поче да ода — доле горе. Час тише, час брже. И у тај мах она његова развращена уста почеше нешто да шапоре. Он застаде. Загледа се у свој сто, на коме су била разастрта нека акта....

«Ала ће се с њега цедити маст, кад га ја уз моју ватру примакнем! рече он, да се лепо чути могло. И преко његова лица прелети сенка некакве сатанске радости... После поче опет да ода — тамо и амо. Изгледао је, као матора олињана гладна хијена у своме гвозде-ном кавезу, испред које се проноси устајало пресно месо. — — — — —

*

У кући, у својој породици — Булић је био прави бели зец. Шта је ко хтео, то је с њим и чинио. Он је владао светом; а његова Милка владала је њим. — — — — —

— Шта мислиш ти најпосле с овим нашим дететом? упита ће га једнога јутра госпођа Милка доста опором.

— Па, драга моја, шта могу ја ту?... Ето, ти си јој мати, па јеси ли ти што измислила?... Проклет да је и онај час, кад одосмо у Београд!...

— Нема ту: проклет и онај час!... Од празна мишљења — и мога и твога,

нема ништа!... Нешто се радити мора. Зар не видиш, да се начинила к'о нико њен. Нити што једе нити пије — нити ромори нити говори. Затвори се у ону собицу, па никог себи не пушта.... Ја хоћу сутра да је водим у Београд.

— Јеси ли ти при себи. Милка?!... Па тим ћеш учинити сто пута горе.

— Нећу. Ти то не знаш. Поседећемо неколико дана код наше Лене, а неколико опет код Круне Магићеве. Радоје је његов друг.... виђаће се сваки дан. Могу сви троје излазити и у шетњу.

— Ја теби опет кажем — учинићеш горе!...

— Па де ти кажи, што паметније? Кад нам дете ухвати каку болест, онда нам неће бити вајде ићи ни у Београд ни нигде.

— Ти хоћеш сламом да гасиш ватру.

— Па што ће ти то пусто благо, што га ту гомилаш?... Пусто ти остало! Оно је и мене унесрећило, а, ево, где не може да усрећи ни моју децу!..

— Милка!

Госпођа Милка поче јецати.

Булић јој приђе:

— Немој лудовати, молим те! Ти знаш, да ја плач у мојој кући не могу да сносим. Ја радим и дан и ноћ — само да оне усрећим, који су се моји назвали.... Де, говори ти!.. Шта да радимо? Нећеш, ваља да, допустити, да своје дете дамо за једнога ђака, кога још и не познајемо, и за кога не знамо, тако рећи, ни чиј је, ни одакле је.

Госпођа се Милка исправи.

— А што је к'о не би могли дати?... Он је млад, стасит, леп.... Здрав као тресак.... И кад га је г. Марић узео за учитеља својој деци, а што га не би узео и г. Булић за свога зета?.. Он је, истина, још ђак.... Нема ништа од имања... Али његова је будућност. С његовом спремом — на камен да седне, неће му бити рђаво А, најпосле, ако он нема, има она — имаш ти. Нека се венчају, па одмах да их пошљеш у Париз — па нека обоје уче....

Булић се чисто трже, кад чу овај одсудан предлог своје супруге.

— Жено!.. Јеси ли ти при себи?!..

— Ја јесам; само не знам да ли си ти. Ово је десети пут како ти говорим да нам је дете на обронку пропасти, а ти једно те једно.... Седнеш у кола па одеш у округ, ја где на другу страну, а ја? — Гледам, како ми детета с дана у дан нестаје!.... Ја сутра полазим у Београд. Распитај кад полази лађа из Шапца. Више ја тебе нећу питати за ове ствари. Међер је истина, да оцеви немају осећаја спрема своје деце као матере.

У том се отворише врата на Булићевој канцеларији. У собу уђе писмоноша...

— Одакле је?

— Из Београда.

— Дајдер!

Г. Булић преврће писмо. Било је по велико.

— Од Ружића је, рече г. Булић више у себи, а преко лица му сину зрака неке неразговетне радости.

*

Писмо је одиста било од г. Јове Ру-
жића, члана управе вароши Београда.

Оно је гласило:

Драги мој Булићу,

Чим ово писмо добијеш, одмах спре-
мај снају Милку с Даром за Београд.
Тиче се Дарине среће. Ја бих ти рекао
да и сâм дођеш, али ти ћеш требати
тамо... Овде се ушло у траг неким за-
верама. Њени су конци засновани свуд
по земљи; и већ су се неки појавили —
ту у твоме комшилуку: у Мачви... Они се
отуд гранају чак и кроз твоју резиден-
цију. — Сви знаци казују, да с њима у
тесној вези стоји нагли долазак Боје
Бељуша. Он је одсео, као бајаги, код
свога детета — а оно, бош посла. Он
је одсео код г. Марића. Ти си већ па-
метан човек. Остало мо'ш и сâм разу-
мети. Учињено је све, да се свом сна-
гом стане гуји ногом на главу, као што
добро рече и мој и твој пријатељ, г.
Чолић. Он те лепо поздравља. Неко-

лико ме је пута питао за те и за твоју породицу... Много ми нешто распитује и за госпођицу Дару. Него о томе други пут... А сад? Утуви добро! Може бити да ће се теби твој г. начелник обратити за неке «информације.» Подај му их. Буди му на руци у свему. Ти ћеш тим учинити велику услугу — и отаџбини и влади и престолу и — себи и својим пријатељима!....

Твој

Јов. Ружић.

Г. Булић спусти писмо. Погледа у таван. Зину. Исколачи она два светла ока, а преко лица му се просу некака суманута радост. Он се зацenu од смеха.

Одмах после тога у кући адвоката Булића овладала је необична живост. Очеvidно је било, да су се спремали некуд за пут.

— Лађа полази из Шапца за Београд сутра у један сат по подне, рече Мирко писар Булићев, који је био отишао у чаршију, да о томе распита. Затим оде у канцеларију. За столом је седео г. Булић. Нешто је писао. Журно.

— Јеси ли га нашао? упитаће г. Булић свог писара.

— Сад ће он сâм доћи.... А знате шта има ново?

Булић га погледа.

— У Мачви букнула буна.

XII

У име закона

«Правда држи земљу и градове,
А неправда руши обадвоје.»

Познанство г. Марића са газда Бојом Бељушем — има своју историју. Први су се пут сусрели и упознали, кад је оно млади кнез М... обилазио западни део Србије. Онда је и г. Марић био у свити кнежевој.

— Општина вароши Л... беше се наша у неприлици. Није имала угодну кућу за дочек.

— А шта ће вам боља кућа од куће Бељушеве? упитаће стари Саво Граданин.

Кмет Брњошић пљесну се по челу :
 — Ене, баш сам звекан ! Још од јуче
 лупам главу о томе, а да ми газда Бојо
 не падне на ум !.. Бога ми баш. Код њега
 и нигде на другом месту.

И онда удари у звонце.

Пандур отвори врата.

— Нека један оде и зовне газда
 Бељуша !

Не прође много, газда Бојо дође.

— Баш добро... Седи, газда Бојо

— Де чик погоди што смо те звали.

— Кад ми кажете, одмах ћу пого-
 дити, одговори газда Бојо смешећи се.

— Би ли ти општини уступио твоју
 велику кућу !

Бељуш их погледа зачуђено.

— Ти нешто, рек'о бих, оћуткујеш ?

— Па да чујем зашто и — како.

— Да дочекамо нашег младог Го-
 сподара.

Газда Боји прелети преко лица зрака
 неке унутрашње радости.

— Зато ме нисте требали ни питати.
 За ме ће бити права радост, да под
 својим кровом видим Господара земље,

главу народа српског!.... А, сем тога, кад сам ја мојој општини до сад одрек'о, кад је што од мене потражила? примети газда Бојо, потресен почашћу, којом га општина удостојава.

И тако се у истој седници одлучи, да се господар дочека у кући Бељушевој...

Ово суд одмах јави г. Марку окружном начелнику.

*

Топал Милосав био је човек начелников. Они су се некако још од првих дана запазили. У осталом, Милосав се умео наћи код свију начелника, а и код остале господе — од положаја и утицаја. С тога, кад би ко запао у какав шкрипац онда тај савије руке Милосаву око врата, па, после? — Гледа своја посла.

Еле, сутра дан, после оне одлуке одборске, да се млади кнез дочека у кући Бељушевој. — Милосав оде нешто својим послом до г. начелника. Затече га у канцеларији сама.

— Као да сам по те поручио, рече г. начелник, печатећи некако повелико писмо. Ти знаш — Господар долази сад у недељу. С њим долази и мој министар.

И онда г. начелник усукла главом — знак да му се нешто не допада.

— И онај баш министрује?! —

— Министрује.

— А има ли когод да каже Господару, да не држи гују у недрима?

— Да има — Марић му нигда не би био то што је данас, одговори г. начелник с неком особитом горчином.

— Ама ја чујем, да Он неће, од неког времена, ни да види своје људе?

— Тако говоре.

— Па на кога се он мисли ослонити — кад му до зора дође?... Зна ли он да је ово Србија?!... упита Топал Милосав, ударив нарочито гласом на оно: «Зна ли он да је ово Србија?!...»

Г. начелник на ово питање не одговори ништа. Он запечати оно писмо па зазвони.

Ђемо пандур отвори врата.

— Однеси ово писмо у експедицију. Нека се одмах пошље — коме треба.

И онда се окрете Милосаву:

— Ти ћеш испушити све своје људе. Разреди их — како најбоље знаш. Нећу ништа да те учим. Да се, да Бог сачува, нешто деси Господару, све би то наши душмани свалили на наша леђа!... Оне поганце не испуштај из очију. Зорића ћу за онај дан и притворити. Наћи ћу му у јајету длаку. . . . Док је мени онога: «власти је дошло до знања.» — не бојим се ја никога. Метнем ја њега с оне стране катанца, па га тамо и Бог заборави!... Чаршија се после још ишчуђава, што то давно није било. И после се још више чуди, кад га пустим некажњена. С овим се светом да владати — како ти је год воља.

— Бога ми, ја не бих оставио ни Спасоја Тијанића. То је стара лола! Знам га ја још од «педесет осме.» Него која вајда, да се све то и уради, кад је наш одбор учинио један ешеклук!.. Ја за то баш и дођох до тебе. Озбиље, да ли си ти овде начелник. да ли кмет Брњошић? —

Г. начелник га погледа. Није га разумео.

— Ама зар у оволикој чаршији, код толиких наших оцаковића, — и ви не нађосте другог домаћина и другу кућу, већ Боју Бељуша?.. Зар у сто година варош Л... једном дочекала, да у својој средини види и угости свога Господара, па да га дочека под кровом његовог најжешћег душмана?!...

— Ја то од тебе сад први пут чујем... А шта вали газда Бељушу? —

— Е, њему баш ништа не вали. Све му је, ама баш све, потаман. Дошао из белог света у ову земљицу, коју су наши оцеди и ђедови својом крвљу ослободили од Турака, и то дошао гђ и бос, а данас? да њега метнем на једну страну, а сву чаршију на другу, опет би он, ја мислим, претег'о и с парама и с имањем!... И њему још нешто мало. Не бегенише овога Господара. Хоће оног другод... Где је — ене га у Бељини; где је — ене га у Тузли; па у Брчкој!... Мало мало, па ће одсинути и до Пеште, а отлен — ено где му је Темишвар!..

Ја и моји људи чинићемо све. Ми ћемо и свој живот заложити за свог Господара, али ја не могу јемчити за оно, што се може десити у кући оне погане Бошњачине! повика Топал Милосав тоном неког особитог предубеђења.

Г. начелник беше зинуо од запрепашћења. Он је одмах телеграфисао у Београд — наравно у шифрама. Мало па му дође и одговор и — још неко питање. И он је и на то питање одговорио. После му је дошла још једна депеша — само мало доцније. За тим је себи позвао кмета Брњошића. Дуго су се нешто разговарали. Једном се чуо и мало живљи разговор Брњошићев. Он ће рећи:

— Познајеш ли ти мене, господине?

— Познајем.

— Мој отац и твој отац — ако се ве варам — били су оба бачени у Вучићеву рупу?

— Тако је.

— Ти знаш и оно, што сам ја радио године «педесет осме»?

— Знам.

— Е, онда, г. начелниче, ако је то истина што је некака лома изнела на

нашег Бељуша, — онда знај, да сам му ја, ја Брњошић главом, коловођа!.. Чувај се, господине, људи што клеветају! Они су право расуло и породице и општине и — државе ... повика Брњошић, да се могло чути чак у ходнику.

— Ама, човече, лакше мало; не вичи толико! Умири се. И ја немам против тога човека ништа; али, ево, они ми то из Београда јављају. Овај мој министар — нов човек. Не зна људе. Није то тек тако министровати. Ето, и ја бих за газда Боју главом јемчио... Хе, ал' шта ћеш. Неко га је опањкао, и то грдно опањкао. И ја браних, браних; доказивах и доказивах, да је човек чист као суво злато, па нисам имао коме... Ја овом дувару говорио, ја онима доле — све једно ти је. Они што знаду, знаду... Како би било, море, да Господара дочекамо у школи?... Барем онда не може бити ни ком криво.

— А ко да изађе газда Бељушу на очи. Не, то не може бити. Како је речено — нек онако и остане. Ја мојом главом одговарам за све.

— Море шта ти... твојом главом! Слушај ти вамо што те ја питам! Од кога би могли узети што треба да се школа лепо намести. Авлија је и онако пространа. Начинићемо ладњак — каквог ниси скоро видео... Него чекај дер! Ја у мало не заборавих. А, а... Јес баш. То би било лепо. Знаш шта?... Г. Марића мога министра — да наместимо код твога Бељуша. Нека је сврчак с враном у једном гнезду!...

— А што га ти сад мојим називаш? По чем је он то више мој но твој?... Ја ти од овог часа ни једнога минута нећу кметовати. Нека ти кметује онај, који ти је казао, да газда Бојо није веран Господару земље. Ја као кмет то нисам знао. А кад се томе верује, онда, или се држи, да сам ја то знао, па нисам хтео коме треба казати, него још наводио, да владоаца сместим под кров његова душмана; или нисам знао, а то ће рећи, да као кмет не познајем какви су ми грађани.... И онда, било једно, било друго, ја не смем спремати дочек нашем Господару.

— Ама, прој се човече, немој ту које-шта будалисати! Ко тебе за то још кори.

— Ја теби од овог часа нисам кмет.

— Ја ћу те казнити, и ти ћеш ми кметовати, док ово не прође....

— И ја ћу казну платити, а нећу ти кметовати.

Тако је и било.

*

Г. Марић је свога домаћина добро узео на око. Он је о њему слушао ружних ствари. Али чим је у његову кућу крочио, некакав унутрашњи глас казао му је:

«Оно ће бити лаж!»

И они дувареви, и оно скромно наме-шће, и свака тварка у кући Бељушевој, па онда, она наивна простосрдачност, којом је сва кућа дисала — говорили су:

«Нас су код вас облагали.... Ми нисмо рђави људи!» — — — — —

У очи дана одмаска, г. Марић је дошао врло доцкан. Па и опет су га на вратима дочекали — и домаћин и његови укућани. Ова је дочекљивост необично ганула г. Марића. Он је остао

с газда Бојом још читав сахат. Питао га је о многим којечему — а о народу и његовом газдовању највише.

— И ви, дакле, држите, да у нас радиност у опште пропада? — упита г. Марић свога домаћина, кад се, у разговору, дотакоше заната, домаће индустрије и у опште нашега привреднога стања.

— Она се просто суши као каква воћка у градини, кад јој нешто жиље подгриза, одговори домаћин.

— Узроци су, велиш, томе?

— Има их пуно, али ја сам и сувише невичан, да их све уочим. Па ипак, једно сам опазио. Ми видимо да у Србију дође какав сиротан — го и бос; намери се на каква ваљана газду. Служи га добро, и ми га једнога дана видимо, да је стао на своје ноге, и да се огаздио. Сви му се чуде и питају: како то би?... И његово се име рашчује на далеко. Он умире и својим синовима оставља грдно имање ... Он их је још и спремао и школовао. И ови, овако спремни и овако школовани синови, не само што

не могу да имање свога оца удвоје, утроје, већ га не могу ни да одрже. За мало година, и њих ћеш видети, како цупре пред општином да им да какве службе; ако се још не усуде да чак и од државе траже, да их у службу прими; јер су, веле, толике школе изучили и за такав посао спремили се. Ово је сâм један цигли пример; али ми се при сваком кораку сусретамо, не само с оваким примерима, већ и с далеко жалоснијим.

— А узроци су, велите, томе?

— Е то ти ја, господине, не унем казати, одговори газда Бојо и осмехну се.

Г. Марићу прелети лака румен преко образа. Разумео га је.

— Имате право, домаћине. Тако је са свим. То је наш посао, а не ваш. Како ми је жао што овај наш разговор нису слушале и моје колеге!.. Они једнако вичу, школе, школе!... Наш народ, веле, живи у мраку незнања!... А ја бих рекао, да би сви, што нас је год, требали да вичемо: рад, рад, рад!.... Ко

има у кеси, има и у глави, има свуд и на сваком месту.

— Не, господине, немој ме ружно разумети. Ја нисам против школа. Не дај Боже. Него ја видим да нешто овим нашим школама фали. Ко из њих изађе, томе се не лепи рад за руке. Сви беже од заната, од рада... А плуг и волове — њих нико неће ни да види!... Истина је то, што и ваши другови кажу. Ми много патимо од неумешности. Наша је земља у свачем богата; али ми не умемо да се њеним богатством користимо, а не умети, то значи — не знати, а незнање и глупост — највеће су распикуће.... Наш народ закоље краву, па после нема шта да руча!... Незнање је чудна работа. Оно не зна ни где почиње ни где се завршава. Оно је бесконачно. Никоме се тако не чини да много зна, да се у свачему разуме — као незнању. И њега је једина школа у стању да разagna, да растопи. Ове наше школе више уче добру животу, а не уче, у исто време, и добру раду. Добар живот увек је скупији; а кад га немамо чим исплаћивати,

онда ћемо онај вишак плаћати готовином, главницом. А кад се главница стане крћити — онда се кола већ окрећу низа страну. То некако ваља исправити у нашем раду и нашем животу и у нашим школама.

Г. Марић га је гледао с усхићењем. А газда Бељуш окрете ко у неку шалу :

— Истина, мој се пђочим у многим са мном не слаже. Он виче на све наше школоване људе.

«Што је неваљалства, дубара, подвала, каишарлука, све је то од њих» вели он. «Они су ти мајстори, што прђва, здрава обеде, па га чак и осуде, а крива и неваљала човека извуку и од казне курталишу!...»

— Али мој пђочим прегони. Он мисли на оно старо. Прошло је оно доба. За светом се ићи мора. Свет је што и бесна матица. Она те носи куд она хоће, а не, куд би ти хтео. Срећан је онај, ко се за рана научи да се с овом алом носи. Он ће, и којекако испливати тамо куд га његове снажне и вичне руке понесу!...

— А који вам је то пђочим? —

— А, господине, то вам је један од оних старих људи, због којих је, што но кажу, Бог и створио овај свет. То је онај седи старац, што је јуче о ручку наздравио ону лепу здравицу нашем Господару. Јесте га чули како просто, а како ватрено говори. И кад оно рече:

— Господару! Ја сад не марим што ћу да умрем. Доживео сам славу народну. Ево овде баш, где смо ми школу подигли, и где ми данас гостимо свога кнеза, било је негда поље, на које су бесни Турци изводили српске кнезове, те им русе главе одсецали!... Зар један човек може нешто више доживети и дочекати?!.... У твоје здравље, Господару ...

— Ја се нисам могао одржати. Мени саме сузе грунуше на очи.... Него, господине, он је одиста и мудар човек.... Ја знам, к'о да је јуче било, кад сам се први пут спремао за Ђур, да терам један целеп утовљених волова, па се почех тешкати, како ћу проћи, што никака језика не знам. Он беше ушао међу во-

лове, па их разгледа. Они стали па га гледају оним својим великим и доброћудним очима. Само што не кажу: јесте ли нам што донели? Мој се поочим смешио и звиждукао, док ће од једном рећи

— Ништа се не брини, ако ти не знаш цвапски, ови твоји волови знају — не један, већ дванаест језика... Видиш како су им од дебљине поскакале гуге по ребрима!... Имај ти, мој брајко свакад овакав мал, па слободно — ти ћути, а он ће да говори ...

И мој је поочим имао право. Ретко су ми који волови бацили по пару као они.

*

Кад се г. Марић праштао са својим домаћином, он, обема рукама стеже његове руке.

— Драги пријатељу, рече му с очевидном узбуђеношћу, ја ваше топло гостопримство, вашу љубав и вашу беседу, носим са собом — у срцу моме!... Хоћете ли и ви примити један аманет од мене? —

Газда Бељуш беше веома потресен овом љубазношћу. Он је ћутао ; али су његови погледи у напред пристајали на све што његов гост зажели.

— Први пут, кад у Београд дођете — посетите ме ! Како ће ми бити мило ! Хоћу и ја вама да покажем моје благо, моју срећу — моју породицу ! рече г. Марић и погледа на газдарицу Јеринку и њену ћерчицу, што беше изметела као шарен лептирак, да и она испрати овога човека, због кога се беше сва кућа узбунила.

И Бељуш му даде тврду реч, да ће га посетити.

И онда г. Марић оде.

*

Све је било спремљено за полазак. Беше се слегао силан свет — из целог округа. Улицама се није могло проћи. Све је то дошло да види младога кнеза — да га види и да га поздрави.

Прангије огласише полазак. И звона зазвонише. И пође се. Земља се тресла од силна коњаника, а ваздух проламао

од веселих узвика и певаније... Оно су била срећна времена!...

*

Пошто се млади кнез вратио у своју престоницу, није прошло ни неколико дана, а «Српске Новине» донеше указ, којим се г. Марко, окружни начелник из Л... ставља у стање покоја. — —

— Ко ли то овако мајсторски подли воду нашем начелнику? упитаће г. Булић г. председника.

Г. председник слеже раменима и ништа не одговори.

— Да му нешто нису замерили, како је Господар дочекан и испраћен? упита газда Вилип Бенадић.

— Ко би то знао, одговори г. председник и поче савијати цигару.

— Море, ништа од тога није. . Знам ја ко је њему испек'о колач, учиниће Топал Милосав, кога је овај глас као гром поразио..... Тако њему и треба! Зар он не нађе у оволикој чаршији, да свога министра намести на каквом другом месту, већ код Боје Бељуша! Ако

му то он није учинио за то, што Господар није дочекан у његовој кући. дао бих да ми се оба ува одсеку, па да идем по свету чўљ!...

*

И Бељуш је одржао своју реч. Он, истина, задуго није ишао у Београд. Овда, онда, еле га увек неки послови помету. Али кад је отишао, прво му је било, да посети г. Марића. И посетио га је. И Бељуш је у толико радије то учинио, што г. Марић није био више министар. Од то доба ова су се два човека тако запазила, да ни рођена браћа не би један за другог толико марила и један за другог питала.

Из дуга разговора, једнога вечера, поведоше реч и о томе: одакле су који старином.

— Од куд се ти позиваш Бељуш? упитаће г. Марић свога пријатеља. Ти си старином из Босне?

— Из тузланске нахије, из села Забрђа, одговори газда Бојо.

— Ене, а ја сам држао да си од Маглаја.

Бељуш се чисто трже. Њему прелети преко мисли онај дан, кад је први пут дошао у Л... Обраду Лелеку. Он то исприча и г. Марићу.

— Чудноват сусрет!... И ти си из племена Баковића?... Па онда болан — ми смо род!.... Моја је мати од Баковића....

Бељуш га зачуђено погледа.

— Она се звала?...

— Она се зове... Она је, Богу хвала још жива.

— Она се зове Мара? упита Бељуш, и устаде са свога места.

Устаде и г. Марић.

— Ти познајеш моју мајку?

— Ти си из племена Бељусева?

Г. Марић стао па га гледа.

— Јест, ја сам из племена Бељусева...

Бељуш рашири руке.

— А сад оди — да се опет пољубимо!... Ми смо и по крви браћа.... Ја сам син Петра Баковића... Твоја је мајка

његова рођена сестра... Знам ја тетка Мару — као и своју мајку.

И они падоше један другом у наручја. — — — — —

*

Онај баш дан, кад је оно г. Јово Ружић ишао на рапорт своме министру, и кад је оно с г. Чолићем, секретаром миџистарства унутрашњих дела, повео реч о побуни која је букнула у Црној Бари, — у кући г. Марићевој, најчувенији лекари српске престонице, држали су конзилијум над Милевом, јединицом Бељушевом.

Несрећни отац стао. Занемио је. Милева је једино благо његово. Кад је скочио с кола и улетео у собу — она је спавала. Њене се јагодице беху зажариле, а чело? — бледо као у самртника. Он је чекао док се пробуди.

— Мало пре — дали смо јој медецину, рече г-ђа Марићка, која од њене постеље одмицала није.

«Камо отац?... Дајте ми да се обучем!... Хоћу... и онда јој се речи изгубише у шапуту.

— Она бунца? упита Бељуш дрк-
ћућим гласом.

Милева отвори очи. Она погледа по
соби...

— Сине мој!.. Ево ти оце твога!...
Шта ми те боли, смиље моје?!

Болесници сину радост преко лица,
а на њеним бледим уснама залепрша се
осмех. Али је то био одблесак њених
тешких мука. Она пружи руку.

— Дај ми твоју руку оче!... Седи
ту код мене!...

Бељуш седе.

— Кад си дошао?... А ја сам рекла
да ти не јављају. Ова лаужа и мочар
— да убију човека... рече сирота бо-
лесница, па опет зажмури...

И онда се опет занесе.

— Кажите оцу да не долази — по
овој врућини!... Оставите ме!... Још ни
једну лекцију нисам научила!... Ето и
г. Милана... нека он каже, да је тако!...

— Почела је овако данас од један
по подне, рече г-ђа Марићка.

*

И лекари се дуго и дуго саветоваше. Написаше и рецепт.

Г. Марић стао па их гледа. Упитао би их, па чисто не сме.

— Ову ћете јој медицину давати — на сат по једну велику кашику! Ладне облоге преко чела и слепих очију непрестано... Сутра ћемо опет доћи, рече др. Стево Банабак.

Сутра дан била је опет конзилија.

Лица лекара забринутија. Др. Стево још не губи наду. Одоше у велику собу. Ту су се дуго саветовали. После зовнуше г. Марића. С њим уђе и Бељуп. Не би га човек познао, како се за ова два три дана променио.

— Одмах зовните берберина, поче опет др. Стево Банабак, — да болесници обрије сву главу. Да би живот спасли — нека јој иде коса!..... Добићете овде једну танку, налик на флис папир — мушему. Један од госпoде колега остаће, да јој то прилепи преко обријаног темена и потиљка.

Г. Марић погледа у несрећног оца. Овај ћути. Његови се погледи укочили. Као да није чуо, шта лекари наређују.

Лекари поустајаше и — одоше.

— Ђери моја!... Моја косо златна! повика Бељуш и седе на патос.

Г. Марић му притрча.

У том се врата отворише, и на прагу се зацрвени униформа г. Јове Ружића.

Он се учтиво поклони г. Марићу.

— Чему имам благодарити што сте ме удостојили ваше посете? упита г. Марић, а на челу му се указаше две тамне боре.

Молим, молим, извините г. министре.. Можда сам вас што узнемирио? —

Преко собних прозора прелетеше још две три сенке. Г. Марић погледа. Под прозорима су стајала четири жандарма.

— Код вас је на стану господар Бојо Бељуш трговац из Л...? упита од једном г. Јово Ружић.

— То сам ја, рече му газда Бојо и устаде.

— А, ви сте то?... Мило ми је — рече г. Јово Ружић, и поче га мерити од главе до пете, па ће се од једном исправити. Уозбиљи се. И онда поче званичним тоном :

— Кад сте ви Бојо Бељуш трговац из Л... онда вас, у име закона позивам, да с места са мном пођете!.... Ви сте мој затвореник!...

И г. Марић и газда Бојо беху занемили од запрепашћења.

Г. Јово се накашља. Један писар и два жандарма указаше се на вратима. За њима се виђаху још два грађанина, а мало даље и г. Магић пашеног Јове Ружића.

— Извол'те, господар Бојо! рече му г. Јово Ружић са неком сатанском иронијом.

— Напред! повикаше у један глас оба жандарма.

— Идите, и — небојте се! рече му г. Марић....

— Онамо знате!.... Затворенику се нико, за живу главу, пуштати не сме!

повика г. Јово Ружић, па се окрете г. Марићу :

— А сад, г. министре, извините!...
Ви и сами знате... наш немио положај...
Примите и овом приликом знаке нашег
особитог поштовања!....

